

גליון נושא
ענייני שמיטה

גליון ג'
שילהי שמיטה תשפ"ב

במרה
תורנית

מתורתם של אברכי השכונה - גני איילון לוד

כי קרא
שמיטה לה'

דבר השמיטה

- מורינו המרא דאתרא הגאון רבי שבח צבי רוזנבלט שליט"א בדין אינו מתכוין בגרמא בשביעית.....4
- מורינו הרב הגאון רבי יעקב לנדו שליט"א פרוזבול בקרנות פנסיה וחסכון לכל ילד.....8
- הגאון רבי מרדכי סילמן שליט"א האם צריך בי"ד חשוב בפרוזבול.....11
- הגאון רבי עופר שמאי היימן שליט"א בדין לקיטת האתרוגים של שביעית.....13
- הגאון רבי ישראל טופורוביץ שליט"א אי שביעית משמטת הלוואה שזמן פרעונה כך וכך זמן משדרש.....14
- הגאון רבי צבי רותן שליט"א יתרת זכות בבנק לאחר הפרוזבול.....16

מבי מדרשא

- הרה"ג ר' אליהו אדלשטיין שליט"א בדין פרוזבול אי אזלינן בתר המלוה או בתר הלווה.....17
- הרב שניאור הופמן הזדמנות של פעם בשבע שנים!.....19

שמיטה

- הרב ישראל איזיק דולינגר לעשות שימוש באתרוגי שביעית.....20
- הרב מרדכי דייטש קדו"ש בעופות הגדלים באילן.....20
- הרב יונה מרצבך שאריות מאכל לענין מוקצה וקדו"ש.....21
- הרב מאיר אליהו תפילינסקי בגדר חיוב השמיטה ובתוכן שמיטת כספים.....25
- הרב אהרן פוטולסקי בשיטת החזו"א בקניית פירות נכרי ממוכר הנוהג כשיטת בית יוסף.....29

ביעור

- הרב אורי שרגא שוגול בענין חיוב ביעור בטעם.....32
- הרב אורי הילדסהיים האם יש חובת ביעור בקונה שק תפוז"א יבול נכרי.....34
- הרב אלעזר אנגל ביטול פירות שביעית אחר זמן הביעור.....35

שמיטת כספים ופרוזבול

הרב ראובן יוסף שרלין

- בטעם שמדת חסידות להחזיר חוב שנפרע והושמט בשמיטה.....38
- הרב דוד גוטפרב נוסח הפרוזבול.....40
- הרב יוסף יהודה גרינבוים בענין שם הפרוזבול.....40
- הרב יהודה ניסים אי שביעית משמטת פדיון הבן.....40
- הרב מנחם מלריך סוגיית פרוזבול.....41
- הרב משה רובל ענינה של תקנת פרוזבול.....49
- הרב אורי שרגל במח' רש"י ותוס' גיטין לו.....50
- הרב שמואל בנימין גרוס ענינים בפרוזבול ובשביעית.....52
- הרב יעקב קנטור בטעם הדין דאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, וביסוד תקנת פרוזבול.....57

הערות קצרות

שמיטת כספים בהלוואת חפץ

האם יש חיוב להלוות כשמטרת ההלוואה שהשמיטה תשמט
פרוזבול על חוב שמשועבד מדין שדר"נ.

בספר משמר הלוי להרמ"מ שולזינגר זצ"ל הביא מעשה מהג"ר יחזקאל אברמסקי זצוק"ל שהיה מוסר שיעור בחומש לפני צעירים רחוקים שהיה צריך לקרבם ליהדות, כשהגיע לפרשת כי תצא התעמק מאד איך לבאר להם ענין פרשת יפת תואר, והרבה מחשבה השקיע בזה, והתפלל אל ה' שיתן דבר בפיו עד שהאיר ה' את עיניו מה לומר להם, וכשהגיעו הצעירים ועדיין היו החומשים סגורים בפניהם, אמר להם שעד שאנו פותחים את החומש ללמוד פרשת שבוע, דעו לכם "שהיום נלמד פרשה שעושה אותנו אחראים ומחוייבים לשמירת כל התורה כולה, ודבר שאין ביכולת האדם לעשותו אין התורה אוסרתו, ומוכח מזה שדבר שהתורה אסרה בודאי שאין מניעה להאדם הרחוק ביותר לעמוד בו, וממילא שאנו מוכרחים להיות אחראים לשמור את כל דברי התורה בלי יוצא מן הכלל", ואח"כ פתחו את החומשים והתחילו ללמוד את הפרשה.

התורה הקדושה כתבה לנו פרשה זו דיפת תואר ללמדינו שאין דבר בתורה שא"א לעמוד בו. כעין זה לפנינו מצות שמירת כספים שנצטוונו בימים הקרובים לשמט את החובות, אמנם גם בתוך החובות הגבילה התורה שישתמט רק חובות ברי נגישה, ועפ"ז תקנו חז"ל (לשיטות מסויימות עי' תוס' גיטין לו) שיעשו פרוזבול וגם במצב שהיו המלוים חוששים לכספם תהיה להם תקנה לקיים את המצוות ולא חלילה לעבור על השמר לך. ללמדינו כי אין מקום שלו תירוץ שלא מקיימים את התורה, ובכל מצב ומצב יש תקנת חכמים שיוכלו לשמור את התורה בצורה הראויה.

במאה השנים האחרונות העולם הטכנולוגי מתקדם ביותר, ומוכן שכתוצאה מכך בהרבה אופנים נוצרים שאלות היאך אפשר לקיים את התורה בעולם המתקדם הזה, וכידוע שקמו מספר מכוונים שממציאים פתרונות לכל אותם טכנולוגיות למען שומרי התורה, ועפ"י ד הנ"ל טעות גדולה לקרא למכוונים הללו כמכון לפתרון בעיות ההלכה... , אלא אדרבה התורה הקדושה מצאה בכל מקום את הפתרון בו יוכלו לקיים את התורה בצורה שהיא לכתחילה שבלכתחילה, והשם האמיתי של מכוונים כאלו הוא פתרון הבעיות הטכנולוגיות על פי ההלכה, כי ההלכה היא זו שמנווטת אותנו איך להסתדר גם עם הקידמה הטכנולוגית של שנות האלפיים.

כשאנו באים בימים אלו להתחזק בתיקון המעשים, ולהעמיד את עצמינו בדרך הישרה, אין לנו להבהל שמא אנחנו צפויים עכשיו לעלות על ההרים ולשדד מערכות מתקדמות, לפתור את בעיותינו ולהתקיים ע"פ ההלכה.. אדרבה, תפקידינו רק ללמוד את התורה הקדושה, ועי"כ לדעת לקיימה בכל אופן ובכל תחום שהוא, וזהו נדרש עה"פ "כי תצא למלחמה על אויבך" שנדרש על מלחמת היצר (עי' אוה"ח), ועי"ז שאנו נצא למלחמה ונעשה את תפקידינו נגיע בסי"ד ל"ונתנו ה' אלוקיך בידך..", ונזכה בכל מצב שהוא, ללמוד ולקיים לשמור ולעשות את כל דברי התורה.

בדין אינו מתכון וגרמא בשביעית

בחזו"א שביעית סי' יט' ס"ק א' דכתב לבאר דדברי התוס' הוא אליבא דכו"ע, דכונת התוס' לפרש דברי הגמ' דלכו"ע מותר לזרוע במוצאי שביעית שדה שנתקוצה בשביעית ואף למ"ד תולדות דאו' כיון דמיירי בקוצים תלושים ואכן למ"ד תולדות דרבנן אין איסור אפי' בקוצים מחוברים, אלא דלפי"ז נמצא שדברי התוס' אינו אליבא דהלכתא דהא קיי"ל תולדות דרבנן, וא"כ להלכה י"ל שבאיסור דרבנן מותר כשאינו מתכון.

והנה הקשה החזו"א שביעית סי' יח' ס"ק ו' דיש לעיין למ"ד תולדות דאורייתא אמאי רשאי לעשות אשפתותי דמ"מ מזדבל אותו המקום. וכתב ליישב דנראה דבשינוי לכו"ע אינו אסור מן התורה [ותירוץ זה לכאורה לא ברירא לן דעולה כהוגן עם כל המשניות דפ"ג ופ"ד דאכן אשפתות ע"י שעושים ערמות הוא שינוי, אבל מלקט עצים ומסקל א"א לתרץ לומר דבשינוי אינו אסור מן התורה דאיזה שינוי יש שם].

עוד כתב לתרץ דאפשר דמן התורה אינו אסור אלא במתכון וכל שאינו מתכון לעבודת הארץ אינו אסור אלא מדרבנן, ע"כ. והביאור בתירוץ זה הוא דעל אף שבשביעית אין דין מלאכת מחשבת כמבואר בתוס' וכן"ל ולפי"ז היה צריך לאסור גם כשאינו מתכון, מ"מ מאחר ובשביעית יש דין של עבודת קרקע דהיינו שביתת הארץ א"כ כמו שמותר לבנות בניינים וכדו' על אף שנוצר בקרקע על ידו תועלת לזריעה מאחר ואין כוונתו לכך התורה לא אסרה בשביעית ומותר בכל כה"ג דאין זה חשוב עבודת הארץ אם אין בכוונתו שע"י פעולתו תשביח הארץ, משא"כ לגבי שבת דאסור פס"ר דניחא לי' אף שאינו מתכון לכך דיש בפועל עבודת האדם בקרקע.

והנה לכאורה מדברי התוס' [במו"ק ובגיטין] מבואר דלא כהחזו"א בתירוץ זה דחזינן מהתוס' דאף בארעא דחבריה חייב בשביעית מדאו' אף שאין מתכון לתועלת הקרקע. וכן מבואר בחזו"א סי' יט' ס"ק ב' לגבי הסרת קוצים ואבנים מהקרקע וז"ל: ואף את"ל דבמתכון אסור מ"מ באינו מכין מותר וכ"מ בר"מ שם ה"י וכו' וצ"ע דברי תוס' מו"ק ג' ע"א שכתבו דבשל חברו נמי אסור בשביעית דלא שייך בו מלאכה שאצ"ל וכ"כ גיטין מד' ע"ב ותימא דהא תנן והקבלן מביא מ"מ וע"כ צ"ל למ"ד תולדות דאו' דהיכי דאינו מכין לעבודת הארץ אין איסור בשביעית מן התורה וכמ"ש סי' יח' ס"ק ו' וכו', עכ"ל.

א. בדין אינו מתכון ומלשאצ"ל בשביעית

איתא במו"ק ג' ע"א שדה שנתקוצה בשביעית תזרע למוצאי שביעית נטיבה או נדיירה לא תזרע למוצאי שביעית, ופירש"י שנתקוצה היינו נטלו ממנה קוצים שבה. וכתבו התוס' שם ד"ה נטיבה וכו' בשם רש"י בגיטין מד' ע"ב דאיסור ליטול את הקוצים בשביעית מלאכה דרבנן היא רק שלא קנסו אותו שלא תזרע במוצאי שביעית ופי' התוס' דמיירי בקוצים תלושים דמחברים כל דהו הוי דאו' כדאמר' בפ' הבונה שבת קג' ע"א התולש עולשין והמזרד זרדין אם ליפות הקרקע כל שהוא אע"פ שפטר התם בארעא דחבריה הכא ליכא לאוקמי בהכי דשביעית לא מיפטר משום מלאכה שאינה צריכה לגופה, עכ"ד [וכן הוא בתוס' גיטין שם ד"ה שנתקוצה עיי"ש]. מבואר מדברי התוס' דכל מה שאסור מדאו' בשבת אסור גם מדאו' בשביעית ועוד דאף מה שבשבת פטור מדאו' משום מלאכה שאינה צריכה לגופה כהא דארעא דחבריה [דהרי אינו מתכון לתיקון הקרקע כיון שאינה שלו] אפ"ה כיון שבשביעית אין דין של מלאכת מחשבת לכן אף מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב.

ונמצא דהוכח בתוס' דכמו דלעניין שבת חייב בכל שהוא כן הדין לגבי שביעית דאסור מדאו' לתלוש כל שהוא, ואף חמיר שביעית משבת דבשבת באופן שאינו מתכון לתיקון הקרקע כגון ארעא דחבריה פטור דמלאכת מחשבת אסרה תורה והוי מלשאצ"ל אבל בשביעית דלא שייך דין מלאכת מחשבת אסור גם כשאינו מתכון וכגון ארעא דחבריה. אלא דלכאורה יש להקשות דהיאך הוכיחו התוס' מדיני שבת לשביעית לומר דאסור מדאו' לתלוש קוצים דאכן לגבי שבת דנאסרו תולדות מדאו' לכן אסור תולש מדאו' אבל בשביעית הא קיי"ל כמ"ד אבות אסר רחמנא תולדות לא אסר רחמנא כדאי' במו"ק ג' ע"א וא"כ לא נאסר מדאו' לתלוש קוצים מהקרקע אף אם בכוונתו לתקן את הקרקע.

ועל כרחק צ"ל דכונת התוס' דהמשנה שהתירה שדה שנתקוצה בשביעית שתזרע למוצאי שביעית היינו אף למ"ד תולדות דאו' ולא קשה אמאי פטור דהא מיירי בתלושים ולא במחברים, ולמ"ד תולדות דרבנן לכאורה גם במחברים פטור אף לדעת התוס' [ואין הבדל בין מחברים לתלושים], ומבואר שתולדות בשביעית למ"ד תולדות דאו' חמיר טפי משבת דבשביעית אין דין של מלאכת מחשבת. וכן מבואר

¹ דבתנן שביעית פ"ג מ"ג עושה אדם את שדהו שלוש אשפתות לבית סאה וכו', ע"כ. ושרי לעשות כן בתנאים המותרים וכגון שניכר הדבר שאין מזבל את שדהו.

ולעכל טפל, והוסיף דמ"מ אם לא אכפת לי' עכשיו בתיקון השדה ודאי שרי וכדתן במדל וכו'. ונמצא דלדינא נשאר החזו"א בספק לענין ניחא לי'.

ובביאור ספיקו יש לבאר דישנם ב' אופנים בלקיטת העצים מהקרקע: א' - יש אופן שאדם צריך לשתי הפעולות גם ללקט עצים וגם תיקון הקרקע ולולי שהיה צריך לעצים היה עושה ג"כ פעולה זו מ"מ אף דיש לו נחותא בתיקון הקרקע עיקר כונתו בשביל העצים, ב' - יש אופן שעכשיו אין לו שום נחותא בתיקון הקרקע כיון דאין עכשיו הזמן הראוי לכך דרק בעוד כמה חודשים יגיע הזמן של סיקול האבנים לצורך תיקון הקרקע ובשבת גם זה אסור דלא הובא בגמ' אופן לפטור אלא בארעא דחבריה דלענין שבת בארעא ידיה אף דאין לו עתה נחותא אסור.

והסתפק החזו"א דאפשר ללמוד ממה שהתירו הגס הגס דאכן הוא גילוי מלתא דבאינו מתכון מותר ואפ"ה שמא הוא דוקא באופן דעכשיו לא ניחא לי' דא"צ עתה תיקון בשדה ע"י לקיטת העצים ולא ניחא לי' אלא לאחר זמן, דבניחא לי' עכשיו אין להתיר אף דעיקר כונתו לעצים, והוא החילוק בין שביעית לשבת דבשבת בכל ענין חייב משא"כ בשביעית דסגי לן אם לא אכפת לי' עכשיו אף דניחא לי' לאחר זמן.

ג. הדלקת מזגן ושטיפת ריצפה באופן שמשקה גינתו
הנה לפי מה שהתבאר לעיל אות ב' בדברי החזו"א דאין להתיר אלא באופן דלא אכפת לי' עכשיו בתיקון הקרקע, תהא נ"מ לכמה דינים מצויים.

(א) הפעלת מזגן - בודאי שאין כונתו בהפעלת המזגן להשקות את הזרעים שבגינתו, אלא דמ"מ לפעמים כשמפעיל את המזגן נהנה שיורד מים לגינתו ומשקה את הצמחים, ופעמים שיש תועלת עכשיו וניחא לי' בזה ופעמים שאין תועלת אלא לאחר זמן.

ולמסקנת החזו"א לא שרי אלא כשלא אכפת לי' עכשיו אבל באופן שיש לו נחותא עכשיו מאותם מים הנוטפים מהמזגן לגינתו יש בזה ספק האם מותר כיון שאין מתכון לכך, ואף דודאי אינו מדליק את המזגן בשביל להשקות אבל אפשר דכשניחא ליה בהשקייה סגי לאסור. ואם מכון את צינור המזגן למקום הצמחים אפי' שפעולת הדלקת המזגן נחשב אינו מתכון מ"מ אפשר דעצם מה שכיון את הצינור לכיוון הצמחים לא ניכר שאינו מתכון להשקותם וגם זה אסור דכדי להתיר בעינן תרתי ניכר שאין מתכון להשקות וגם לא ניחא לי' עכשיו [והתבאר לעיל אות א' דאף באינו מתכון בעינן שיהא ניכר שלא מתכון כמבואר בפרק ג' ד' דשביעית].

(ב) שטיפת רצפה - אם שוטף את ביתו ונשפכים המים לגינתו יש לדון בזה, דאם עיקר כונתו לשטוף את הרצפה ולא להשקות מותר אלא דבעינן שיהא ניכר שאין מתכון להשקות וגם שלא יהא ניחא לי' עכשיו בזה וכדלעיל אות (א) לגבי הפעלת המזגן.

ד. מחלוקת האחרונים האם היתר דאינו מתכון הוא אף במלאכות דאורייתא - והנ"מ לענין העברת עציצים מהבית למרפסת

כתב הרמב"ם פ"א ה"כ דהמזנב בגפנים והקוצץ קנים ה"ז קוצץ כדרכו בקרדום ובמגל ובמגירה ובכל מה שירצה, ע"כ. והמזנב היינו זימור שמוריד ענפים מהגפנים והוא מלאכה דאורייתא [עיין רע"ב שביעית

והנ"מ לדינא הוא דוקא במלאכות דאו' ולא במלאכות דרבנן, דהתוס' אסרו בארעא דחבריה למ"ד תולדות דאו' והחזו"א נקט דגם למ"ד תולדות דאו' הוא רק מדרבנן כמבואר בתירושו הב' אבל לדידן אין נ"מ בזה דאף אי ס"ל להתוס' דבשביעית כשאינו מתכון אסור מדאו' ודלא כהחזו"א בתירוץ הב' מ"מ זהו דוקא למ"ד תולדות דאו' ואנן קי"ל כמ"ד תולדות דרבנן לכן כשאנו מתכון מותר.

והגדר שהתירו חכמים באינו מתכון חזינן בשביעית פרק ג' ד' דהיכא דמוכח שאינו מתכון מותר כיון שניכר בצורת עבודתו שאין כאן עבודת קרקע, ולכן בכל בניין שמעונין לבנות בשביעית יצטרך להביא קודם את האבנים וכדו' שיראו שלצורך זה הוא חופר יסודות וכן אם רצונו לשים צנרת בקרקע קודם שחופר צריך להביא את הצנורות ויהא מונח ליד להראות שלצורך זה הוא חופר דיש דבר שמוכיח עליו, ובפשטות זוהי מסקנת החזו"א במה שסיים שם וז"ל: והתירו במקום שהיה נראה להם להתיר עכ"ל. דכל שמוכח שאינו מתכון התירו חז"ל.

ב. ביאור דברי החזו"א דבניחא ליה אסור אף שאינו מתכון

כתב החזו"א סי' יט' ס"ק יד' הא דשרינן במלקט הגס [שביעית פ"ד מ"א] אפשר דאף דיש לו נחותא בתיקון הקרקע אבל בלא זה היה מלקט בשביל העצים והוי כהנאה באה לי' בע"כ ואע"ג דלענין שבת חייב בשביעית מותר וכמש"כ בחזו"א שם ס"ק ד'. וסיים החזו"א שם וז"ל: ואפשר דדוקא בדלא אכפת לי' השתא בתיקון הקרקע, מיהו בשבת קג' א' משמע דכל דאיכא תיקון מקרי תיקון אם הבעלים עושה, עכ"ל.

והביאור בדבריו דבשבת אף דלא אכפת לי' חייב דמקרי תיקון, משא"כ בשביעית דמזה שהותר ללקט עצים הגס הגס מתוך שלו ובשלו תמיד יש נחותא ואפ"ה מותר לכן כל מלאכה דעיקר כונתו לא בשביל המלאכה אלא ללקט עצים או לנקות את הבית או להפעיל מזגן וכדו' מוכח דמותר. ונמצא שהותר ללקט עצים מהקרקע מפאת ב' סברות: א' - כיון שהוא צריך לעצים והיה עושה כן גם בלא תיקון הקרקע חשיב כהנאה הבאה לי' בע"כ, ואף שבשבת אסור בשביעית מותר. ב' - לגבי שביעית הקובע הוא מהי כונתו בשעת לקיטת העצים דאם עכשיו בשעת לקיטתם לא אכפת לי' בתיקון הקרקע מותר אפי' שלגבי שבת אסור כיון דניחא לי' בקרקע שנכשרה לאחר שיהא.

אלא שהחזו"א שם בהמשך דבריו הוסיף להסתפק בזה, דכתב וכן יש להסתפק בהא דמדל בזיתים במ"ד ובמזנב בגפנים במ"ו דכולהו איירי בצריך לעצים וכמו שפי' הר"מ וכמש"כ התויו"ט שזו גם דעת ר"ש והרע"ב, אי שרי אף באיכא נחותא והא דאמר בירו' ובגמ' דידן סנהדרין כו' ע"א הלב יודע אם לעקל או לעקלקלות היינו לאפוקי אם בלבו הזימור עיקר

מתכון מותר בדאורייתא, דלהמהרש"ל והמהרש"א אסור ולהחזו"א מותר.

והנה לכאורה תהא נ"מ לדינא לעניין העברת עציצים האם מותר להוציא עציץ מבית לבית דרך רה"ר, ולכאורה לפי מה שהתבאר לעיל יש לדון להתיר כיון דאינו מתכון שהרי אינו מוציא את העציץ מביתו כדי להועיל לגידול העציץ באויר רה"ר דכונתו רק להעבירו למקום אחר וניכר הדבר.

והנה בהוצאת עציץ בפשטות יש בזה איסור זורע בשביעית ולדברי המהרש"א והמהרש"ל אין לנו היתר להסתמך על הסברא של אינו מתכון ולהחזו"א מותר, ואף אם נאמר דהוא רק מתעסק ידוע דברי הרע"א [חידו' ח"א סי' ח'] דמתעסק בשבת אסור מדרבנן ובכל התורה כולה אסור מדאו', וחזרנו למחלוקת האחרונים דלעיל האם מהני אינו מתכון במלאכה דאו'.

אלא דאם נאמר ששיפור בגידול האילן הוא רק תולדה דזורע הדין קיל טפי, דהנה להשקות האילן אף דיש בזה תועלת מותר כדי שלא תמות כיון דהוא מלאכה דרבנן [כמבואר בחזו"א סי' כא' ס"ק יד' דמותר לעשות מלאכות דרבנן כדי שיעשה האילן פירות] ולכן אף אם מוציא את העציץ לשמש ולאור בכונה לשפר גידולו אין כאן רק איסור דרבנן וכן מבואר בחזו"א סי' כב' ס"ק א' דכתב דלהסיר את התקרה מע"ג הזרעים שבבית חשיב רק כתולדת זורע ולא כאב מלאכה ולכן לגבי נידו"ד מאחר וקיי"ל כמ"ד תולדות דרבנן והתבאר שבאיסור דרבנן מותר כשאינו מתכון [כדלעיל אות א'] א"כ כיון ששיפור האילן הוי תולדה ולא אב מלאכה ממילא כשאינו מתכון מותר לכו"ע ויהא מותר להוציא אותם עציצים באופן שאינו מתכון, אלא דבעינן גם שיהא ניכר שכונתו להעבירם גרידא. וגם שלא יהא ניחא ל' בזה עכשיו כמבואר בחזו"א עיין לעיל אות ב'.

ה. בדין גרמא בשביעית

מחלוקת הראשונים בהיתר דמדייר [אי שרי גרמא לכתחילה במתכון לזבל] - והנ"מ האם מותר להפעיל מזגן כשכונתו שישקה גם את גינתו מדין גרמא

תנן שביעית פ"ג מ"ד המדייר את שדהו עושה סהר לבית סאתיים ועוקר שלוש רוחות ומניח את האמצעית נמצא מדייר בית ארבעת סאין רבן שמעון בן גמליאל אומר בית שמונת סאין, היתה כל שדהו בית ארבעת סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין. וברמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"ב ה"ד כתב וז"ל: מותר לאדם להוציא זבל מן הסהר של צאן ונותן לתוך שדהו כדרך כל מכניסי זבל והעושה דיר בתוך שדהו בשביעית לא יעשהו יתר על בית סאתים, ויכניס הצאן לתוכו וכשיזבלו את כל הדיר מניח דופן אחד מדפני הדיר ועושה דיר אחד בצדו נמצא מזבל בתוך שדהו בית ארבעת סאין, עכ"ל.

ולמעין נמצא ששינה הרמב"ם בדוקא סדר של המשנה והתחיל בסיפא, ובראב"ד השיג עלי' דאמאי שינה בסדר המשנה. ולכאורה מה בכך ששינה סדר המשנה וע"כ דהראב"ד ס"ל דכל ההיתר דמדייר את שדהו הוא שחייב להוציא מן הסהר ואכן הביא דברי הירושלמי אנו תנינן שדה שניטיבה או נדיירה וכו' אלמא אסור לדיר והכא את אמרת מותר א"ר יונה מתני' ברוצה

פ"ד מ"ו וז"ל: המזג בגפנים מקטע זנבות הגפנים כדי שיעבה הגזע ויגדל ויגביר כחו וכן הקוצץ קנים כדי שיתעבו ויוסיף כחן, עכ"ל].

והנה מצינו בסנהדרין כו' ע"א ר' חייא בר זרנוקי ור"ש בן יהוצדק הוו קאזלי לעבר שנה בעסיא פגע בהו ריש לקיש איטפיל בהדיהו אמר איזיל איחזי היכי עבדי עובדא חזייה לההוא גברא דקא כריב אמר להן כהן וחורש אמרו לו יכול לומר אגיסטון אני בתוכו תו חזייה לההוא גברא דהוה כסח בכרמי אמר להן כהן וזמר א"ל יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך אמר להם הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות.

והנה לכאורה מבואר בגמ' דאינו מתכון מותר אף במלאכה דאו' דיכול הוא לומר לעקל בית הבד אני צריך ואף ר"ל הסכים לדבר אלא שאמר הלב יודע אם לעקל וכו'. והקשו שם בתוס' ד"ה לעקל וכו' דאמר' בשבת עג' ע"ב הזומר וצריך לעצים חייב שתים משום קוצר ומשום נוטע [דאף דעיקר כונתו לעצים מ"מ מחייב שתיים] ה"נ לחייב משום עבודת נוטע בשביעית [דאף אם יאמר לעקל בית הבד אני צריך מ"מ עדיין יתחייב משום נוטע], ותירצו די"ל דעביד ליה באותו ענין דודאי קשה ליה דליכא לחייבו משום נוטע [דהוא זומר באופן המזיק]. ובמהרש"ל כתב דלענין שבת אף באופן שעושה בענין שמזיק הוא חייב דיש כאן תועלת אלא שהנזק רב על התועלת ומאחר ומלאכת מחשבת אסרה תורה והוא מתכון גם לתועלת אסור אמנם לענין שביעית דאין מלאכת מחשבת מאחר ויש כאן נזק יותר מתועלת לכן מותר [ומצינו כע"ז בתוס' חולין ח' ע"א ד"ה מותר שבשבת חייב גם באופן שיש קלקול יתר על התיקון דסגי לן בתיקון מועט כדי לחייב על אף שקלקולו גדול מתיקונו], ובמהרש"א שם ביאר דקושיית התוס' הוא על קוצר ולא על זומר עיי"ש שפי' כן לפי גירסתו בתוס'. ועכ"פ מבואר דהמהרש"ל והמהרש"א למדו את דברי התוס' כפשוטו שעושה באופן שקשה לי' שמזיק לאילן.

ובחזו"א סי' יט' ס"ק יד'-טו' כתב להקשות דאם הוא חתך באופן שמזיק א"כ מה אמר להן ר"ל כהן וזמר ועוד מה ענה הלב יודע אם לעקל וכו' הרי כל אדם בקי בדבר יראה באופן ברור שאינו עושה זמירה אם הוא באופן דודאי קשה ליה, וגם ברמב"ם שם כתב ה"ז קוצץ כדרכו בקרדום וכו' שהוא קוצץ בכלים הרגילים. ותירץ דע"כ כונת התוס' דקשה לי' היינו שעושה באופן לא מדוקדק [שאינו מקצועי] ובזימור אם עושה באופן כזה הוא קשה לי', דמלאכת זומר צריך דקדוק רב וכשלא נעשה בדקדוק יש הפסד לאילן אפי' שיש בזה גם כן שיבוש, ולכן בשבת חייב דאף שיש הפסד מ"מ יש בו קצת שיבוש ולגבי שביעית בזימור שאינו מדוקדק תלוי במחשבתו דאם כונתו לזמר אסור כיון דס"ס יש כאן שיבוש ואם כונתו לעצים מותר דלא משגיחין בשיבוש כזה רק אם מחשבתו לכך [ולזמור בדקדוק אסור אף אם נתכוין לעצים]. וכתב החזו"א דהיאך מותר אינו מתכון בדאו' ותירץ כמבואר לעיל דבעבודת הארץ בשביעית אינו מתכון הופכו לדרבנן כמבואר בחזו"א סי' יח' ס"ק ו' דאף באיסור דאו' בשביעית [ובנידו' זומר] אינו עובר על דאו' אם אינו מתכון. ונמצא לדינא מחלוקת אחרונים האם אינו

להעמיד צאן בתוך שדהו פירוש לא לזבל אלא להעמיד שם צאנו לחלוב ולגזוז עושה מחיצות לסהר וכו' וכשיתמלא זבל מוציאו לשדה כדרך המזבלין, וגם בר"ש הביא דברי הירו' ונמצא דס"ל כהראב"ד.

מבואר בירושלמי דמדייר שדהו היינו דוקא כשכונתו לדיר ולא לזבל, ומדברי הרמב"ם שהפך את סדר המשנה ס"ל דישנם ב' היתרים במשנה: א'- היתר של מדייר שמותר לכתחילה לדיר בהמתו אף שמתכון לזבל, ב'- היתר שמותר לאדם להוציא זבל מן הסהר והחידוש בזה דלא רק מחצרו מותר להוציא זבל לעשות ג' אשפות אלא אפי' משדהו ג"כ מותר לעשות כן דלא אמרי' דדוקא מחצרו מותר שרואים שמוציא משם כדי לנקות חצרו אבל משדהו אסור קמ"ל דגם להוציא מן הסהר מותר. ונמצא לדעת הרמב"ם שישנם ב' חלקים במתני' דאינם תלויים זב"ז וכנ"ל, ולהראב"ד והר"ש הא דתני בסיפא ומוציא מן הסהר היינו לומר דהוא חייב להוציא. ולהרמב"ם דאינו סובר דסיפא דמתני' הוא פירוש דרישא א"כ אפשר לפרש הרישא גם כשהוא התכון לדיר כדי לזבל את שדהו, וכן משמע בפיה"מ להרמב"ם עיי"ש.

ואכן במהר"י קורקוס [על הרמב"ם שם] ובפאה"ש [שביעית כא' בית ישראל ס"ק ז'] למדו בדעת הרמב"ם שמתיר לדיר ע"מ לזבל והיתר בזה כיון דממילא נעשה, ונמצא לדבריהם בדעת הרמב"ם שגרמא מותר בשביעית אפי' שעיקר כונתו לזבל [וכבר הקשה במשנה הראשונה לדעת הרמב"ם המתיר גרמא אמאי לא הותר לעשות כן בכל שדהו ולא הותר אלא ד' סאין כדאי' במתני', ואפשר ליישב קצת דס"ס אם יעשה כן בכל שדהו יתכן שיראו העוברים שדהו מזובלת לגמרי ויחשבו שמזבל שדהו באיסור ועיין], ולהר"ש והראב"ד מבואר דגרמא אסורה בשביעית. ולכן בנוגע להפעלת מזגן לפי המהר"י קורקוס והפאה"ש בדעת הרמב"ם יהא מותר, ואין לומר שהפעלת מזגן

הוי מעשה בידיים דאינו דומה לפותח ברז שע"כ מוליק מים אלא פותח מכונה שע"י הפעלתה מייצרת מים.

וצריכים לבאר לדעת הר"ש והראב"ד אמאי גרמא בשביעית יותר חמור מגרמא בשבת דהרי בשבת מצינו היתר גרמא במקום פסידא ובשביעית לא. ולכאורה הביאור הוא דבשביעית יש דין של שביתת הארץ, דאם הוא רק דין בשביתת האדם אז אה"נ יש סברא של גרמא וכל שאין הגברא עושה את הפעולה מותר וכדמצינו לעניין שבת דגרמא במקום פסידא מותר כמבואר באו"ח סי' שלד', ואכן החזו"א סי' יז' ס"ק כה' נקט בשיטת הרמב"ם דמצות עשה לשבות בשנה השביעית מעבודת הארץ ונמצא שהוא דין על הגברא ולפי"ז אפשר לבאר דעת הרמב"ם שהתיר גרמא דבזה הוי דומיא דשבת. אמנם שאר האחרונים [הרדב"ז והמרכה"מ והרידב"ז] ס"ל דאף לדעת הרמב"ם מיירי שמתכון לדיר ולא לזבל ולא נחלקו הראב"ד והרמב"ם אלא האם חייב להוציא הזבל אח"כ דלהראב"ד חייב להוציא ולהרמב"ם אינו חייב, ועיין בחזו"א סי' יט' ס"ק ג' דמשמע שאין היתר של גרמא אף לדעת הרמב"ם דלא נגע במחלוקת הרמב"ם והר"ש אלא האם צריך להוציא את הזבל מן השדה אח"כ או לא, ומשמע דלמד בשיטת הרמב"ם כשאר האחרונים ודלא כהמהר"י קורקוס והפאה"ש.

ולכן לדינא קשה להתיר גרמא בשביעית וכגון להדליק מזגן כשבכונתו ג"כ להשקות את הגינה דלהר"ש והראב"ד גרמא אסור אם מתכון ג"כ לזבל ואף בדעת הרמב"ם נקטו רוב האחרונים לאסור וכנ"ל ובעיקר אם תלוי הדבר בשביתת הארץ דלמעשה החמיר החזו"א סי' יז' שם דשביתת שדהו הוא דין שהארץ תשבות ולא רק על הגברא ודלא כדין שבת וממילא אין להתיר גרמא בשביעית.

ובחזו"א סי' כה'-כו' כתב שאדם שמפעיל את הטרקטור אף מחוץ לשדה ומכון לתוך השדה אין זה גרמא אלא הוי מעשהו ממש וחייב מדאו', ובפשטות הדבר תלוי בהנידון של המג"א לגבי לטחון בשבת באפרכסת [ברחיים של מים] דהמג"א ס"ל דהוא מדרבנן והחזו"א כתב לחלוק שהוא מדאו',² ועיין.

² הנה דעת המג"א [הביא דבריו בביה"ל סי' רב' סעי' ה' ד"ה להשמעת קול] דנתינת חיטים לתוך רחים של מים בשבת ליכא חיוב חטאת, דהטחינה אח"כ ממילא אתי, והאחרונים חלקו על דבריו אלא והסכימו לראיית המג"א עצמו לאיסור מדברי התוס' יז' ע"ב לענין מצודה דפורס מצודה ובשעת פריסתו נכנס החיה לתוכה ונלכדה דחייב אף דאתי ממילא וכן כשאופה בתנור אף כשהאפיה ממילא אתי לבסוף מ"מ מקרי מעשה ממש אף שאינו מקרב האש לגבי הפת אלא הפת לגבי האש והאש פועל פעולתו לבסוף אפ"ה חייב וה"ה בענייננו אף שהטחינה ממילא אתי לבסוף אפ"ה חייב, והוסיף הביה"ל דכל זה מיירי שהמסגרת של המים היה פתוח והוא נותן מהחיטים לתוך האפרכסת ומתחיל תכף אחר נתינתו להטחון, אבל אם פותח מסגרת המים בשבת נ"ל דאף להמג"א חייב דהלא תכף מתחיל להטחון והוא עושה מעשה ממש דהוי כאילו הוא בעצמו מסבב את הרחיים בכוחו דחייב וכעין דאמר' בסנהדרין דאי אשקיל עלה בדתא דמיא אם בבח ראשון הומת חייב דכוחו דמי וה"נ המים הראשונים שיצאו מכוחו שהניעו הגלגלים עב"פ הועילו בודאי שיטחון כגרגרת על ידם, עב"ד הביה"ל. ולמעשה גם החזו"א או"ח סי' לו' ס"ק א' הסכים לדברי הביה"ל בשם האחרונים לחלוק על המג"א דבנותן חיטים לרחיים שהמלאכה נעשה מיד יש כאן חיוב דאו' כיון דדרך טחינה בכך.

פרוזבול בקרנות פנסיה וחסכון לכל ילד

לעשות פרוזבול, [וביאור הדבר, שאף שמה שקנתה אשה קנתה בעלה, מ"מ כיון שאין הבנק מתנהל ע"פ דין התורה, וחלות חוב הבנק לבעל החשבון חל ע"י סיטומתא, שהרישומים בבנק נחשבים לסיטומתא, א"כ כיון שהרישום הוא על שמה הרי הבנק התחייב רק לה, ואינו מוכן להיות מחויב כלפי הבעל, וממילא שכל חלות החוב של הבנק שחל בקנין סיטומתא יכול לחול רק אליה].

וכתב הגר"ל שיש צד שמועיל פרוזבול של הבעל לחובות האשה, אך כיון שאין הדבר ברור יש לאשה להחמיר לעשות פרוזבול. ודעת הגר"ש אלישיב (משנת הגר"ש פרק ב הלכה מד) שהאשה יכולה למנות את בעלה שליח לעשות עבורה פרוזבול, ויוסיף זאת בפרוזבול שלו שמוסר גם חובות אשתו בשליחותה, ואין צריך לפרש שמה.

ג. מי שחתם על היתר עיסקא מול הבנק

והנה בדרך אמונה (ס"ק לד) הביא מחלוקת האחרונים האם כסף שניתן בהיתר עיסקא שהינו פלגא מלוה ופלגא פקדון, משמטת השביעית את חלק המלוה, וסברת הדבר שגם החצי מלוה אינו משמט, כתב התומים (סי' סז ס"ק ו) שחלק המלוה של עיסקא אינו לגמרי ברשות הלוה, שהלא גובים אותו גם מיורשיו, והיינו משום שזכות נותן העיסקא קיימת גם בחצי מלוה, ושונה מסתם מלוה העומדת כולה ברשות לוח. וראה בהערות הגר"ד לנדו (לשער משפט סי' קד אות ו) שכתב שנדון זה מי הבעלים על החצי מלוה של עיסקא הוא מחלוקת רש"י ורי"ף (ב"מ קד ב), וכתב שלפי שיטת הרי"ף כל זמן שהעיסקא בעין אינה משמטת לפי שהיא ברשות הנותן, וכתב שדברי השו"ע (ח"מ סז סעי' ג) שפסק שחצי המלוה משמט הוא כשיטת רש"י שהלא משמע שמדובר גם כשהעסק בעין, ואילו בשו"ע יו"ד (קע"ז סל"ב) נפסק כהרי"ף שכל שהעסק בעין כולו ברשות הנותן, ולפי"ז אינו משמט.

אכן כתב שם בד"א שלפי אופן הסכמי ההיתר עיסקא היום נראה שלכו"ע משמט עכ"פ את הפלגא מלוה.

ובאמת שכך היה פסק בית דינו של הגר"נ קרליץ במעשה הערבות של הגר"א גנחובסקי זצ"ל, שערב על סכום עצום על הלוואה שהיה בהית"ע, והלוה פשט רגל, והגר"ל שליט"א רצה לפוטרו על פי היסוד הנ"ל שהמעות הנתנים ללוה בהת"ע הם לגמרי ברשות הנותן, גם בחצי מלוה, [ולפי"ז לא שייך לחייב את הערב כל שנשאר ללוה איזה ממון, כיון שנותן העיסקא קודם לכולם, שהלא ממנו הוא, ואין שאר הבעלי חובות חולקים עמו, אלא הכל שייך רק לנותן העיסקא, וממילא אין הערב חייב כל שנשאר איזה ממון וכפי שהרחיב בזה הגר"ל בהערות הנדפסות בשער משפט שם, ואין כאן מקומו], ולמעשה פסקו

התעוררו הרבנים בענין חובת פרוזבול בקרנות פנסיה וחסכונות, ונבאר הדברים ע"פ מה שלבנתי אותם עם גדולי ההוראה שליט"א.

וראשונה יש להקדים לבאר דין כספים המופקדים בבנק.

א. כספים המופקדים בעו"ש בבנק

כתב בדרך אמונה (פרק ט ס"ק פב) וז"ל: בעסקי הבנקים יש חילוקי דינים, והראוי שהעוסקים איתם יעשו פרוזבול.

ולהרחיב הדבר יש להקדים מש"כ בספר תקנת הרבית (קיצור הלכות חלק א עמוד טו): כסף המוחזק בבנק בעובר ושב, אף שבהגדרת מסמכי הבנק הינו הפקדה, על פי דין תורה יש לזה שם הלוואה, כיון שהכסף נקנה לבנק והם עושים בו כחפצם, והאחריות עליהם. ויוצא שכל כסף המופקד בבנק נחשב הלוואה לבנק והשביעית משמטת אותו.

ואולם בספרי השו"ת צידדו שני צדדי קולא בחובות הבנקים לענין שביעית, והביאם בספר שמיטת כספים כהלכתה. א. על פי דברי התומים (הובא בד"א ס"ק ה) ששעבוד נכסים ללא שעבוד הגוף לא נחשב לוח לענין השמטת כספים, אמר הגר"ש אלישיב לדון שחובות הבנקים אין בהם דין שמיטת כספים, הואיל והבנק הוא חברה בע"מ ואין לבעלי הבנק אחריות אישית על חובות הבנק. ב. שכיון שהבנקים סגורים בערב ראש השנה מחצות הרי זה כמו שקבע הבנק שזמן הפרעון הוא רק אחרי ראש השנה, והרי זה כחוב שלא הגיע זמנו בסוף שביעית שאינו משמט. [וכתב בספר שמיטת כספים כהלכתה (שם) שהגר"ש לא חשש לסברא השניה, וסבר שענין זה שהבנק סגור הוא ענין מעשי ולא נחשב כמו שלא הגיע זמן הפרעון, וכן כתב הגר"ח קנייבקי זצ"ל שסברא זו לא נראית כלל].

ולמעשה, דעת הגר"ש אלישיב (משנת הגר"ש פסקי הלכה פרק א הערה י) שאין להקל בזה ויש לעשות פרוזבול, ומכל מקום מחמת הסברא שהבנק היא חברה בע"מ חשש הגר"ש שאין צריך פרוזבול לחובות שחייבים לבנק ולכן הורה לפרט את החובות לבנק בנפרד בשטר הפרוזבול, שאם לא כן אינו נכלל בסתם בנוסח כיון שיש מקום לומר שאינם צריכים פרוזבול.

וכן הסכמת כל גדולי ההוראה שיש לעשות פרוזבול בנוגע לכספים המופקדים בבנק.

ב. חשבון בנק ע"ש האשה

ולענין אשה שיש לה חשבון בנק הרשום על שמה, כתב הגר"ד לנדו (ספר דעת משפט עמוד יד - מכתב ממנו) שנחשב שהבנק חייב לה, ולכן יש לאשה

בית הדין לחייבו, והסברה הייתה שלפי מציאות ההתנהלות של היום החצי מלווה הוא מלווה גמורה ללא שום שיוך, ולכן חייב הערב אם אין הלואה משלם.

ויוצא א"כ שהדברים מטים שגם מי שחתם על הית"ע מול הבנק השביעית משמטת את החצי מלווה.

יש עוד להוסיף שכל הנדון הנ"ל רק במי שמקבל מהבנק רבית על העו"ש, אבל עו"ש ללא רבית אין ההת"ע חל כלפיו, לפי שבעצם כספי העו"ש הם הלוואה גמורה, וכל הסכם ההת"ע הוא רק על הכספים שיש בהם חשש רבית, אבל עו"ש ללא רבית לא חל עליו הת"ע. ויסוד זה שמעתי ממר"ר הגרש"צ רוזנבלט שליט"א בשם מרן הגר"ק זצ"ל שלכן כותבים בנוסח ההת"ע כל כספים שיש בהם רבית, כדי שאם אין בהם חשש איסור יהיו הלוואה ולא יחול עליהם ההת"ע, שכל שאין צורך בהת"ע מעדיפים אנו שלא יחול ההת"ע מכמה טעמים.

ד. קרנות פנסיה וחסכון לכל ילד

והנה כספים של קרנות פנסיה וגמל, וחסכון לכל ילד, נמצאים בחשבון בנק הרשום על שם החוסכים, כלומר, במקרה של קרן פנסיה רשומים הם על שם כלל העובדים, וכל מסלול נמצא בחשבון בנק הרשום על שם המצטרפים לאותו מסלול.

ונמצא שיש כספים המופקדים בבנק על שם האשה המשתכרת, או ע"ש הילד החוסך, ואמנם חלק גדול מהכספים מושקעים במניות או באגרות חוב אשר זמן פרעונם הוא אחר שביעית, וממילא שבגין כספים אלו לא שייך השמטת שביעית, אבל לעולם יש חלק השוכב בחשבון הבנק שמוגדר חשבון עו"ש, וזה נקרא הכספים הנזילים של המסלול.

כספים אלו הם חוב שהבנק חייב לחוסך [או האשה או הילד, כנ"ל], והם ככל כספים המופקדים בעו"ש, ואף שהחוסך אינו יכול למשוך את הכסף מהבנק, אבל זה מפני שהוא הרשה את הנהלת הקרן שהיא גזברית הממונה על הכספים, והם הם הרשאים למשוך את הכסף מהחשבון בכל עת מצוא. וממילא שזה הלוואה לבנק שהלווה יכול למשכו בכל עת על ידי בא כוחו, לפי הבנת הגזבר שטובת ניהול הכסף דורש [כמובן שהוא מוציא את זה בכל עת שמזדמן לו איזה נייר ערך שטובת הבעלים שירכשו לו אותו].

ויוצא שהאשה והילדים שמופקד על שמם כספים בקרנות פנסיה וחסכון לכל ילד הרי הם מלוים לבנק באופן שזמן הפרעון להם הוא בכל עת [שיחפוץ הגזבר שלהם - הנהלת קרן הפנסיה], ואם לא יעשו פרוזבול שביעית משמטת את חובם, ושוב יוצא שהם שולחים את הנהלת הקרן לגבות חוב ששביעית משמטת.

וכבר הובא יסוד הענין בשם הגריש"א שעל האשה לעשות פרוזבול על כספה שבקרן הפנסיה, ע"י משנת הגרי"ש.

ואף הילדים הקטנים שאינם בתורת קנין זוכים בהתחייבות ממון של הבנק בסכום הכסף שהופקד עבורם בחשבונם, שאף קטן זוכה בחוב שחייבים לו, בקנין סיטומתא³ וכפי שזוכה כל אדם במשכורת שלו הנרשמת עבורו בבנק ע"י קנין סיטומתא, כך קטנים שהופקד עבורם בחשבון הרשום על שמם זוכים בזה שהבנק יהיה מחויב להם.

ולענין אם שביעית משמטת חוב הקטנים, ראה בד"א בציה"ל ס"ק שלז ובביה"ל ריש פרק ט ד"ה מצות שנקט להלכה שמשמטת, והביא כן גם משמיה דהגריש"א.

ונמצא שענין שמטת כספים נוגעת לקטן כגדול אשה כאיש, אשר לפי המציאות של היום לכולם יש כסף המופקד בבנק הנחשב חוב שהגיע זמנו.

הצעת גדולי ההוראה

והציעו גדולי ההוראה שמנהלי חברות ביטוח, קרנות, וחשכונות יעשו פרוזבול עבור הלקוחות שלהם, כמו שכתב הד"א (ס"ק קמב) שכל מי שמסור בידו הנהלת כספים יכול לעשות פרוזבול אף ללא ידיעת הבעלים, והוא מדין אפוטרופוס, וכעין שכתב שם בציה"ל ס"ק שלז.

ואף לחובות הקטנים מועיל, ואף שיש לדון שלכא' הילד לא מינה את קופת הגמל לאפוטרופוס ואין שייך להתמנות על ממון של אחד ללא ידיעתו, אמנם מצינו להרשב"א בתשובה [ח"ד רמב] הובא ב"י [סי' רלה], שהנותן מתנה לקטן ע"י אחר, ואמר לו שיהיה אפוטרופוס על הכסף זכה הקטן בכסף מדין זכין, והלה נעשה אפוטרופוס.

ולמדנו מד' הרשב"א שאפשר לזכות ממון לקטן דרך אפוטרו' ומינוי האפוטרו' הוא על ידי נותן הכסף, ונמצא שיחד עם זיכוי הכסף לקטן זוכה האפוטרו' להיות אפוטרו' על הממון, ולנהלו לפי הבנתו לטובת הקטן, אף נגד רצונו של הקטן. ובדבר זה הרחבתי בספרי תקנת הרבית השלם.

³ והנה בשו"ע רמג סי"ט איתא המתחייב לקטן בין בשטר בין בקנין כיון שאין אותו דבר תחת ידו דהקטן אינו זוכה. ולפי"ז אולי הכ"נ בקנין סיטומתא אין הקטן זוכה בהתחייבות. אולם עיי"ש קצוה"ח ס"ק ט ונה"מ ס"ק יא, שקטנה זוכה בכל גוונא, ולענין קטן עיין נתיבות המשפט סי' רלה שהוכיח ע"פ מקור הדברים בד' הרמב"ם שרק בקנין שטר וסודר לא מהני בקטן, ומשום שבסודר איש כתיב ושטר לא שייך גביה קטן, אבל שאר מע"ק מהנו, ומבואר להמעין שם היטב שמועיל אף בהתחייבות אם אינו בשטר או סודר, וכ"כ הגר"ד לנדו שליט"א. [ואמנם מד' רע"א בספר כו"ח תניינא סי' לד, שכתב דלא מהני מתנת שכ"מ לקטן משום שלא הגיע לידו, משמע דכללא הוא שכל שלא הגיע לידו ל"מ, ובכל מע"ק הדין כן, אולם דבריו שם צ"ע מסוגי' דב"ב קמא: גבי מזכה לעובר, וכמו שכתב המהרי"ט חו"מ סימן צ"ה להדיא דלא כרע"א].

את בעלה שליח ויכתוב בפרוזבול שלו שמוסר גם חובות אשתו. ג. אשה שיש לה קרן פנסיה או קופת גמל צריכה לעשות פרוזבול, ויכול הבעל לכתוב עבורה כנ"ל אות ב. ד. כהיום כל הדר בארץ ישראל יש לו כסף בחשבון בנק דרך חיסכון לכל ילד, ובשמיטה שעברה פעלו שמנהלי הקרנות יחתמו על שטר פרוזבול ויועיל מדין אפוטרופוס, ובעז"ה נזכה כן גם בשנה זו.

וכן נהגנו שמיטה שעברה שהחתמנו את חברות השקעות וביטוח בלשון זו: "באי כוח הנהלת חברת... מוסרים בזה בשם ו/או עבור הלקוחות שכספם מתנהל בנהול החברה לכם הדיינים... שכל החובות שיש להם ייגבו על ידינו כל זמן שיחפצו, וכו'.

העולה: א. כל אדם שיש לו חשבון בנק עליו לכתוב פרוזבול. ב. ואם יש לאשה חשבון בנק נפרד תמנה

האם צריך בי"ד חשוב בפרוזבול

ויודעים הלכות פרוזבול, אך אה"נ לא בעינן בית דין חשוב.

והנה ברמ"א הכא, כתב וז"ל: י"א דכותבין פרוזבול בכל בית דין, ונראה לי דיש להקל בזמן הזה. עכ"ל. ומקור הרמ"א הוא מדברי כמה ראשונים שכתבו להדיא שלפרוזבול מהני כל בית דין שמהני בדיני ממונות. והראשונים הוכיחו כדבריהם, שאין צריך בי"ד חשוב, דאל"כ אמאי נאמן כל אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד משום חזקה לא שביק התירא ואכיל איסורא, הא שמא לא מצא בי"ד חשוב. והר"ן דחה, דימצא ויזדקקו דזהו תפקידם. עו"ל, שימסור פרוזבול שלא בפניהם, כדאיתא בשו"ע סעי' כא דמהני. עו"ל שימסור פרוזבול ע"י שליחת כתב פרוזבול לבי"ד כדאיתא בחת"ס וחזו"א דמהני.

והנה בגדר בית דין הנדרש בדיני ממונות, מבואר בס' ג' סעי' א, דמהני ג' הדיוטות שאחד מהם גמיר. ובגדר גמיר, כתבו נו"כ השו"ע שם, שבעינן ששמע או קרא בספרים ויודע סברות בדינים, ושיהא לו שיקול הדעת בדינים.

אמנם יש לדון דשמא פרוזבול קיל מדיני ממונות, ואף א"צ חד דגמיר, והיינו עפ"י מה דנחלקו המהרי"ט וקצוה"ח, דדעת מהרי"ט חו"מ סי' מו, וכמה אחרונים, דבעינן חד דגמיר, רק כשהב"ד צריך להכריע בטענות, ולא בהודאה. וכ"כ נחל יצחק גבי קיום חתימות שא"צ חד דגמיר, וא"כ לדבריו בפרוזבול נמי לא יצטרכו חד דגמיר, כיון שזה מעשה בי"ד ללא טענות. ואילו דעת הקצוה"ח סי' עט סק"ז, דבהודאה נמי בעינן חד דגמיר, וא"כ לדבריו בפרוזבול נמי יצטרכו חד דגמיר.

אך יש לדחות דפרוזבול הרי מהותו היא נתינת כוח לבי"ד לטפל ולגבות החוב וליתן רשות למלווה לטפל בשליחותם בחוב, ואם כן בעינן כוח בי"ד כמו בטוען ונטען, ולא דמי להודאה בפני ב"ד. וא"כ אדרבה בפרוזבול, לכו"ע יצטרכו חד דגמיר.

עוד יל"ד דהקצוה"ח עצמו שם, כתב שדבר שכשר בו בקרובים ובלילה, א"צ חד דגמיר. והרי בפרוזבול מצינו הסוברים דמהני בלילה, דהרי לכמה אחרונים, וביניהם, המהריק"ש והאור שמח, יש צד שיועיל בלילה, כי פרוזבול הוא בגדר שטר ולא בגדר דין. וגם יש שטענו שפרוזבול הוא בגדר גמר דין ולא בגדר תחילת דין, וגמר דין מהני בלילה.

ויש לדון שאף שלרמ"א על פי ראשונים, מהני ג' הדיוטות, מ"מ כשיש בי"ד קבוע בעיר, אין לילך לג' הדיוטות, וכעין הא דמצינו ברמ"א סי' ג סעי' א, שכשיש בי"ד קבוע, אי אפשר לדון בזבל"א. וכעין מש"כ חזו"א אהע"ז סי' קא ס"ק מג, שכשיש בי"ד קבוע בעיר זו, אין בני עיר זו חייבים לשמוע לבי"ד קבוע שבעיר אחרת אלא אם כן אותם ג' דיינים הם שלימים במידתם וחכמתם, ואינם צריכים לקבלת בני העיר. וילד"ח שרק היכא שבעינן כוח בי"ד, וכגון את כוח הכפיה לבוא לדין, לא מהני בזבל"א, כשיש בי"ד קבוע.

בגיטין לו. איתא דבזה"ז מדאורייתא שביעית אינה משמטת, ותקנו רבנן דתשמט, מכוח הפקר בי"ד הפקר. ואיתא בגמ' ששמואל התיר לעשות פרוזבול רק בבית דין כעין בי דינא דר' אמי ור' אסי דאלימי לאפקועי ממונא.

והנה בשו"ע סי' סז סעי' א, הביא דעת רמב"ם וראשונים שיש שמיטה בזה"ז מדרבנן. והרמ"א כ' שי"א שאף מדרבנן אין שמיטה בזה"ז. ושהרא"ש צווח על מה שנהגו שאין שמיטה בזה"ז.

שיטת רמב"ם שביעית פ"ט הי"ז, דאין כותבין פרוזבול אלא חכמים ביותר כב"ד של ר' אמי ור' אסי. ונחלקו בביאור שיטתו, דלרשב"א כוונת רמב"ם כפשוטו שבזמנינו שאין לנו בית דין כר' אמי ור' אסי, לא יועיל הפרוזבול. אך הב"י סי' סז כתב דמש"כ רמב"ם דבעינן בי"ד דר' אמי ור' אסי, זה לאו דווקא, אלא כל בי"ד חשוב שבדור, אלים להפקיע ממון, דיפתח בדורו כשמואל בדורו.

עוד הביא ב"י שם, דלרא"ש בתשובה כל בי"ד חשוב שבמדינה, אלים להפקיע ממון. ולרשב"א בתשובה כל בי"ד חשוב במקומו, אלים להפקיע ממון.

ולכאורה בזמנינו אין מעלה בבית דין חשוב שבדור, דהא כתב החזו"א באיגרות, איגרת צ"ו, שאין בזמנינו כוח של הפקר בי"ד, ועל כן בי"ד אינם יכולים לתקן תקנות. והתומים סי' ע"ד כתב שלא ברור שלבי"ד בזמנו יש כוח לתקן תקנות. והנו"ב כתב שלבי"ד בזמנו אין כוח לתקן תקנות. ולכאורה החילוק בין התומים שכתב שלא ברור אם יש כוח, לנו"ב שכתב שברור שאין כוח, הוא מחמת חילוק התקופות שביניהם, שהתומים היה בתקופה של סוף ועד ארבע ארצות, והנו"ב היה בתקופה שלאחר סיום ועד ארבע ארצות.

אמנם בבעל התרומות שער מה סי' טז, כתב, וז"ל: ומסתברא דכל שלשה בקיאים בדין ובענין פרוזבול ויודעים מצות שמטה והמחוס רבים עליהם באותה העיר שהם דרים בה הרי הם באותה העיר ובאותו זמן כבי דינא דרב אסי וראויים להפקיע ממון בני עירם כתקנתם הנראה להם כמו הם בדורם. עכ"ל. ומבואר בבעה"ת שבי"ד הבקיאים בדין ובפרוזבול, והמחוס רבים, מהני. ולכאורה הרמב"ם נמי יודה שהמחוס רבים מהני.

וכן פסק השו"ע סי' סז סעי' יח, והוסיף שו"ע "בי"ד חשוב". ויל"ע אמאי הצריך שו"ע שיהא בי"ד חשוב, הא לשו"ע מהני מדין קבלת רבים. וי"ל, שכוונת שו"ע במש"כ בי"ד חשוב, הוא למש"כ בסו"ד, דהיינו בקיאים בדין

אך בפרוזבול לרמ"א עפ"י ראשונים שא"צ כוח ב"ד, אלא די בג' הדיוטות וחד דגמיר, אין חיסרון במה שיש ב"ד קבוע.

אך יש לדון בזה ממש"כ מבי"ט ח"ב סי' פ"א, שכ' גבי פרוזבול להדיא, שאף לסוברים דמהני כל ב"ד, מ"מ כשיש בעיר ב"ד חשוב, לא יכתבו אחרים, ואף מעכב בדיעבד. ואמנם כ' מבי"ט סי' רכ"ב, שכשהבי"ד הגדול נתן רשות לקטן, מהני. ובלא"ה נראה שכיון שבשאר פוסקים, לא הזכירו זאת, ע"כ שאינו מעכב.

והנה לכ' הרמ"א סעי' יח שהיקל עפ"י ראשונים, במסירת פרוזבול בב"ד סתם, הוא לשיטתו ברמ"א סעי' כ, שהיקל בפרוזבול ע"י אמירה ולא רק בתלמיד חכם. ופסק כרא"ש, ודלא כשו"ע שפסק כרמב"ם, והיקל רק בת"ח. וכ' גר"א שהרמ"א לשיטתו בסעי' א', שהביא את שיטת הסוברים שאין שמיטה ואפי' מדרבנן בזה"ז, ולכן היקל בשניהם. ויש להעיר, דהרמ"א סעי' יח הכריע דמהני בכל ב"ד. ואילו הרמ"א סעי' כ הביא רק שי"א שמהני מסירה בפני עם הארץ, ולא הכריע. ועוד שהרא"ש גבי אמירה, ס"ל דבעינן ב"ד חשוב שבדור, והרא"ש גבי אמירה, ס"ל דמהני בע"ה. וגם יש להעיר שהרמ"א בסעי' א' הא דחה לגמרי את שיטת הסוברים שאין שמיטה בזה"ז ואפילו מדרבנן.

עוד יש להעיר שאף שידוע מש"כ אחרונים שאין ת"ח בזה"ז, מכל מקום הכא העתיק פ"ת ג' מש"כ חת"ס שגדר ת"ח הכא לענין זה, הוא שידוע ששמיטת כספים בזה"ז דרבנן, ובדברים בלבד היא נדחית.

העולה לדינא, ששיטת הבי"ב ברמב"ם, ורא"ש, ורשב"א, הסוברים דבעינן ב"ד חשוב שבדור או במדינה או בעיר, לא הובאה כלל להלכה. אלא שהשו"ע פסק כבעה"ת שבעינן ב"ד שבקיאין בדן ובבהלכות פרוזבול, והמחוס רבים באותה העיר. והרמ"א פסק כראשונים, דמהני בכל ב"ד דמהני בדיני ממונות. וכבר ביארנו דהמשמעות היא שלרמ"א מהני לכה"פ ג' הדיוטות וחד דגמיר, ושאפשר שגם לא בעינן חד דגמיר.

והנה מרנן הגרנ"ק והגר"ח זצ"ל, מטו משמיה דהחזו"א שהיה מהדר לעשות בפני ב"ד חשוב שבעיר, והיינו שחשש לשו"ע. ועפ"י נקטו שרק בשעת הדחק, יש להקל כרמ"א דדי בכל ב"ד. אך ידוע שהחזו"א החתים על הפרוזבול בשמיטה אחת ג' ת"ח שכלל לא היו ב"ד, והם, הגאונים, רבי משה דוישט, ורבי יצחק וסרמן, והרב ואזנר זצ"ל. ומוכח שסמך על הרמ"א לדינא.

והנה יש להעיר שלמחמירים כשו"ע, ובוודאי לאלו שמהגם לקבוע הלכה כשו"ע בכל דבר וענין, יש בעיה גדולה לסמוך על בית דין שהמחוה רבים, דהא כתבו בעה"ת ושו"ע שבעינן בית דין שהמחוה רבים באותה העיר. והרי ההלוואות וההפרשות לקרנות, הם גם לבנקים וחב' ביטוח שאינם באותה העיר. עוד יש להעיר שבמהר"י קורקוס הל' שמיטה פ"ט הי"ז, כתב

שבעינן שהמחוה רבים בעיר של הלווה, כדי שיהא לבי"ד כוח להוציא ממון. וכתב כן גם עפ"י מרדכי. ולכ' הסביר בזה שבעינן שלבית דין בעיר של הלווה, יש כוח כפיה. ואילו פשטות בעה"ת ושו"ע, שהמלווה יעשה פרוזבול בב"ד שהמחוס רבים באותה העיר. ומשמע שבעינן המחוס רבים בעיר של המלווה.

ודוחק לומר שכשהמחוה רבים באותה העיר, מהני לכל מקום, דזה נגד פשטות שו"ע ובעה"ת.

והנה לאלו הרוצים להחמיר כשו"ע, ישנם שני פתרונות, א. כשו"ע סעי' כא, שיעשו פרוזבול שלא בפני בית דין. ובתומים פקפק על זה דא"כ אמאי דנו כל הראשונים, איזה ב"ד חשוב בעינן, הא אפשר שלא בפניהם. ב. ע"י שליחת כתב פרוזבול לבי"ד כהצעת החת"ס והחזו"א.

והנה היכא שהלווה נוהג כשו"ע, והמלווה עשה פרוזבול בב"ד סתם, בוודאי יוכל הלווה לומר קים לי כשו"ע, וליפטר. אמנם המלווה שנוהג כרמ"א, רשאי לסמוך על הרמ"א ולנוגשו, אך לא יוכל להוציא ממנו בב"ד.

ולהיפך, כשהלווה נוהג כרמ"א, והמלווה עשה פרוזבול רק בב"ד סתם. הלווה חייב לשלם, ואף יוציאו ממנו בבית דין, ואינו יכול לומר קים לי כשו"ע, דהא מפו' בנתה"מ כללי תפיסה כלל כ', ופ"ת סי' רז ס"ק טו, דל"מ קים לי כשו"ע נגד רמ"א. ואפשר שלא יוכלו להוציא בבית דין, כי הלווה יטען למלווה, אינך יכול להוציא ממני, כי אתה נוהג כרמ"א, ולשיטתך השביעית שימטה. אך אם המלווה נוהג כשו"ע אז כלפי שמיא, אינו יכול לנוגשו, כי לשו"ע לא מהני פרוזבול בפני ב"ד סתם.

ובכל זה, יש להעיר שלענין קים לי, מצינו פלוגתא אחרונים, אי הבעלי דינים קובעים, או הבית דין שהדין בא לפנייהם קובע. ומקובל לפסוק שהבי"ד קובע. אך בנידו"ד, הבע"ד שנוהג כשו"ע, ילך מכוח זכותו כנתבע, לבי"ד שנוהג כשו"ע, ולא יוכלו להוציא ממנו ממון.

ויש להעיר, שכשנוהג כשו"ע לא מצי לומר קים לי כרמ"א. וכשנוהג כרמ"א, לא מצי לומר קים לי כשו"ע. ונתנה"מ בכללי תפיסה.

והנה עצם הטענה שמהני טענת קים לי ליפטר, לא ברירא כלל, דהא גבי מלווה לעשר שנים, איתא בגמ' מכות ג, ב' לישנות בדעת שמואל, אי השביעית משמטת, דללשון א' אינה משמטת, דאף דהשתא לא קרינן ביה, לא יגוש, מ"מ סוף אתי לידי לא יגוש. וללשון ב', משמטת דהשתא מיהא לא קרינן ביה לא יגוש. והשו"ע הכא בסעי' י' הכריע שאינו משמט. ומוכח שבספק אינו משמט. ובסברת דין זה כתב המהרי"ט יו"ד סי' מ', משום שספק תקנה, אינה מוציאה מידי וודאי, וא"כ כיון שמדאורייתא בזה"ז אינו משמט, א"כ בספק תקנה, אינו משמט.

ואמנם מצינו סתירות רבות בפוסקים, בנידון אי בספק תקנה, משמט.

הרהורי דברים, הערות והארות, בדיני לקיטת האתרוגים⁴ - לא להלכה ולא למעשה -

אוכל את עצם האתרוג רק מקיים בו מצוה, וכידוע שהחזו"א (שביעית סי' י' סק"ו) הסכים לסמוך בזה להלכה אפי' ע"ד סה"ת שבזה"ז יש קנין לעכו"ם להפקיע, וכתב ע"כ מרנא זיע"א "ואע"ג שקשה לסמוך ע"ז, וכמש"כ לעיל סי' ו', מ"מ יש להם על מי שיסמוכו, ולכן אין לאסור פירותיהן בדיעבד", עכ"ל, והיינו כנ"ל [אלא שלדברינו לא התיר בזה שמור ונעבד אלא רק לצאת יד"ח המצוה, ולא לאכילה, וכידוע שמרנא הקה"י זיע"א תי' בד"א, אכמ"ל], ועוד יש לצדד בפנים אחרות ע"פ דברי הגר"א (או"ח סי' תרמ"ט ס"ק כ"ח).

אלא דהאמת לא אפונה כי אם הינו באים להתיר רק מכל הני טעמי דלעיל, הרי בודאי שסיום דברינו היה שהטוב מזה שלא לסמוך עכ"ז, ולהדר בפרי שראוי לשמוח בו לפני ד', ואין חשש דחשש בגידולו, וז"פ, ורק דנלענ"ד ברור שא"צ להגיע לכל זה, ולאחר שריסוס זה ניכרים בו דברי אמת שאינו אלא להצלה מחשש הפסד שיבוא, שהרי לאחר שהחקלאי מפקיר שדהו כדת, ואינו מלקט כלל פירות בשביעית, א"כ מה לו להוציא ולפזר ממון לצורך ריסוס שאין לו ממנו מאומה, ובע"כ אין תכלית מעשה הריסוס אלא משום דחייש להפסד שנה הבאה, בזה שרי ליה לסמוך על מומחה זה שסומך עליו בכל נידונים שעולים במשך השנה, והחושש בכל מעשה לכל דעות המומחים בכל ענין הרי לא ימצא ידיו ורגליו, ובע"כ אין שום צורך למיחש לדעות אחרות, כנלענ"ד פשוט, וממילא אין כאן סרך איסור.

כמות האתרוגים שמותר ללקוט

ב. כתב הרמב"ם (פ"ד משמו"י ה"א) דיש איסור לקצור כדרך הקוצרים, "אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל", ועפ"ז כתב בס' השמיטה להגרימ"ט (פ"ג הערה 12) מהגר"ח בערלין להשוות דיני קצירה להל' ביעור, שאסור לו ליקח טפי מג' סעודות, וס"ל דה"נ לגבי ההיתר ללקט אין זה אלא עד שיעור דג' סעודות, אלא שהביא שהרידב"ז חלק וס"ל דלא הוזכר 'מעט מעט' אלא כצורה לשנות מדרך הקוצרים, ע"ש, ובאמת החזו"א (סי' י"ב ס"ק ו') כתב דמדאוריתא לא נאסרה קצירה אא"כ קוצר כל שדהו, כדרך הבעלים הקוצרים שדותם לסחורה, ורק דרבנן חיישי דאם יקצור הרבה יראה כקוצר לסחורה, ולכן התירו רק 'מעט מעט', וכע"ז כתב גם הגרש"ז אויערבאך (מעד"א שביעית, סי' ג') והוסיף שכל שקוצר כדרך הרגילה אצלו להכניס לביתו אינו נראה כסחורה, ושרי, ע"ש, וכ"מ גם בחזו"א ב'סדר השביעית' (אות ב', ו') עיש"ה, ולזה נראה דגם מי שיש לו ערוגה קטנה בפאתי גינתו, וקוצר כולה אינו עובר אדאוריתא, דאין זה כדרך קצירה לסחורה, ודו"ק.

אימתי 'נעבד' נאסר למצוה

א. נשאלתי מת"ח א' אודות פרדס מסוים שבעל הפרדס, יר"א, גילה און שהאגרונום (המומחה בגידול האתרוגים, שמייצע לחקלאי על דרך הגידול, כמות ההשקיה, הדשנים, הריסוסים הנצרכים כהגנה ממזיקים, או לפיתוח הפירות, וכו') טען לו על סוג מסוים של ריסוס שהוא נצרך לעץ, ואם לא ירסס עצם העץ ינזק, ובאופן דלבד מה שיהא תועלת בריסוס זה לסלק המזיקים משנה זו, לבד כן מניעת הריסוס יגרום למזיק 'לקנן' בפרדס זה, דבר שהשלכת נזקו תפריע גידול האתרוגים גם לשנה הבאה, וכו', וא"כ הוי לאוקמי אילנא, ושרי ליה לעשותו, וכמבואר בסוגית הגמ' ריש מו"ק.

אלא שכשסיפר זאת הלה לחבירו, המגדל אף הוא אתרוגים במקו"א, א"ל שאף בפרדס שלו היו מזיקים אלו והאגרונום שלו טען שאין נזקם אלא לפירות שנה זו, וא"כ אין זה אלא לאברוי דאסור לעשות, ומעתה נשאלה השאלה האם מותר לו לסמוך על המומחה אותו רגיל הוא לשאול.

והנה אף שמקום יש לצדד בכמה אנפי לחלק בשאלה זו בין התשובה שתנתן לחקלאי, לבין זו שתנתן לבא לצאת יד"ח באתרוג הבא מפרדס שכזה שנעשו בו הריסוסים הנ"ל, דלאחר וכל החשש הוא רק לאיסור 'נעבד', א"כ לבד המפורסם דעת הני דפליגי אעיקר איסור ד'נעבד', עוד איכא מקום יש להקל בזה מחמת הני דס"ל דאיסור 'נעבד' שרשו הוא במה שהפרי הוא תולדת איסור, ועי' במהר"י קורקוס (סופ"ג משמו"י) בשם הרמב"ן, ובמה שהארכנו בזה בשערי זרעים (סי' י"ד) אכ"מ לכפול שוב, ולזה הרי היכא שתועלת הריסוס אך למנוע מהיזק מה שכבר קיים, ולפירות שמינית א"כ פרי שביעית אין תולדתו מעבודה זו א"כ לא נאסר, וגם הני דנקטי דשרש האיסור משום דבמה שעשה מלאכה הראה הוא בעלות, והוי כשמור, הרי אין זה אלא כשתועלת המלאכה בפרי שביעית.

ועוד יש לצדד, דאף אם מחמת ספק החקלאי צריך לחשוש לאיסור, עדיין יתכן דלאחר שכפי המציאות שאין האיסור ברור ממילא לא קנסו רבנן בכה"ג, (דומיא לדבר עי' או"ח ריש סי' שי"ח), ובפרט לגבי מצות נטילת אתרוג, שאינו

⁴ בעיקר דין קדושת שביעית באתרוגים ידועים דברי המהרי"ט (סי' פ"ג) שאין בתותי עץ קדו"ש כיון שאין העץ ניטע לאכילה, וע"ד הרוב פירותיו לא נאכלים, וגידולו אך לאכילת העלים בגידול תולעי משי, ע"ש, ולזה דן הגרש"ז אויערבאך זללה"ה (מנח"ש תנינא סי' ק"ח) באתרוגים, שעכ"פ פה בארה"ק, בד"כ אינם ניטעים לאכילה, ורובא דרובא לא קאזלי אלא למצוה, א"כ להמהרי"ט היה צ"ל שאין בהם קדו"ש, ואף פטורים מתרו"מ, והביא דבכע"ז כבר דן גם האו"ש (הל' פרה אדומה פ"א ה"ז, והל' לולב פ"ח ה"ב), והדברים עתיקים, אכמ"ל בזה, אך אציין כי מאמר זה כתבו הגרש"ז א בצעירותו, ושמו בגדיו, ולא נתפרסם עד אחר פטירתו, מכיון שלא רצה לערער ולהחליש במאומה הנהגת העולם הפשוטה מאז ומעולם לחייבו בתרו"מ ובשביעית.

זה התירה התורה ללקט עם מקצת העוקץ, כך שיהא בידו פרי שלם למצוה [ולאחר מכן יהא כבר שרי בידו לקצור מעט יותר מהעוקץ, בשיעור כזה שבתוספת אינו מזיק את הבעלים כלל], אך הבא לחוש לדעת אדונו הגר"א (שנו"א שביעית פ"ח מ"ו) דאסור לקטוף בכלי אלא ביד, צ"ע אי שרי למיעבד כן באתרוגים, דהא מזיק בזה את העץ, והעץ אינו הפקר, ובעליו מקפידים ע"כ.

ליתן שכר לבעל הפרדס

ג. נשאלתי מת"ח יקר אחד שקטף אתרג נאה מפרדס שבעליו הפקירו בשביעית, וללא שנתבקש כלל, ואף לא ברמז דק הרי שהקוטף רוצה לשלם לבעל הפרדס, ושאל האם הוא מכשילו בזה בסחורה, שהרי סו"ס הרויח על פירותיו, ולענ"ד לאחר שבעל הפרדס הרשהו ליקח בלא תמורה שוב אין בזה חשש סחורה, ולא מבעיא למש"כ הרידב"ז (בית רידב"ז פ"ה ס"ח), ובס' ציץ הקדש (סי' ט"ו) בשם המהרי"ל דיסקין שהמוכר בהבלעה אין בזה משום סחורה, [ויתכן שזו מחלוקת בראשונים, אכמ"ל], ואף דכבר עמדו האחרונים במקור הדין במתני' דסוכה דהמבליע דמי אתרוג כלולב הרי ניכרת הבלעתו בדמי הלולב בתוספת מרובה, ואעפ"כ שרי כיון שסו"ס קציצת התשלום היא על הלולב, א"כ כשמצד המוכר אין כאן קציצה כלל ודאי שהאתרוג עצמו במתנה ואינו סחורה, אלא אף להחולקים שם, דעכ"פ הכל נעשה בקנין אחד, וסו"ס נוסף בדמי הלולב משום האתרוג, משא"כ הכא, מ"מ מדחילקו האחרונים בין המוכר דאסור כיון שכוונתו להרויח, להקונה שכוונתו לאכלה, ועי' בחזו"א (סדר השביעית אות ה', ו') דהקונה ע"מ למכור איכא איסור גם בקנייתו, [וע"ע הערה נפלאה בזה בהערה לס' מנח"ש שביעית (פ"ה הע' 6)], והרי חזינו להדיא ששינוי יש ע"פ כוונת הקנין, ויש לדון עוד ממתני' פ"ח מ"ד, אכמ"ל, תן לחכם ויחכם עוד.

מעתה נראה לדון בלקיטת האתרוגים, שכבר אתרוג אחד הוא יתר מהנאכל בג"ס, אך כיון שלוקט רק אחד נלענ"ד פשוט שאינו נראה אלא כלוקט לעצמו ושרי לכו"ע, אלא שהמציאות בהפרדסים שהאתרוגים מאובקים ומלוכלכים טובא, והרבה לאחר שמנקים אותם נמצא בידו פסול ממש, משום חסר, או שינוי מראה שאינו ניכר בתחילה מבעד ללכלוך, וכן האתרוג פעמים רבות בהיותו מחובר א"א לבוחנו היטב, וכשמגלה טעותו הוא כבר בביתו, או במקום שקשה מאוד לשוב ללקט אחר, ומחמת כ"ז רוצה הוא לקטוף כמה ע"מ שבביתו יבחר הטוב, ואף שאינו קוצר כל השדה, אך הוא בודאי טפי מג' סעודות, ולדברי הגר"ח ב' הנז' ה"ז אסור, אלא דלדעת רבותינו שאין גדר האיסור אלא בכמות היתירה על הרגיל אצלו, ולכך נראית היא הלקיטה כלוקט לסחורה, א"כ לכאורה בכה"ג דידן שרי לקטוף הרבה.

וכמו"כ נראה דהכא אף אם כל שנה אינו קונה אלא אתרוג א', אך בודאי שאם היו מוכרים אותם כמות שהם נראים בשדה הרי היה לוקח כמה, ומה"ט דלעיל, וא"כ שרי ליקח מהשדה כן, כל שניכר שאין רצונו אלא בא' הטוב לו. ואם מראש קודם לקיטתו דעתו לחלק הנותר בידו, וליתנם לאחרים, א"כ לא גרע מאוצר ב"ד המוזכר בתוספתא, והו"ד בדברי הרמב"ן, דסו"ס קצירתו היא גם לתועלת הכלל.

ובמה שמפורסם בשם הגאון רבי גדליה נאדל זללה"ה שנקט דכיון שאין חיוב להפקיר אלא את הפרי, ולא את העוקצין, והרי לא אכפת לן במה שהלוקט בלא העוקץ נחשב כחסר, ובאופן שא"א ללקט למצוה אלא ברשות הבעלים, בזה שמעתי דלאחר שאתרוג בלא עוקץ נחשב כחסר, אע"פ שלאכילה הריהו שלם, מ"מ לאחר דשרי ללקט הפרי בשלימות הרי בע"כ שבכלל

הגאון רבי ישראל טופרוביץ שליט"א

בענין אי שביעית משמטת הלואה שזמן פרעונה כך וכך זמן משידרש

של מוצאי שביעית וקבעו זמן הפרעון ל' יום משידרש הלואה לפרוע חובו, דנמצא דמעיקרא כבר נקבע שזמן הפרעון הוא אחר שביעית, ג"כ שביעית משמטתו, כיון שהמלוה צריך לתבוע חובו כדי לקבוע זמן פרעון, ויכול לתבעו כל רגע ורגע גם קודם ר"ה, או אם הלואה זמן רב קודם סוף שביעית והתנו שזמן הפרעון יהיה ל' יום משיתבע אבל לא קודם חג הסוכות של שמינית, וכי נימא דשביעית משמטתו, כיון שקודם ר"ה כבר יכול וצריך לתבעו כדי שיהיה חייב לפרעו לסוף ל' יום, זה ודאי לא מסתבר כלל, ושמע מינה דמה שצריך לתבועו כדי שיגיע זמן פרעונו אינו בכלל לא יגוש, דזה אינו אלא קביעות זמן הפרעון.

ב. אבל עדיין י"ל דכיון שהיה יכול לתבוע החוב בזמן מוקדם באופן שיהיה זמן פרעונו קודם ר"ה, שפיר קרינן ביה לא יגוש, ומה שלא תבעו וע"י זה נתאחר זמן הפרעון אחר ר"ה לא מהני שלא תשמטנו שביעית.

ויל"ע מה הדין בהלואה שזמן פרעונה קודם שביעית, אי

א. יל"ע מי שהלואה את חבירו זמן רב קודם שביעית, אך שזמן הפרעון נקבע לכך וכך זמן אחר שידרש הלואה לפרוע חובו, אי שביעית משמטת חוב זה או לא, מי נימא דדינו כמלוה את חבירו לעשר שנים דקיי"ל להלכה (חו"מ סי' ס"ז ס"י) דאין שביעית משמטתו, דלא קרינן ביה לא יגוש, והכא נמי כשמגיע ר"ה של מוצאי שביעית כבר נתברר לנו שזמן פרעון חוב זה הוא אחר שמיטה ולא קרינן ביה לא יגוש, ומה לי עשר שנים מה לי חודש אחד, והכל תלוי בזה אי זמן הפרעון הוא קודם ר"ה של מוצאי שביעית או אחר ר"ה, או דילמא כיון שהיה יכול לתבוע חוב זה כל רגע ורגע, דינו ככל חוב ששביעית משמטתו.

והנה מה שצריך המלוה לתבוע חובו כדי שיגיע זמן פרעונו אחר כך וכך זמן, נראה דזה אינו בכלל לא יגוש, דמה שצריך לתבוע החוב כדי שיגיע זמן הפרעון אינו נגישה, רק קביעות זמן הפרעון, דאי לא תימא הכי, יהיה הדין דגם אם הלואה את חבירו שבועיים לפני ר"ה

ביה לא יגוש, ואע"פ שנתאחר מלתבעו וע"י זה כבר אינו יכול לתבעו לפרוע קודם ר"ה, מ"מ הוא בכלל לא יגוש.

אמנם יש לחלק ביניהם, דחוב שאין לו זמן פרעון, כבר היה במצב שיכול המלוה לתבעו כל שעה, וקרינן ביה לא יגוש, ובזה לא מהני דבער"ה סמוך ללילה כבר אין יכול לתבעו, משא"כ חוב שזמן פרעונו הוא כך וכך זמן משידרש הלוח לפרוע, כיון שלא תבעו י"ל דאיגלאי מילתא שמעולם לא הגיע זמן פרעונו קודם ר"ה, ומעולם לא היה במצב של נגישה.

וראיתי בחו"ב מכות ג' ב' שהקשה קושיא הנ"ל למה הוצרך הלל לתקן פרוזבול הלא ביד המלוה להאריך זמן הפרעון לאחר שביעית, [ופשיטא ליה דיכול להאריך הזמן בעל כרחו של הלוח], וכתב לתרץ דאפשר דכיון דמעיקרא כבר הוי שייך נגישה בחוב זה, שפיר קרינן ביה לא יגוש, ואפי' אם יתנה בתחלת ההלואה שלא יוכל לתבעו ביום ערב ר"ה לא מהני, דכל שהלוח כבר הרגיש בחיוב החזרה בחוב זה הרי הוא בכלל מצות שמיטה.

אמנם נראה דכל זה אינו אלא היכא דכבר הגיע זמן פרעון ההלואה והיה שייך ביה לא יגוש בזה י"ל דלא מהני מה שמאריך לו הזמן, אבל היכא שמעולם לא הגיע זמן פרעונו, כגון שהיה זמן הפרעון בר"ח אלול, ובר"ח אב האריך המלוה זמן הפרעון לחג הסוכות, בזה שפיר אמרי' דאין שביעית משמטתו, דמעולם לא היה במצב דקרינן ביה לא יגוש, וא"כ בענינינו שזמן הפרעון הוא כך וכך זמן משידרש, אם לא דרש הפרעון נמצא דמעולם לא היה במצב של נגישה, ושפיר י"ל דלא קרינן ביה לא יגוש.

והראוני בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' ל"ט) דמוכח דלא כסברת החו"ב הנ"ל, שהביא דברי הר"ש במתני' דהשוחרט את הפרה וחלקה בר"ה אם היה החדש מעובר משמט, ובריש פרק שואל דייק ממתני' דהלוואת יו"ט ניתנה ליתבע, דאי לא ניתנה ליתבע אמאי משמט, והקשה הר"ש דגם למ"ד ניתנה ליתבע קשיא, דעד כאן לא פליגי אלא אחר יו"ט אבל ביו"ט כולו מודו דלא ניתנה ליתבע ולא קרינן ביה לא יגוש בשביעית, מידי דהוי אמלוה את חברו לעשר שנים, וכתב מהר"ח או"ז לישב, דכל היכי שהמלוה גורמת שלא ניתנה ליתבע כגון לעשר שנים או הלוואת יו"ט אם לא ניתנה ליתבע אחר יו"ט לא קרינן ביה לא יגוש ואינו משמט, אבל מה שאיסור יו"ט גורם שביעית משמטת וקרינן ביה שפיר לא יגוש, והביא ראיה לדבריו דאטו אם יום אחרון של שביעית חל בשבת לא תשמט אותו שביעית, או אם רחוק הוא מבעל חובו שלא יוכל לתבעו לא תשמטנו שביעית, ומבואר דפשיטא ליה דלא מהני מה שהיה במצב של נגישה קודם לכן, וכל שביום האחרון לא קרינן ביה לא יגוש אין שביעית משמטתו, ומדברי הר"ש אין להביא ראיה שחולק ע"ז, ומשו"ה לא הוקשה לו מהיכא דחל יום אחרון של השנה בשבת, די"ל דכונת הר"ש דבשוחרט את הפרה בר"ה הוי כאילו התנו מעיקרא שזמן פרעונו אחר ר"ה, וממילא דמי ממש למלוה את חברו לעשר שנים, אבל היכא דמניעת הנגישה אינו אלא מצד איסור שבת שפיר מודה לסברת מהר"ח או"ז.

מהני שהמלוה מאריך ללוח זמן הפרעון לאחר שביעית, ולכא' נראה דמהני שלא תשמטנו שביעית, דהא הרווחת זמן הוא כמו הלואה ממש, ולשיטת תוס' קידושין ו' ב' ורוב הראשונים אם קוצץ רבית בתמורה להרווחת הזמן הוי רבית קצוצה, וראיתי בשם כמה אחרונים להקשות, למה הוצרך הלל לתקן פרוזבול, יתקנו שהמלוה ירויח זמן הפרעון ללוח עד אחר שמיטה, ומהני אפי' בעל כרחו של הלוח, לפי מה שכתב במחנ"א (הל' זכיה מהפקר סי' י"א) דהמלוה יכול למחול על החוב בעל כרחו של הלוח, ובא"מ סי' צ"ג סק"ז הוכיח כן מהר"ן, ודעת הש"ך והקצה"ח סי' ע"ג ס"ב דהרווחת זמן ההלואה הוא מדין מחילה וא"צ קנין, א"כ יאמר המלוה שמאריך ללוח זמן פרעונו אחר שמיטה ושוב אינו משמט, ולמה לי פרוזבול.

אמנם נראה דאע"ג דיכול המלוה למחול חובו בעל כרחו של הלוח, כיון שעכשיו אינו נותן לו מתנה רק מפקיע שעבודו, מ"מ להאריך זמן ההלואה אפשר דאינו יכול בעל כרחו של הלוח, דבשלמא אם היה מוחל על חובו לגמרי נחא, אבל כיון שאינו מוחל על חובו, ודורש מהלוח לפרעו אחר זמן, רק רוצה לדחות זמן הפרעון, והוא חוב ללוח שע"י זה לא תשמטנו שביעית, אין בכח המלוה להאריך ללוח זמן הפרעון בעל כרחו. [שו"ר בחי' הגרד"ל שליט"א למכות שכתב דאי יכול למחול החוב בע"כ של הלוח כל שכן דמהני מחילת ארוח ליה זימנא בע"כ דלווה, ושוב כתב דכל זה אי נימא דארוח ליה זימנא הוי מדין מחילה, אבל יתכן לומר דהרווחת זמן אינו שהמלוה מוחל זכות הגביה לזמן, אלא שהמלוה משאיל את החוב ללווה לזמן נוסף, ולפי"ז לא שייך רק בהסכמת הלווה, וכתב שכן מתבאר מדברי הסמ"ע סי' ע"ג סק"ז שנסתפק אי בעי קנין, וגם הש"ך דפליג עליה משמע דלא בא לחלוק בעיקר הענין אלא להכריע ספקו של הסמ"ע, אבל גם לדידיה הוי השאלת החוב, ולא מהני בע"כ דלווה, עי' שם באורך].

אך אם נאמר דחוב שנקבע שזמן פרעונו הוא כך וכך זמן משידרש הלוח לפרוע אין שביעית משמטתו, דכיון שלא תבעו חזר להיות כמו חוב שזמן פרעונו אחר שמיטה, א"כ הדין נותן דכל חוב בעולם דינו כן, שהרי גם כשלא קבעו זמן לפרעון כלל, ויכול לתבעו בכל שעה שירצה, ודאי סברא הוא דאינו יכול לתבעו שיפרע לו תיכף ומיד, דודאי צריך לתת ללוח איזה זמן להשיג מעות לפרעון, וכל שכן שלא יוכל לתבעו בערב שבת בין השמשות שיפרע תיכף ומיד, וא"כ ודאי כשמגיע ערב ר"ה של מוצאי שביעית סמוך ללילה ממש אין המלוה יכול לתבע את הלוח שיפרע לו תיכף ומיד, ואפי' שביעית משמטתו וקרינן ביה לא יגוש, ועל כרחך דכיון שהיה יכול לתבעו קודם לכן שיפרע לו קרינן

לא מפקינן מיניה, דהנה דעת הב"ח דאפי' בסתם הלואה שהיא לשלשים יום שביעית משמטתו, ולא דמי להיכא דקבעו בהדיא זמן הפרעון אחר שמיטה, ובתומים ס"ק ט"ז החזיק בדעת הב"ח, וכתב דאע"ג דסתם הלואה שלשים יום מ"מ אי תפיס המלוה משל לזה לא מפקינן מיניה, ואמנם בחו"ב מכות ג' ב' חלק על הב"ח, והביא מדברי האו"ז (פסקי ע"ז סי' קכ"ג) שכתב להדיא דבסתם הלואה שנעשה תוך שלשים לר"ה של מוצאי שביעית אין שביעית משמטתו, וכן כתב הרש"ש שם, [וראיתי להוכיח מתשו' הרמב"ם (פאר הדור סי' קכ"ד) שסובר כדעת הב"ח ממה שכתב "וכל מי שעבר עליו השמיטה ובידו חוב בטל ואפי' לא יש לו יום אחד שלקחו", ואינו מוכרח], מ"מ בקבעו שזמן הפרעון יהיה כך וכך ימים משידרש הלוח לפרוע, אפשר דלכו"ע אי תפס המלוה תוך הזמן הזה לא מפקינן מיניה, וצ"ע.

ג. ואפשר שיש חילוק בין קבעו זמן הפרעון אחר שמיטה, לקבעו זמן הפרעון כך וכך זמן משידרש, דהיכא דקבעו זמן הפרעון מתחלה למועד פלוני, זכותו של הלוח להחזיק במעות עד אותו זמן ואין המלוה יכול לנגשו כלל בתוך הזמן, אבל היכא שקבעו שזמן הפרעון הוא כך וכך זמן משאדרש לפרוע, פירוש שזה הזמן שהמלוה נותן ללוה להשיג המעות, אבל לא למימר שלא הגיע זמן פרעונו, ונפק"מ שאם יש ללוה מעות תחת ידו שאין צריך להם (ורוצה להלוותם לאדם אחר), יוכל המלוה להכריחו לפרוע תיכף, ולא קבעו זמן רק כדי שיוכל להשיג המעות, אבל יש לו מעות חייב לפרוע מיד, וזה חידוש.

עוד אפשר דהיכא דקבעו שזמן הפרעון הוא כך וכך זמן משידרש הלוח לפרוע, אי תפס המלוה קודם לכן

הגאון רבי צבי רותן שליט"א

יתרת זכות בבנק לאחר הפרוזבול

ואף שנחלקו האחרונים האם מהני הרווחת זמן לאחר ההלואה אבל כאן עדיף שהרי קודם ההלוואה אומר שאם יכנס לו כסף קובע זמן הפרעון לאחר ר"ה.

אבל מסתבר לומר דלא מהני גילוי דעת זה, כיון שבספרי הבנק אין שום התחשבות בגילוי דעת שלו.

ונראה לומר דבר חדש, דהנה האחרונים דנו (עיי' מנחת שלמה תניינא סי' קכג או' ד') בלוח שנתן למלוה צ'ק על החוב האם המלוה צריך לעשות פרוזבול. וכתב המנח"ש שאין צריך כיון דע"י הצ'ק חשיב שיש בידו כסף מזומן דהרי כשיש לו צ'ק אף של אחרים יכול לקנות בזה ולהעביר לאחרים ולכן חשיב כגבוי ואין צריך פרוזבול. ועוד כתב דאף אם לא הוי ככסף מ"מ חשיב כמשכון על החוב שאין השביעית משמטתו, עיי"ש.

וא"כ נראה דאף אדם שיש לו יתרת זכות בבנק והוי כהלוואה לבנק מ"מ כיון שיש בידו צ'קים של הבנק ויכול לכתוב בהם את כל הסכום שהופקד בחשבונו ממילא מחמת כן נחשב הכסף כגבוי ולא נשמט.

וביותר י"ל דכיון שיש בידו כרטיס כספומט שיכול למשוך מהבנק את כספו בכל רגע בערב ר"ה א"כ חשיב שהכסף כגבוי בידו ונמצא ברשותו, ואף שיש לבנק הגבלה כמה כסף ניתן למשוך זה רק סיבה טכנית שמגבילים את הסכום והרי"ז כמי שמוסר מפתח ביד המלוה שיקח כסף מביתו כנגד החוב והוא לוקח רק חלק מהכסף דחשיב הכל כגבוי.

ולפ"ז נמצא שאדם שיש לו זכות בבנק בערב ר"ה אין בזה כל חשש של 'לא יגוש' ויכול לקחתו אף אם לא עשה פרוזבול.

יש לדון באדם שעשה פרוזבול כמה ימים לפני ר"ה ולאחר מכן זוכה החשבון שלו בבנק בסכום כסף חדש, וע"ז לא מהני הפרוזבול כיון שההלואה הזו נוצרה לאחר מכן וא"כ כעת יש לו הלואה חדשה לבנק והבנק לווה ממנו כסף, ואחרי ר"ה בא להוציא את הכסף ועובר בלאו ב'לא יגוש'.

וראיתי בחוט שני פרק ט' הלכה כ"ט שכתב דבאופן כזה יבוא למנהל הבנק ויאמר לו משמט אני את החוב ומנהל הבנק יאמר לו אעפ"כ משמט אני, ויכול לומר לו כן כיון שהוא בכלל סמכותו להיטיב עם הלקוחות וגם הבנק מעוניין בזה, ומועיל לעשות כן כדכ' הרמב"ם (פ"ט הלכה כ"ח) כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית רוח חכמים נוחה הימנו וצריך המלוה לומר למחזיר משמט אני וכבר נפטרת ממני אמר לו אעפ"כ רצוני שתקבל יקבל ממנו שנאמר לא יגוש והרי לא נגש ולא יאמר לו בחובי אני ינותן לך אלא יאמר לו שלי הם ובמתנה אני נותן לך ואם לא אמר לו יסובב עמו בדברים עד שיאמר שלי הם ובמתנה נתתם לך ע"כ.

וצ"ע שהרי כתב הרמב"ם שצריך לומר שלי הם ובמתנה אני נותן לך, וכאן הרי הבנק לא נותן בתורת מתנה שהרי הם לא נותנים מתנות אלא נותנים לו בתורת שזה החוב שלו, ואף ע"פ חוקיהם אינם יכולים ליקח את הכסף, ומנלן דמהני בכה"ג שנותן לו מחמת שמחשיב שהחוב קיים.

והיה נראה להציע עוד פתרון לדבר, שבזמן שאומר את הפרוזבול לדיינים יאמר להם שאם יכנס לו כסף או זיכוי עד ר"ה אינו רוצה לזכות בזה עד אחרי ר"ה, והוי כקבע זמנו לאחר ר"ה שאין השביעית משמטתו.

הרה"ג ר' אליהו אדלשטיין שליט"א

בדין פרוזבול אי אזלינן בתר המלוה או הלוא

נחלקו הראשונים בדין פרוזבול אי בעינן ב"ד חשוב או שסגי בכל ג' ובשו"ע סי סז סעיף י"ח בובא דעת השו"ע שבעינן ב"ד חשוב והרמ"א פליג שסגי בכל ג'

ויש לדון במקרה מצוי במלוה ולוה שאחד נוהג כדעת שו"ע ואחד כדעת רמ"א מה יהיה דינם והנה דין שמיטת כספים יסודו בדין המלוה שדינו לשמט ודינו לומר משמט אני אמנם דין נוסף שיש בשמיטה לשון הרמב"ם פ"ט משמו"י אחר שביעית אבד החוב וכן באו"ז ע"ז קיט אפילו אמר המלוה אין אני משמט אין חוב כלום וא"כ יש לדון מה הדין בלוה ומלוה שחלוקים במנהגם

והנה בגמ' במכות דף ג' איכא תרי לישני במלוה חבירו לעשר שנים אי שביעית משמטת והב"י דיק מהא דלא הביא הרי"ף ב' לישנות דעתו לפסוק ששביעית משמטת כיון שספק ממון לקולא וכיון שהוא מוחזק אינו חוב מספק והביא הב"י שדעת הרא"ש והרמב"ם שאינו משמט ואף שספק ממון לקולא כיון שכאן יש איסור והספק הוא בדין איסור אזלינן לקולא וז"ל א"ת הא בספיקא דממונא נקטינן קולא לנתבע והכא הוי איפכא קולא לתובע. ונראה לי דטעמיה משום דשמטה איסורא הוא ומקילין דלא תנהוג כיון דרבנן היא בזמן הזה ונהי דנפקא מינה לענין ממונא והויא חומרא לתובע מכל מקום כיון דבעיקרא דדינא לא אתי למיבעי אי מפקינן ממונא מהאי גברא אלא לענין איסורא אי נהג השביעית או לא לקולא נקטינן כנ"ל.

ואפשר שבזה נחלקו אי אזלינן בתר הלוא או המלוה שלמלוה ענינו איסור ובזה אין לו דין לשמט והחולקים סוברין כיון שהלוא נפקע לו החוב אינו משלם ולא תליא בכך שהמלוה ספיקו לקולא ולהלכה פסק השו"ע שאינו משמט וחזינן שכיון שלמלוה נפסק קולא א"כ יכול לגבות החוב.

ויש שרצו לתלות גם בנידו"ד אי המלוה נוהג כדעת רמ"א דכיון דהמלוה עשה כדין וביחס אליו נפסק שאין דינו לשמט א"כ יכול לגבות ואין הלוא יכול לומר קים לי.

ונראה לחלק בין המקרים דמלוה ל' שנים פסק ההלכה מספק שאינו משמט א"כ גם דין הלוא לגהוג כהכרעת הדין לגבי המלוה ולא לשמט

אבל במי שנוהג כדעת השו"ע שלדבריו זה הכרעת ההלכה א"כ ביחס אליו לא היה כאן פרוזבול ואינו חוב לשלם ואין הפקעת החוב תלויה באמירת משמט כלשון הרמב"ם אבד החוב.

ויש לדון במקרה שהמלוה כדעת שו"ע ועשה בב"ד הדיוטות האם מי שנוהג כדעת רמ"א צריך להחזיר ובאופן זה דינו של המלוה לומר לו משמט אני אמנם לדעת רמ"א כיון שיש חוב עדין חיובו קים ואפשר לדון שבאמירת משמט אני חל הפקעת החוב וא"כ נכון שמדין שמיטה חוב סו"ס יש כאן אמירת משמט אני אמנם נראה שאין אמירת משמט אני מפקיע החוב ועין במרדכי גיטין בשם ר' אביגדור שאין אמירת משמט מפקיע אלא שיש מצוה לומר וזכר לדבר בכור שמצוה להקדישו וא"כ כיון שלדעת רמ"א יש חוב עדין חוב לשלם ויכול לומר לו המלוה שאם חוב לו אינו מוחל וא"כ עדין יצטרך לשלם לו ולכאוף לא גרע מתלי ליה לומר אעפ"כ, ואי נימא שאמירת משמט אני היא המפקיעה⁵ ש לדון אי יכול לומר משמט אני בתנאי שאין פרוזבול ושוב הלוא יהיה חוב לשלם או שאמירת משמט אני צריכה להיות מושלמת דומיא דהפקר הפירות⁶ ויותר נראה שיכול לומר בתנאי.

והנה בדין קטנים אי שיכים במצות שמיטת כספים שיטת תומים סימן סז ס"ק כה דלא הבנתי מה צריכים יתומים קטנים פרוזבול, הלא אינם בכלל מצות ואינם חייבים בשמיטת כספים כלל, וקטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווים להפרישו (יבמות קיד א) ומכל שכן לדעת רשב"א (שבת קכא. ד"ה שמעת) דבאיסור רבנן אפילו למספי ליה בידים שרי, ושביעית דרבנן, ועיין באסיפת זקנים לב"מ דף ע' שם (ד"ה מעות של יתומים) דהביא בשם רשב"א וריטב"א ביותר ביאור דאפילו רבית קצוצה ביתומים לית בהו איסורא כלל דיתמי לאו בני מצוה ניהו, ואפילו למ"ד (יבמות שם) קטן אוכל נבילות ב"ד מצווים להפרישו, אין זה רק לענין שחיטה דהוא להרוויח ולא לכלות קרנם, רק חכמים אסרו דלא לגרור בתריה כשיגדילו, ע"ש. וכל זה באלף ק"ו לשמיטה דאין דומה כלל לרבית, דפשיטא דלא שייך ביה חיוב השמיטה ובפרט בשמיטה דרבנן.

ומבואר לדעתו שכיון שאין המלוה מצווה יכול לגבות והוא לכאוף כדעת הרא"ש אמנם המנ"ח תס"ז ועוד אחרונים חלקו ששביעית היא אפקעתא דמלכא וכיון שכך אף קטן שאינו מצווה נפקע חובותיו ונראה שאין זה סתירה לדעת הרא"ש דעד כאן לא כתב הרא"ש שכיון שהוכרעה ההלכה ביחס אליו שאינו מחויב אין כאן שמיטה אבל קטן על אף שאינו בר חיובא מ"מ הוא בכלל איש ישראל וכיון חוב זה הוא בכלל אפקעתא דמלכא אינו גובה משא"כ באופן שהוכרע ספק איסור שדינו לקולא.

⁵ לכאוף לדעת היראים מצוה קסד שאין החוב נפקע מאליו וההפקעה על ידי אמירת משמט אני א"כ זה עצמו מעשה הפקעה ויש לדון אי יכול בתנאי. עין בחידושי ר' נחום גיטין שהאריך בדעתו וביאר גדרה של שמיטה לדעתו.

⁶ ועין בדרך אמונה שדן מה הדין בדבר שיש ספק אי צריך להפקיר כגון אתרוג שישית לשביעית אי יכול להפקיר בתנאי וכך אף אחד לא יכול לקחת או שאינו הפקר כלל כיון שסו"ס מעבד מלקחת מכח צד הבעלות שיש לו ויש לחלק בין הפירות לחוב שכאן מבואר שתלי ליה ועין בזה.

והעולה לכאן שבאופן שהמלוה נוהג כדעת השו"ע צריך לומר משמט אני ולא יכול לתבוע אבל עדין הלוח בחיובו קאי ובאופן שהמלוה כדעת רמ"א יכול לומר הלוח קים לי.

ונפק"מ לפי הנ"ל במי שנוהג כדעת שו"ע שקבל צ'ק של אדם שלישי לאחר ראש השנה ונותן הצ'ק עשה פרוזבול בפני ג' הדיוטות אינו יכול לגבות הצ'ק כיון שלשיטתו פקע החוב ואין מה לגבות ואף שבזמן חלות ר"ה לא היה דינו של המלוה לשמט מ"מ כיון שעכשו הגיע לידי וזהו נוהג כדעת השו"ע לדבריו אין כאן פרוזבול ואין כאן חוב וכן הובא בשם מרן הגרד"ל, ויותר מזה שגם אם הביא צ'ק על עצמו כיון שבא עכשו לגבות מהבנק ולדעת שו"ע אין הבנק חייב לו כלל כיון שלא עשה ב"ד חשוב א"כ כשמוציא הצ'ק עובר בגזל אא"כ הכניס כסף לאחר ר"ה וכן נפק"מ לכל אחד שקבל צ'ק מאדם שאינו שותו"מ בין קודם ר"ה בין לאחר אינו יכול להוציאו אחר ר"ה כיון שאין הבנק חייב כלום לנותן הצ'ק כיון שלא עשה פרוזבול.

ויש לדון בקבל צ'ק של מישהו שלישי קודם ר"ה באופן שהמקבל עשה ב"ד חשוב אבל הנותן לו לא עשה כלל ובזה יש לדון בנידון אי צ'ק מוגדר שטר חוב והעברתו כמכירת שטרות והוי כממרני שאינו צריך כו"מ ואז דינו כמבואר בשו"ע שמוכר שט"ח לחבירו הלוקח יכול לעשות פרוזבול או שכל ענינו הוראה לבנק לתת וא"כ אינו זוכה בחוב וא"כ המלוה הראשון צריך לעשות פרוזבול וכל שלא עשה אין המקבל יכול לגבות ואכ"מ להאריך בנושא זה שהרבה גופי תורה תלויים בו כריבית ועוד.

ב מי שלא עשה פרוזבול בער"ה ובביה"ש של ר"ה עשה פרוזבול בע"פ לדעת רמ"א שמהני גם בע"פ יש לדון אי מהני והנה מדין האיסור סד"ל ומהני אמנם ספק ממון לקולא והמע"ה וא"כ לכאן דמיא לרא"ש שכיון שסד"ל יכול לגבות כיון שהוא יכול להקל שהפרוזבול מהני ויכול לגבות.

ואפשר דיש לחלק דנידון דברי הרא"ש הם האם בחוב זה יש שמטיה או לא ובדין זה כיון שהוכרע לקולא אינו חייב בדין שמטיה אבל כאן שודאי יש שמטיה וספק אם עשה פרוזבול ומה"ל לחדש שיש כאן שטר פרוזבול אטו אם אחד יאמר איני זוכר אם עשיתי פרוזבול יכול לגבות או כגון שיש ספק בכשרות הפרוזבול יכול לגבות וצ"ע בסברא זו כיון שסו"ס אין לו איסור לגבות כי יש צד שעשה פרוזבול.

ג. עוד יש לדון במלוה ולוח שגרים בב' מקומות אי אזלינן בתר הלוח או בתר המלוה ובזה הדעת נוטה שודאי אזלינן בתר המלוה כיון שודאי יסוד הדין מתחיל מדין המלוה לא יגוש וכיון שהוא אינו בדין זה או שכבר אצלו ר"ה וכבר נתחייב בלא יגוש אינו יכול כבר ליגוש כיון שגם לדעת הריף שהוא ממון הוא מדין המלוה ולא מדין הלוח.

ד. נשאלה שאלה בבית ההוראה מעשה באחד שחזר בתשובה והלוה רבע מליון ₪ לאדם לפני שמטיה קודמת וכעת שאלתו בפיו מה יעשה האם יכול לגבות ויש לצדד בכמה סברות א. הרמ"א הביא שיטה שאין שמ"כ נוהג בזמן הזה ועין בפת"ש שרק בחו"ל יש מנהג זה ב. אם הלוח למומר יש שנקטו שאין דין שמ"כ כגוי ג. יש שדנו שיהני מגין זכין דיש העושים פרוזבול עבור כל מי שלא יעשה וא"כ זכו לפרוזבול ובנידון אי מהני זכין בפרוזבול באו"ז ע"ז סי' קכ למד מדברי התוספתא ב"ב פ"א דמהני וכ' שלא לעשות זכין כי שמא רוצה לשמט חובו ומ"מ חזינן דמהני וכן בנחלת אליהו הביא מהחזו"א דמהני אמנם הוא כ' רק לאחד שמעונין לעשות וונאנס ולא עשה אמנם בד"א הק' שמצינו שגם למומר זכין עין אבהע"ז סי' א' אמנם במי שאינו להכעיס ודאי הוי זכות לו ועין בכת"ס ח"מ קי"ג וכן בשו"ת אהלי יעקב למהריק"ש סי' כד שנראה מדבריהם שלא מהני שליחות ויש להאריך הרבה אי מהני זכין ועין.

ויש ב"ד שהחמירו כמהריק"ש ובשטר של שליחות כתבו נוסח של הרשאה ומהני לכו"ע.

⁷ ובנידון גביה מבנק בלא פרוזבול יש ב' סברות שדנו לקולא א. ש' התומים ס"ק כה שבאופן שיש למלוה שע"נ בלא שעה"ג לא קרינן ביה לא יגוש ולכן כ' שמי שמת והניח קרקע אין החוב נשמט כיון שאין על היורשים שעה"ג רק שע"נ וא"כ כל בנק כיון שהוא חברה בע"מ יש שדנו את זה כשע"נ בלא גוף וא"כ אינו בלא יגוש ויש שנקטו שכיון שכל זמן שלא הכריזו על פשיטת רגל חייבים הוי שעה"ג.

ובעיקר דברי התומים ידוע להק' שסתר משנתו שבסי' ס"ו כ' על הא דמוכר שט"ח לחבירו ומחל המוכר שמחול וביאר ר"ת כיון שפקע השעה"ג פקע השע"נ עין תוס' כתובות פה ובר"ן שם והק' הר"ן שבכל פעם שמת הוי נכסים בלא גוף ותי' התומים שיש ליורשים שעה"ג ולכאן סתר משנתו שבסי' ס"ז כ' שאין שעה"ג ונראה ביו"ד שודאי אין להם שעה"ג לפרוע מנכסיהם אלא יש להם דין בתור יורשים לפרוע מנכסי האבא וזה שעה"ג לענין לפרוע מהנכסים אבל לגבי לא יגוש בעיני שיהיה לו חיוב הגוף לפרוע מנכסיו אבל כל ששעה"ג הוא ביחס לחפצים מסוימים אינו בלא יגוש וא"כ יש לדון שכיון שהחברה בע"מ דינו לגבות רק מנכסי החברה אינו כשעה"ג לענין לא יגוש ולכן אין בזה שמטיה.

עוד יש סברא שפעמים שאנשים מקבלים ריבית על החשבון גם בעו"ש רגיל ואי נסמך על היתר עיסקא גם במי שאינו שותו"מ א"כ דינו כפלגא מלוה ופלגא פקדון וחלק הפקדון אינו נשמט וחלק המלוה בשו"ע כ' שנשמט מהגה"מ אמנם הרב"ז ח"ד סי' כ"ד התומים הקצות וכן מהרח או"ז סי' לט שגם חלק ההלואה אינו נשמט כיון שחייב להשאיר לצורך העיסקא אינו נידון כהלואה גרידא.

עוד יש שדנו שצ"ק הוא כגבוי ואינו כלל בדין שמטיה ועין בסברא זו.

⁸ והנה בדיעבד אם היה גובה לגבי להחזיר יש שסמכו על שיטת היראים שאין החוב נפקע בלא אמירת משמט אני וכיון שגבה בדיעבד יכול לסמוך שכל שלא אמר משמט לא נפקע החוב ואין כאן גזל ולא צריך להחזיר אבל קודם שגבה זה לא מועיל כי יש דין לומר משמט ולזה באו דבריו.

הזדמנויות של פעם בשבע שנים

א. כ' הרמב"ם (פ"ט ה"א), מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית שנאמר 'שמוט כל בעל משה ידו'. והתובע חוב שעברה עליו שביעית עבר על לא תעשה שנאמר 'לא יגוש את רעהו ואת אחיו'.

ב. ובה"ב וג' שם כ' אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע, ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה כדי שלא תשתכח תורת שמיטת הכספים מישראל.

ג. ונראה לפי"ז דהמקיים מצות השמטת כספים בזה"ז קיים עשה ול"ת מדרבנן [שמוט' ולא יגוש'], וגם מצוה מה"ת של 'לא תסור' ככל מקיימי מצוות דרבנן [ויל"ע] אם קיים פעמיים 'לא תסור' כנגד שתי המצוות של השמטת כספים וע'.

ד. חוב שזמן פרעונו לאחר שביעית אינו נשט (רמב"ם שם ה"ט), ולכן הרוצה לקיים את המצווה צריך שיהיה לו חוב שזמן פרעונו לפני ר"ה של שמינית וכשעושה פרוזבול יפרש שזה חוץ מחוב זה.

האופן לקיים גם השמטת כספים וגם צדקה

ה. והנה הרוצה לקיים מצות השמטה וגם מצות צדקה יל"ע באיזה אופן עדיף טפי למיעבד. דהנה אופן אחד יש, ע"י שיכניס כסף לקופת צדקה ויאמר שהוא מלווה לקופה על מנת שיוכל לתבוע את החוב בכל זמן שירצה, ונמצא שיש לו חוב שזמן פרעונו קודם ר"ה.

אלא שיש לעיין בזה אם אפשר להלוות לאדם שלא בידיעתו, וגם אי נימא דודאי ניחא להו לגבאי הצדקה בהלוואה כזו, כיוון שסוכ"ס המלווה מתכוון להשאיר את הכסף בצדקה, עדיין צ"ע בזה אם חוב כעין זה בכלל נשט בשביעית שהרי אין המלווה יכול כלל לתבוע את חובו מהצדקה, מכיוון שאין לו הוכחה שהוא אכן הלווה להם, ואף שיש בעצם אפשרות לגבות את החוב ע"י שהמלווה יתחייב כסף לצדקה וישלם את התחייבותו ע"י מחילת החוב שהצדקה חייבים לו, מ"מ עדיין צ"ע אם שייך השמטה על חוב שאין אפשרות לנוגשו אלא ע"י התחייבות ללווה ועיכוב תשלום ההתחייבות וצל"ע בכ"ז.

ו. ואפי' באופן שיתן הכסף בקופה בפני עדים ויאמר בפניהם שנותן לשם הלוואה, או באופן

שיתן בפני גבאי הצדקה עצמם, עדיין יל"ע אם הלוואה לצדקה בכלל נשמטת בשביעית, דהנה פסק השו"ע (חו"מ סי' ס"ז סכ"ח) דמי שחייב לקופת הצדקה אינו משט, ומקור הדברים הם ברשב"א ב"ק לו: שכ' דכיון שמבואר שם בגמ' דאמר ר' יוסף אן יד עניים א"כ כשם שיתומים אי"צ פרוזבול מפני שחובותיהן כמסורים לבי"ד כמו"כ עניים חובותיהן כמסורים לבי"ד, ומש"ה הלווה כסף מקופה של צדקה אין החוב נשט. וא"כ יל"ע מה הדין להיפך באופן שאדם הלווה כסף לקופה של צדקה שיתכן שאין החוב נשט דאינו נוגש את רעהו אלא תובע את הבי"ד שהם יד עניים.

ז. ונראה שהאופן המובחר ביותר הוא ע"י שילוו כסף לגבאי הקופה בעצמם, והם מצידם יתחייבו שאת כל כספי ההלוואות שישמיטו המלווים, הם יעבירו לקופת הצדקה ובאופן זה בודאי מקיימים מצוות השמטת כספים.

ח. אלא שיש לדון באופן זה אם קיימו מצוות צדקה ע"י כך, או דילמא יש בכך רק גרם מצווה שעל ידו קיים הגבאי מצוות צדקה. אבל נראה ברור שבאופן שהגבאים יודיעו לכל המשמטים ש'אעפ"כ' ברצונם לשלם, והמלווים יאמרו להם במקום לפרוע לנו תפרעו לצדקה. דבכה"ג בודאי חשיב נתינת צדקה של המלווה.

ט. וכמו"כ בגוונא שהקופה מאפשרת לבצע הלוואה כזו ע"י תרומה ל'נדירים פלוס', שבאופן כזה בעצם האדם שולח את חברת האשראי לתת כסף לקופה, ותמורת זה הגבאים מתחייבים לשלם לו את סכום ההלוואה בכל עת שידרש, דנראה דבכה"ג נמי נוצר חוב של הגבאים למלווים, ואפשר לקיים בכך מצוות השמטת כספים.

דינים העולים

י. העולה מזה למעשה שהרוצה לקיים מצות השמטת כספים ומצות צדקה באופן מהודר יעשה כך:

1. ילווה כסף לגבאי הצדקה ויתנה שיש לו זכות לגבות את החוב בכל עת שירצה.⁹
2. כשעושה פרוזבול יציין שמוסר כל חובותיו חוץ מחוב זה.
3. בהגיע ר"ה יאמר 'משט אני' ויקיים מצות השמטת כספים.
4. הגבאים יודיעו¹⁰ ש'אעפ"כ' הם רוצים לפרוע את החוב, ומי שלא יבוא לקחת הם יפרעו את החוב עבורו לקופת הצדקה, וע"י זה כל המלווים יקיימו מצוות צדקה.
5. כשרוצים להוסיף ולקיים מצות צדקה ראוי לתת סכום ראוי כיאה למצוה חשובה זו.
6. הוסכם עם גבאי קופת השכונה 'עימך' שניתן להלוות כסף לקופה עפ"י התנאים הנ"ל. ניתן לפנות לגבאים הרב נתן הרפז הרב הלל אונגר הרב יונה רוזנטל.

⁹ והוסיף בזה הדיין הגאון ר' יונתן וייס שליט"א שיזהר שלא להתנות שזמן הפירעון יהיה בערב ר"ה משום שאז יהיו הגבאים מחויבים להגיע לפרוע את חובותיהן באותו יום, ואם לא יעשו כן יעברו על מצוות פריעת בע"ח, ואמנם יל"ד בזה שהרי כל כוונת המלווים אינה אלא להשמיט את החוב ואינם באמת רוצים שיבואו לפרוע להם, ומ"מ באופן זה שכתבנו שמתנים שלמלווה יש זכות תביעה בכל זמן שירצה ליכא למיחש למידי. ¹⁰ לכא' רק אחרי ר"ה, משום 'ודבר דבר' וע'.

לעשות 'שימוש' באתרוגי שביעית

הנה בשנת השמיטה מצוי שהולכים לפרדסים לקטוף אתרוגים כיון שהם הפקר לכל, ויל"ע האם מותר לאדם הלומד את הלכות 'מראות' הפוסלים באתרוג לקטוף הרבה אתרוגים בשביל לעשות שימוש.

והיה מקום לומר עפ"י מש"כ החזו"א שבגדר איסור סחורה נכלל כל שימוש שאינו של אכילה, דילפינן מ'לאכלה ולא לסחורה' שהשימוש היחיד שהתורה התירה לעשות בפירות הוא 'לאכול' וכל שימוש שאינו בכלל ה'לאכלה' הרי הוא בכלל סחורה, ומשום"ה כתב שאסור להרוויח ריוח צדדי מכח האתרוג אע"ג שאינו תמורה לאתרוג (א.ה). כגון לתת אתרוג לגביר של הכולל).

ועפ"י זה היה מקום לומר שאסור להשתמש באתרוגים בשביל לעשות 'שימוש', אמנם יש להוכיח ממש"כ הפוסקים דמותר לתלות בסוכה אתרוג הקדוש בקדושת שביעת ל'נוי סוכה', מוכח דאע"ג שמשמש עם האתרוג שימוש שאינו אכילה מותר.

וע"כ צ"ל דמ'לאכלה ולא להפסד' ילפינן שכל שימוש שמפסיד את השימוש העיקרי של הפרי - דהיינו אכילה, הרי הוא בכלל 'הפסד', ומ'לאכלה ולא לסחורה' ילפינן שכל טובת הנאה שמגיעה לו מחמת האתרוג הרי היא בכלל סחורה אע"ג שאינה תמורת האתרוג, וכיון שנוי אינו בכלל הנ"ל מותר, וה"ה נמי שיהיה מותר להשתמש באתרוגים בשביל לעשות 'שימוש'.

ועפ"י זה מבואר נמי איך מותר ליטול אתרוג של שביעית למצוה והא אי"ז שימוש של אכילה, וע"כ צ"ל כנ"ל דכיון שהשימוש הזה אינו איזה טובת הנאה ממשהו אי"ז בכלל סחורה.

ועוד היה אפשר לומר שכל מה שנאסר הוא דוקא שימוש של 'הדיוט' דילפינן מ'לכם לאכלה' שזה ניתן לכם רק לאכלה, אבל לצורך גבוה שפיר י"ל דמותר כל שימוש, ולהכי מותר ליטול אתרוג למצוה, ואיכא למימר ד'נוי' ו'שימוש' אינו מוגדר כצורך הדיוט ולהכי שרי.

אמנם יל"ע בזה מהמבואר במנחות (פד). שיש איסור של 'לאכלה ולא לשריפה' וזה אף במלאכת שמים - קרבן העומר, עיי"ש, ושם י"ל דדוקא הדרשא דילפינן מ'לאכלה ולא להפסד' זה אף במלאכת גבוה.

הואיל ומ"מ מפסידו בידים, אבל הילפותא דמלאכלה ולא לסחורה אינה אף במלאכת גבוה הואיל ושימוש של גבוה אינו בכלל סחורה דזה לא נקרא שמרויח כלום, ויל"ע, (וע"ע בכורות יב: וברמב"ם פ"ה מהל' בכורות ה"ט והנוש"כ שם, ובתוספתא מנחות פ"ח הי"ד).

הרב מרדכי דייטש כולל זכרון אליהו

קדושת שביעית בעופות הגדלים באילן

א. עופות הגדלים באילן.¹¹ מצאנו ג' דעות בראשונים בדין אכילתם. י"א דאסורים באכילה משום איסור שרץ וי"א שדינם כשאר עופות ומותרים בשחיטה וי"א שמותרים בלא שחיטה משום דהוה כשאר גידולי קרקע.

הנה כתב המרדכי (חולין סימן תשל"ה): עופות הגדלים באילן, י"א שאין טעונין שחיטה, לפי שאין פרים ורבים, והוי כעץ בעלמא, ואמר רבינו יהודה, ששמע מאביו, שר"ת הצריכו שחיטה, וכן אמר לי ר"י הלכה למעשה, שיש לשוחטו, והביא ראייה מפרק העור והרוטב (קכ"ו ע"ב) עכבר שחציו אדמה וחציו בשר, הנוגע בבשר טמא, ובאדמה טהור, ובגמרא (קכ"ו ע"ב) תניא, מתוך שנאמר עכבר, שומע אני אפילו עכבר שבים כו', עד אביא עכבר שחציו בשר וחציו אדמה, שאין פרה ורבה, ת"ל בשרץ, פ', לרבות, אעפ"י שאינו פרה ורבה, הרי לך דאע"ג שאינו פרה ורבה הרי הוא ככל שאר עופות שפרים ורבים, וטעונין שחיטה ע"כ.

והסמ"ק (סימן ר"י) כתב בשם ר"י שאסורין משום שרץ העוף. וכן פסקו טור ושו"ע יו"ד סימן פ"ד סעיף טו: מיני עופות הגדלין באילן ותלויים באילן בחרטומיהן אסורים משום שרץ השורץ על הארץ¹². וכ"כ התו"ח והאו"ה והובא בש"ך.

אבל היש"ש (חולין פ"ט סימן ט) כתב: ונראה עיקר דברי המתירין, ומה בכך שגידולו מן האילן, הלא כל סימן טהרה של עופות יש להם, ומה חילוק אם הוא נברא מן הביצה, או נברא מן האילן, לא גרע מנברא מביצת טרפה, דשרי, דחשבינן כעפרא בעלמא, כדאיתא בפרקים דלעיל, אימתי (כי) [קא] גביל, לכי מסרחי כו' (תמורה ל"א ע"א) ועוד, העופות תחילת ברייתן מן הרקק, דהיינו אדמה ומים, וכן הני גידוליהם מן האילן היונק מן הארץ, ועומד על המים, ותחילת ברייתו שנופל לתוך המים וחי, כאשר שמעתי, עכ"ל. וכ"מ בתשובת מהרי"ל (סימן קמד) וביאור הגר"א ופרי תואר (וע"ע בס' כנפי יונה).

¹¹ מדברי הפוסקים הראשונים משמע שהיה מצוי אצלם עופות כאלו. אמנם בדורות האחרונים לא ראינו ולא שמענו כזאת וכפי שכתב הדרכי תשובה (יו"ד סימן פד ס"ק קעב) לתמוה על הפוסקים שכתבו שהמנהג לאסור העופות הללו. וז"ל: והוא תמוה עפ"י הש"ך לעיל סי' א' ובחז"מ סי' ל"ז ס"ק ח"א דלא שייך מנהג בדבר דלא שכיחא כלל כמו הני עופות הגדלים באילן שלא ראינו מעולם בדורותינו ולא שמענו מהם כלל ואולי ה' מין זה שכיח במדינותיהם בדורות הקודמים ועי' עוד שם (ס"ק קעא): עי' בזה"ק שמות דף ט"ו ע"ב חד אילנא דאביה אתעביד עופא ועי' בשער מאמרי רשב"י להארי"ז ז"ל שם שכ' דהיינו עופות הגדלים באילן (הנזכר ביו"ד סי' פד סעיף טו) ועי' בס' אור החמה בגליון (בסוף הדף שם) שכ' וז"ל כך שמעתי מפי מגידי אמת שבארץ הודו יש אילן שפיריו נעשה עוף פורח ואמר כי הוא נמצא בחוף אנגליטרי"א שיוצאים עופות קטנים מן האילן וקודם בישולם הם נתלים דרך פיהם וכשהם מתבשלים הם נופלים אל מים חיים ומתנועעים. וע"ע בדרכ"ת שם בשם היעב"ץ ז"ל.

¹² בסמ"ק כתוב שאסור משום שרץ העוף, ובטור ושו"ע כ' משום שרץ הארץ וצ"ע. וראיתי בפרי חדש שכ' בדעת השו"ע: ולא מתסרי משום שרץ העוף, לפי שהם מחוברים באילן שהוא דבר מחובר לקרקע. ולפי"ז צ"ע דעת הסמ"ק שכ' משום שרץ העוף. ובדרכ"ת הביא שי"א דט"ס בסמ"ק. ושוב ראיתי בערוך השולחן שכ' בדעת הטושו"ע דכוונתם דמלבד שרץ העוף עובר נמי משום שרץ הארץ. (וע"ע בכנה"ג בשם דמשק אליעזר שמאחר שדרך עופות הללו ליפול למים כשנגמר בישולם על האילן ואז הם חיים, א"כ עובר נמי משום שרץ המים).

ב. ונסתפקתי האם יש קדושת שביעית¹³ בעופות הללו.

והנה להסוברין שאינו אלא שרץ, מסתברא שאין בו קדו"ש, כי מיבעיא לי להסוברין שהוא כעץ וחשיב כגידולי קרקע, דלכאורה יש בו קדו"ש. דאף אי נימא דאינו "פרי" ממש מ"מ גידולי קרקע מיהא הוי, [וע"ע בסוכה (דף מ) לגבי לולב שהנאתו וביעורו שוה וע"ע נדה דף ח לענין שרץ היוצא מן האילן ואכמ"ל]. וצ"ע.

ואת"ל דאית בהו קדו"ש, יש לידע מה דינם לענין ביעור וצ"ע.

ג. ואגב דעסקינן בהני עופות, יש לציין שבס' פתח הדביר (או"ח סי' רד) דן באריכות בענין ברכת הנהנין על העוף הזה אי ברכתו שהכל או בורא פרי העץ.

וע"ש עוד שחקר האם אפשר לסכך הסוכה בעופות אלו אם דינם כדין דבר שגידולו מן קרקע.

ואמנם זה פשיט"ל (שם) שאי אפשר לסכך בהם כשעדיין מחוברים באילן, דחשיבי מחובר ופסול. וצ"ע.

וכן יש להסתפק בדיני הקנינים, אי חשיבי הני עופות כדבר המחובר לקרקע דקיי"ל בחו"מ סי' קצג דדינו כקרקע. [ולכא' נפק"מ גם לפרוזבול, דהא אין כותבין אותו אלא על הקרקע].

עוד יש לעיין, למ"ד (עירובין כח א) שאין עוף ניקח בכסף מעשר שני, האם הני עופות ניקחים. דדילמא לאו שם עוף עליהו אלא פרי האילן חשיב.

עוד יש לדון לפו"ר, אי תלש מינייהו בשבת אי חייב משום קוצר, (אמנם לא גרע מהשולה דג ותולש ציפורן) ולר"א אפ"ל דבש מכוורתו חייב.

הרב יונה מרעבך כולל עטרת שלמה

**שאריות מאכלים הראויים למאכל בהמה
במקום שרוב בני אדם לא מאכלים
לבהמה, מה דינם באיסור מוקצה ובקדושת
שביעית**

הקדמה

כשמנקים את השולחן לאחר סעודת השבת בכל שבתות השנים מפנים לפח הזבל את כל שאריות המאכלים (כמו עצמות, קליפות וגרעינים), אבל בשנה השביעית מלקטים את

החלקים משאריות המאכלים הקדושים בקדושת שביעית לפח מיוחד למאכלי שמיטה. (כגון עצמות שנתבשלו עם ירקות הקדושים בקדושת שביעית, כיון שקיבלו טעם וצריך לשומרם בקדושת שביעית) (כגון קליפות וגרעינים של מאכלים הקדושים בקדושת שביעית).

ואנו מבקשים להסביר שזה רק חומרא ששאריות מאכלים אלו קדושים בקדושת שביעית. וכן שצריך להיזהר שלא לעבור על איסור בורר בשבת, ובעיקר אנו מבקשים להסביר שצריך להיזהר שלא לעבור על איסור מוקצה בשבת.

הסיבה שמחמירים בשאריות מאכלים להניחם בפח מיוחד למאכלי שמיטה כי הם ראויים למאכל בהמה, אבל במקום שרוב האנשים לא מאכלים שאריות מאכלים אלו לבהמה לכאורה אם יש לנהוג בהם קדושת שביעית ולשומרם בפח מיוחד למאכלי שמיטה הם לא מוקצה בשבת, ואם מותר לאבדם ולהשליכם לפח הזבל לכאורה הם כן מוקצה בשבת.

חלק א' החזו"א החמיר שהם קדושים בקדושת שביעית ויש להניחם בפח שמיטה

הכלל בהלכות שביעית ששאריות מאכלים אם הם מיוחדים לבהמה אסור לאבדם, ואסור להשליכם לפח הזבל הרגיל אפילו אם אינם ראויים למאכל אדם. כך מבואר במסכת שביעית פרק ז' משנה ג' "קליפות אגוזים, והגרעינים, יש להם קדושת שביעית". ופירש הר"ש "הטעם ששייך בהם שביעית, דקליפי אגוזים חזו לצביעה וגרעיני תמרים חזו לבהמה".¹⁴

ובספר חזו"א¹⁵ כתב בזה"ל: "קליפין שאינם ראויים לאדם, אם מיוחדים לבהמה אסור לאבדן. ויש להסתפק אם אזלינן בתר מנהג המקום. ויש להביא ראיה שמל' הרמב"ם¹⁶ משמע שמשנתה לפי המקום והזמן. ועוד יש להביא ראיה ממה שמבואר במשנ"ב¹⁷ שאינו הכרעה שנוהג דין זה לעולם אלא הכרעה בדורם ובזמנם, ואם נשתנה המנהג נשתנה הדין. ולפי זה קליפין וגרעינים שאינם מיוחדים אצלנו לבהמה אין בהם קדושת שביעית משום מאכל בהמה וכל שנפסלו מאדם מותר להשליכן דמשום המיעוט שמאכלים לבהמה לא חלה עליהם קדושת שביעית" עכ"ל החזו"א. ובספר דרך אמונה העתיק ל' החזו"א ש"משום המיעוט שמאכלים קליפות לבהמות לא חל על הקליפות קדושת שביעית כיון דרובן לאשפות, וכן פרי שנתעפש ונפסל מאכילת אדם אם רוב בני אדם במקום הזה אין מייחדין אותם לבהמה פקעה קדושתן" עכ"ל דרך אמונה מהחזו"א. ולסיכום דעת החזו"א, שמעיקר הדין: אין קדושת שביעית בשאריות מאכלים ממאכלי שמיטה הראויים

¹³ וכן יש לדון לענין תרו"מ ושאר מצוות התלויות בארץ.

¹⁴ גם לדעת הרמב"ם הטעם לקדושת שביעית בקליפות וגרעינים אין זה משום שהם טפלים לפרי, אלא משום שהם ראויים לבהמה. כך הסיק בדרך אמונה ודלא בכסף משנה ומהר"י קורקוס.

¹⁵ סי' י"ד סוף אות י'.

¹⁶ שכתב בהל' כלאים פרק ה' הלכה י"ח "הרואה בכרם עשב שאין דרך בני אדם לזרעו אף על פי שהוא רוצה בקיומו, הרי זה לא קידש, עד שיקיים דבר שכמוהו מקיימים רוב העם מאותו מקום." עכ"ל הרמב"ם.

¹⁷ לגבי הא דאמר בגמ' צלף נטעי אינשי אדעתה דשואת.

למאכל בהמה במקום שרוב האנשים לא מאכילים לבהמה.

אבל, למעשה, החזו"א הורה להחמיר שיש קדושת שביעית: בספר סדר השביעית שהדפיס ר"ז שפירא בהסכמת החזו"א, כתב שצריך לנהוג בקליפה קדושת שביעית כל זמן שראויין למאכל בהמה וכך כתב הגר"ח קנייבסקי " שאין להקל במקום שאין דרך להאכיל לבהמות, וכך נהגו בבית החזו"א, החזו"א לא רצה להקל למעשה" עד כאן התמצית מספר דרך אמונה 18. (נעתיק מהל' שכתב הגר"ח בדרך אמונה "בספר סדר השביעית שהדפיס ר"ז שפירא כתב שצריך לנהוג בקליפה קדושת שביעית ושאסור לזרוק לאשפה פירות שביעית כל זמן שראויים למאכל בהמה ועוף, ושיירי האוכל שאינו ראוי למאכל אדם וכן הקליפין והגרעינים הראויים למאכל בהמה ועוף ובכללם גרעיני זיתים ותמרים יניח בפח מיוחד למאכלי שמיטה (ולא בפח הזבל) עד שירקבו ואם נפסלו אף מאכילת בהמה ועוף מותר לזרוקם" ומדויק מספר סדר השביעית שלא הביא את הקולא שאם אין דרך להאכיל לבהמות במקום הזה אין קדושת שביעית ומותר להשליכם. וכך נהגו בבית החזו"א להחמיר ולשמור את הקליפות אף שאין דרך היום ליתנם לבהמות, וכך שמעתי בשם החזו"א שלא רצה להקל למעשה" עכ"ל הגר"ח"ק¹⁹.

חלק ב' לכאורה חומרת החזו"א בהלכות שביעית עלולה להביא לידי קולא בהלכות בורר בשבת

ומהאי טעמא דן הגר"ח קרליץ²⁰ בצלחת שיש בה שאריות אוכל שמעוניין לזרוק, וחלק מהפסולת קדוש בקדושת שביעית, האם מותר לברור את הפסולת הזו על מנת להניחה בפח שמיטה. דמצד אחד גם השאריות שיש בהם קדושת שביעית הם אצלו בגדר פסולת, אם כן הכל בגדר מין אחד והרי זה בורר פסולת מפסולת שאין בו איסור, ומצד שני כיון שמחמירים להתייחס לשאריות אלו כאוכלין ולכן חוששים שלא להפסידם, אולי זה בורר אוכל מתוך פסולת²¹ ובספר ארחות שבת²² הביא "שלמעשה הורה הגר"ח ק"ש לא לעשות כן וכן מובא לאיסור בשם הגר"ש וואזנר" עכ"ל הארחות שבת. וכן כתב בספר איל משולש²³ "פסולת רגילה המעורבת בפסולת שיש בה קדושת שביעית, שמעתי מהגר"ח קרליץ שאסור להפרידם, כדי לזרוק פסולת הרגילה בפח האשפה ופסולת השמיטה בפח השמיטה. ובשם גאון אחד שמעתי שחשש בזה לאיסור תורה ואף על פי שגם פסולת השמיטה אינו צריך (ומה שמניחה בפח

מיוחד, אינו כדי לשומרה אלא כדי שלא תיפסד) מכל מקום סוף סוף אינו זורקה לאיבוד. שוב שמעתי גם בשם הגר"ש אלישיב שאוסר" עכ"ל ספר איל משולש.

ומבואר, שהגר"ש אלישיב, הגר"ש וואזנר והגר"ח קרליץ אוסרים לברור את הפסולת הקדושה בקדושת שביעית. ואפשר להוסיף שגם הגאון ר' אשר וייס שסובר שמעיקר הדין אין בזה חשש בורר, גם הוא מסיים "נראה דיותר ראוי להחמיר בחשש בורר בשבת, יותר מבחשש הפסד פירות שביעית, כיון דבהני שאריות מאכלים מעיקר הדין אין איסור הפסד. ועוד דשביעית בזמן הזה דרבנן ובשבת בדאורייתא נגעין". ונעתיק תוכן ל' הגר"א וייס²⁴ "כאשר מנקים את השולחן לאחר סעודת שבת, ובכל שבתות השנים זורקים את כל שאריות האוכל לפח אבל בשביעית זורקים את השאריות של פירות וירקות הקדושים בקדושת שביעית לפח השמיטה. נשאלת השאלה האם מותר לברור שאריות אלה מתוך כל שאר הפסולת על מנת לזרוקם לפח השמיטה. ונראה שמעיקר הדין אין בזה חשש בורר משום שברירת פסולת מתוך פסולת אין בו ברירה ואף שלגבי שביעית מחמירים אנו להתייחס לשאריות אלו כאוכל, נראה שלגבי שבת כל שהולך לאיבוד הוא בכלל פסולת. בפרט שגם לגבי שביעית מעיקר הדין מותר לזרוק שאריות אוכל אף שיש בהם קדושת שביעית כמבואר מפשטות המשנה בתרומות 25 דהרי דין שביעית כדין תרומה 26 אלא שנהגו להחמיר בשאריות אוכל, וכיון שאין כאן אלא חומרא נראה שאין איסור בורר" עכ"ל הגר"א וייס.

חלק ג' לכאורה חומרת החזו"א בהלכות שביעית עלולה להביא לידי קולא בהלכות מוקצה בשבת

בציור של שאריות מאכלים הראויים למאכל בהמה במקום שרוב בני אדם לא מאכילים לבהמה, הבאנו שגם הגר"ח קנייבסקי כתב כהחזו"א שכלפי שביעית מחמירים לחשוש למיעוט שמאכילים לבהמות. והבאנו שכשבא לקיים חומרא זו בשבת על ידי שבורר את שאריות המאכלים על מנת להניחם בפח שמיטה יזהר שלא יעבור על איסור בורר.

ועיקר מה שבאנו לדון, שמלבד איסור בורר בברירת הפסולת מתוך האוכל יש איסור נוסף והוא עצם נטילת הפסולת בידו. שהרי הפסולת היא מוקצה, כי לענין מוקצה, פשטות המשנה ברורה שבשביל ששאריות מאכלים לא יהיו מוקצה צריך דווקא שרוב בני אדם יגדלו הבהמות שראוי להם השאריות מאכלים, ומה

¹⁸ פרק ה', דרך אמונה ס"ק י"ג ציון ההלכה ס"ק כ"ו.

¹⁹ פרק ה', דרך אמונה ס"ק י"ג ציון ההלכה ס"ק כ"ו.

²⁰ בספר ארחות שבת פרק שלישי הערה מ"ב.

²¹ בארחות שבת לא מבואר כלל הצד להתיר ואני כתבתי את הצד הזה על פי מה שכתב הגאון ר' אשר וייס בשו"ת מנחת אשר שהובא בקובץ עיון הפרשה גליון קצ"א עמ' קנ"ה (והגר"א וייס העלה צד שזה בורר אוכל מאוכל).

²² פרק שלישי הערה מ"ב.

²³ פרק ט' דין כ"ד והערה ע"ח.

²⁴ הובא בקובץ עיון הפרשה גליון קצ"א עמוד קנ"ה.

²⁵ פרק י"א משנה ו' ומשנה ז'.

²⁶ רמב"ם שמיטה פרק ה' הלכה ג'.

ולכן יניח בפח המיוחד למאכלים הקדושים בקדושת שביעית גם מאכלים שאינם קדושים בקדושת שביעית.

ואם נשאל שאם לא היה מערב המאכלים ביחד, הבהמה היתה אוכלת וכעת שערב - הבהמה לא תוכל לאכול, נמצא שלקח מאכל שראוי לבהמה והפך אותו שלא יהיה ראוי לבהמה. יש לתרץ שגם הבהמה תוכל להפריד את הפסולת הראויה לה מהפסולת שאין ראויה לה.

חלק ד' בדין עצמות וקליפות ושאריות מאכלים, האם הם מוקצה בשבת

שמעתי ממור"ר הגר"ר אהרן אוסטרן, שהיו תקופות שחמיו הגר"ר ניסים קרליץ היה צריך לטייל לצורך בריאותו, והילדים של הגר"א אוסטרן היו מתלווים להגרנ"ק בהליכות אלו, והיו הולכים מרמת אהרן לשיכון ה', ופעם תוך כדי הליכה בשיכון ה', ראו שהיה כתוב על שער של חצר "זהירות כלב נושך". מיד כשהגרנ"ק ראה את זה אמר שיש ללמוד מכאן שמותר לטלטל עצמות בשבת בבני ברק. דהיינו שעצמות שאינם ראויים לאכילת אדם וראויים לאכילת כלב הם מוקצה במקום שלא מצויים כלבים ואינם מוקצה במקום שמצויים כלבים. עד כאן שמעתי ממור"ר הגר"א אוסטרן.

והוקשה לי על מעשה זה, שלכאורה הגר"נ קרליץ פסק דלא כמשנה ברורה מפורש. דזה לשון השולחן ערוך 32 "כל שהוא ראוי למאכל חיה ועוף המצויים מטלטלים אותו. ואם אינו ראוי אלא למאכל חיה ועוף שאינם מצויים אם יש לו מאותו מין חיה או עוף מותר לטלטל מאכל הראוי לאותו המין ואם לאו אסור" עד כאן לשון השולחן ערוך. ופירש המשנ"ב 33 שצריך שדווקא רוב בני אדם יגדלו, וצריך שהמין בהמה וחיה (שראוי להם מאכל זה) יהיו מצויים אצל רוב בני אדם, ומה דעשירים מגדלים אותו המין בבתייהם לא נחשב מצוי. ומבואר ממ"ב ושו"ע שאם רוב בני אדם מגדלים את אותם בהמות שראוי להם המאכל, אין זה מוקצה, ואם רוב בני אדם אינם מגדלים בהמות הדין שונה, שאם יש לו את אותה בהמה מותר לטלטל ואין זה מוקצה ואם אין לו מאותה בהמה אסור לטלטל והוי מוקצה. והמשנ"ב הוסיף שאפילו אם רוב בני אדם היו רוצים לגדל בהמה אבל אין להם כסף עדיין כיון שלא מצוי רק לעשירים לא נחשב מצוי ואסור לטלטל והוי מוקצה. ומעתה קשה על מעשה דהגרנ"ק כיון שרק בשיכון ה' היה כתוב זהירות כלב נושך שמע מינה שרוב בני אדם לא גידלו כלבים ואם כן למה אמר הגרנ"ק שיש ללמוד שמותר לטלטל עצמות בשבת בבני ברק.

(היה אפשר להביא סייעתא למעשה מהגרנ"ק מסימן שכ"ב. שבשולחן ערוך סי' שכ"ב סעיף ד' "אכלי בהמה

שיש מיעוט עשירים שמגדלים זה לא נחשב מצוי 27, ואם כן בצירוף שעליו דן הגרנ"ק אם יש איסור בורר, אני דן אם יש איסור מוקצה כי כשמפריד את שאריות המאכלים על מנת להניחם בפח שמיטה מלבד איסור בורר יש גם איסור טלטול מוקצה. וגם הגר"ח קנייבסקי הורה שבבני ברק השאריות והקליפות הם מוקצה משום דלא מצוי בהמות 28.

וענה הגר"א גרבוז שיהיה היתר של גרף של רעי. וכוונתו שבמשנה ברורה 29 מבואר שאפילו אם רק לדידיה זה גרף של רעי למרות שלשאר בני אדם אין זה גרף של רעי יש ההיתר של גרף של רעי ומותר לפנותו. ויוצא מכך בצירוף שרק לאשה (שהיא איסטניס) יש מציאות של גרף של רעי הדין שרק לה יש היתר דין גרף של רעי. וממילא אתי שפיר שלמרות שהשאריות מאכלים הם מוקצה בכל זאת מותר לטלטלם אל הפח מדין גרף של רעי.

והחברותא 30 העיר שלמרות שבגרף של רעי מותר לטלטל אל הפח, אבל מהיכי תיתי שמותר להרבות בטלטול, ולטלטל חלק מהשאריות מאכלים לפח זבל הרגיל (השאריות שלא קדושות בקדושת שביעית) וחלק לפח המיוחד למאכלי שמיטה (השאריות שקדושות בקדושת שביעית).

וצריך לברר בדין מוקצה שהתחיל לטלטל בהיתר (כגון סוג מוקצה שמותר לטלטל כשצריך לגופו או למקומו) אם כיון שבא לידו מותר לו להמשיך לטלטלו. ובמשנה ברורה 31 הביא מהאחרונים שרק בכלי שמלאכתו לאיסור אם התחיל לטלטל בשביל שצריך לגופו או למקומו מותר להמשיך לטלטלו אבל במוקצה מחמת גופו גם אם התחיל לטלטל בהיתר אסור להמשיך לטלטלו. ולפי אחרונים אלו אי אפשר ליישב הערת החברותא שטעם ההיתר בברירת חלק משאריות המאכלים למקום אחד (פח זבל רגיל) וחלק משאריות המאכלים למקום אחר (פח שמיטה) משום שכיון שהתחיל לטלטל בהיתר (מדין ההיתר של גרף של רעי) מותר לו להמשיך לטלטל גם למקום רחוק כיון שבא לידו בהיתר.

ולכן צריך לתרץ הערת החברותא שיש לומר שמותר להניח מאכלים שאינם קדושים בקדושת שביעית בתוך פח מיוחד למאכלי שמיטה, אם אינו מפסיד את מאכלי השמיטה,

²⁷ כך הלשון במשנה ברורה סי' ש"ח ס"ק ק"ט.

²⁸ כך שמעתי שמביאים בספר השמיטה להגר"ח קנייבסקי. ויעיין בהערות למשנה ברורה דרשו.

²⁹ סי' ש"ח ס"ק קט"ו. וסי' של"ז.

³⁰ הגאון ר' יעקב אקשטיין.

³¹ סי' ש"ח ס"ק י"ג, וזה לשון שולחן ערוך "כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו, ומותר לו ליטלו ממקום שמונח בו ולהניח באיזה מקום שירצה" ובמשנה ברורה ביאר "דכיון שהוא בידו (שנטלה לצורך גופו ומקומו) רשאי לטלטלה יותר. ועיין באחרונים דהאי היתירא לא שייך אלא בבלי שמלאכתו לאיסור ולא במוקצה מחמת גופו".

³² סי' ש"ח סעיף כ"ט

³³ סי' ש"ח ס"ק ק"ט

אין בהם משום תיקון כלי" ובמשנה ברורה³⁴ הוסיף חידוש "ומשמע בגמ' דאפילו אין עומד בשביל הבהמות"

ויש לדחות הסייעתא שבביאור הלכה³⁵ הקשה שזה סותר לסימן ש"ח סעיף ל' שבשולחן ערוך כתב "גרעיני תמרים במקום שמאכילים אותם לבהמה מותר לטלטלם" ובמשנה ברורה³⁶ אבל מקום שאין דרך להאכילם לבהמה, אסור לטלטלם אף על גב דחזו לבהמה).

נחזור ונוסיף על מה שקשה לנו על המעשה מהגרנ"ק: שבהלכות מוקצה בסי' ש"ח המשנה ברורה סתם בס"ק קכ"א "ואם אין כלבים מצויים באותו המקום, אסור לטלטל" ולא אמר המשנה ברורה שכיון שראוי לבהמות נחשב אוכל, אלא הדים כמו שכתב המשנה ברורה ס"ק קי"ט ש"צריך דווקא שרוב בני אדם יגדלו, ומה שעשירים מגדלים זה לא נחשב מצוי", וממילא קשה איך אמר הגרנ"ק שכיון שבשיכון ה' כתוב זהירות כלב נושך, לכן מותר לטלטל עצמות בבני ברק, קשה לעניות דעתי שבשביל להתיר לטלטל עצמות, מביא במשנה ברורה שצריך שרוב בני אדם יגדלו ומה שבשיכון ה' כתוב זהירות כלב נושך זה לא נחשב מצוי.

ויש לתרץ המעשה בשיכון ה' עם הגרנ"ק. שבספר חוט שני³⁷ הביאו שהגרנ"ק לומד פשט אחר במשנ"ב. החוט שני מסביר הלשון שכתב משנ"ב בס"ק קי"ט "ומה דעשירים מגדלים לא נחשב מצוי" שאין כוונת מ"ב שמה שמצוי למיעוט אין זה מצוי (ולכן נימא שמה שמצוי לבודדים בעיר המגדלים כלבים זה לא מצוי) אלא כוונת מ"ב שבעינין שיהיה מצוי סוג בעל חי שיהיה ראוי לו קליפין ועצמות אלו אצל אותם הבני אדם המגדלים בעלי חיים, האם הם מגדלים פרות, ולפרות לא ראוי עצמות, או שהם מגדלים כלבים, ולכלבים כן ראוי עצמות, ואפילו אם רק בודדים ומיעוט מגדלים בעלי חיים, אבל איזה סוג בעל חי הם מגדלים? אומר המ"ב אם מתוך אלו שמגדלים בעלי חיים, רובם אין מגדלים כלבים, ורק העשירים מתוך אותם שמגדלים בעלי חיים מגדלים כלבים זה לא נחשב מצוי, כלומר לא אזלינן בתר רוב בני אדם שבמקום זה, אלא אזלינן בתר רוב אותם המגדלים בעלי חיים. וזה לשון ספר חוט שני "בגדר מצויים, משמע מפשטות לשון משנ"ב דרוב בני אדם יש להם כאלו בעלי חיים אבל נראה שכוונת לשון משנ"ב שהוא מצוי אצל סוג אנשים שמגדלים בעלי חיים שהם נחשבים רוב בני אדם" ולכן פסק בחוט שני "ובעיירות דידן אין מצוי שיהיה לבני אדם בהמה ועופות ומכל מקום לא נפיק מגדר דמצוי אצל רוב בני אדם ובעיירות דידן נחשב שכלבים מצויים ואפילו למגן אברהם דבעינן שיהיה מצוי ליתן

בשבת לפני הבעל חי, סגי שיש היתר ליהודים בכלל להאכיל את הבעל חי בשבת ומותר להאכילו בשבת אם הבעל חי מצוי במקומו אף שאין לו³⁸.

ומה שהבאנו (בתחילת אות ג') שהגרנ"ק קנייבסקי הורה שבבני ברק לא מצוי בהמות ולכן עצמות וקליפות הם מוקצה. יש לפרש דעת הגרנ"ק בשלושה פירושים. פירוש א': הגרנ"ק מפרש את מ"ב כפשוטו שצריך רוב בני אדם. פירוש ב': הגרנ"ק מפרש את מ"ב כמו הגרנ"ק שצריך שיהיה מצוי אצל סוג האנשים המגדלים בעלי חיים אבל לדעת הגרנ"ק, בשביל לאשוויי את שכונת זכרון מאיר ושכונות מרכז בני ברק שהם מקום שמגדלים כלבים לא מספיק שבשיכון ה' יש כלבים, כי כל שכונה נידונה בפני עצמה. פירוש ג': למרות שהגרנ"ק מפרש את מ"ב כהגרנ"ק אבל אפילו בשיכון ה' עצמו נחשב שאין מגדלים כלבים, כי בשביל לאשוויי מציאות שבשכונה זו מגדלים כלבים צריך שיהיו אחוזים יותר ניכרים.

ונפק"מ בשכונת אחיסמך שלדעת הגרנ"ק ודאי שעצמות אינם מוקצה. ולדעת הגרנ"ק יש לדון האם כל מתחם באחיסמך נידון כשכונה בפני עצמה, או שכל המתחמים יחד נחשבים כשכונה אחת. ואם כן יוצא שלפירוש א' בדעת הגרנ"ק שצריך רוב בני אדם, אם זה נחשב שכונה אחת עצמות הם מוקצה בכל אחיסמך, ואם זה שכונה אחרת עצמות יהיו מוקצה רק בשאר המתחמים ולא במחיר למשתכן. ולפירוש ב' בדעת הגרנ"ק שכל שכונה נידונה בפני עצמה, גם אם שיכון ה' נחשבת כשכונה בפני עצמה עדיין יתכן שאחיסמך נחשבת לשכונה אחת ואם כן עצמות אינם מוקצה כי באמצע אחיסמך יש את המחיר למשתכן, ואם מחיר למשתכן נחשב לשכונה בפני עצמה רק שם אינם מוקצה אך בשאר המתחמים עצמות יהיו מוקצה. ולפירוש ג' בדעת הגרנ"ק שצריך אחוזים ניכרים, אם נחשב אותה שכונה אם כן כיון שאין מספיק אחוזים אז בכל אחיסמך כולל מחיר למשתכן עצמות הם כן מוקצה ואם נחשב שכונה אחרת יצא שבמחיר למשתכן עצמות אינם מוקצה ובשאר המתחמים הם כן מוקצה.

חלק ה' סתירה בדעת הגרנ"ק ויישוב שמחמירים מספק
מוציא ספר השמיטה הקשה על דעת הגרנ"ק מאי שנא לגבי שביעית שהחזו"א למעשה החמיר שקדוש בקדושת שביעית דאזלינן בתר מיעוט שמאכילים לבהמה, מלגבי מוקצה שמחמירים שכן נחשב מוקצה דאזלינן בתר רוב בני אדם שאין מאכילים לבהמה. וביאור השאלה שממה נפשך ששאריות מאכלים כעצמות וקליפות, אם הם אוכל כי ראויים לכלבים הבודדים ולכן צריך לזורקם בפח שמיטה אז הם אינם מוקצה, ואם אינם אוכל כי לא מצויים כלבים ולכן הם כן מוקצה אז לא צריך לזורקם לפח שמיטה. ולסיכום

³⁴ ס"ק ט' וס"ק י'

³⁵ שם ד"ה אכלי בהמה.

³⁶ סי' ש"ח ס"ק קכ"ב

³⁷ חלק ג' פרק ס"א סוף ס"ק א'

³⁸ העירוני שאולי רוב המגדלים בעלי חיים בבני ברק מגדלים פרות, ויש לומר שהגרנ"ק ידע שלא מגדלים פרות. ועדיין קשה שאולי רוב המגדלים לא מגדלים כלבים אלא ארנבות ותוכים שלא ראוי להם עצמות.

אין מצוי בהמות בעיר דנמצא שהסיח דעתו מה שאין כן לגבי שביעית יש לומר שכל דבר שבמהותו ועצמותו הוא מאכל הוא קדוש בקדושת שביעית.

והעירוני שגורגרות וצימוקים שהעלם על הגג לייבשם הם מסריחות ויתכן שבזמן זה הם גם לא קדושות בקדושת שביעית וממילא אין ראיה מהפירות שהעלם לגג לייבשם כי בזמן שמתייבשים בגג הם לא ראויים למאכל אדם (כי הם מסריחים) גם לגבי מוקצה וגם לגבי שביעית.

חלק ו' סתירה בדעת הגרנ"ק ויישוב שיש חילוק הפוך בין מוקצה לשביעית

אבל עדיין קשה טובא על דעת הגרנ"ק מאי שנא לגבי שביעית שהחזו"א מעיקר הדין היקל שלא קדוש בקדושת שביעית דאזלינן בתר הרוב שאין מאכילים לבהמה, אז איך לגבי מוקצה הגרנ"ק היקל קולא שאין זה מוקצה דאזלינן בתר המיעוט שכן מאכילים לבהמה. הקושיא שזה תרי קולי דסתרי אהדדי, כי ממה נפשך, אם הגרנ"ק מיקל שזה לא מוקצה כי נחשב מאכל לבהמה בגלל המיעוט אז החזו"א צריך להחמיר מעיקר הדין שיש לזרוק לפח שמיטה, ואם החזו"א מיקל שמעיקר הדין אפשר לזרוק לפח אשפה כי הרוב אין מאכילים לבהמה אז איך הגרנ"ק מיקל שזה לא מוקצה. לסיכום ממה נפשך שאריות מאכלים כעצמות וקליפות, אם הם אוכל כי ראויים לכלבים הבודדים אז איך החזו"א היקל שאין צריך לזרוקם לפח שמיטה, ואם אינם אוכל כי לא מצויים כלבים אז איך הגרנ"ק היקל שהם לא מוקצה. נסכם את הממה נפשך אם זה לא מוקצה בגלל המיעוט אז צריך לפח שמיטה מעיקר הדין ואם מעיקר הדין אפשר לזרוקם לפח האשפה על כרחך שזה לא נחשב למאכל בהמה בגלל הרוב ואז זה כן יהיה מוקצה.

ושמא יש ליישב כמו שכתב הגרמ"א רוט"א 40 "לאידך גיסא יש לומר איפכא, דעל כל פנים באלו המינים דמהני מחשבתו להפקיע מהם קדושת שביעית כי חושב שלא לתת לבהמה הואיל ואין מצוי כלל תשמישם למאכל בהמה בעיר, שממילא יהיה הדין בסתמא שאין קדוש בקדושת שביעית ומותרים בהפסד, מה שאין כן במוקצה לא יהא מהני מחשבתו להפקיע תורת אוכל ממאכל שראוי לבהמה ואיכא טובא לאיסתפוקי בדין זה".

הרב מאיר אליהו תפילנסקי כולל ערוך לנר

בגדר חיוב השמיטה ובתוכן שמיטת כספים

בגדר מחויבות השביתה בקרקע

א. הנה המנ"ח במצוה קי"ב העמיד באופן ברור דהגם דל"ת דשביעית הוא רק על הגברא שלא יעבוד ויזרע, אך המ"ע ד'שנת שבתון יהיה לארץ' הוא מ"ע בגוף הקרקע שישבות בשביעית וכמו דבשבת מחוייבים על שביתת בהמתו ולב"ש אף על שביתת כלים, ה"נ בשביעית יש דין שביתת קרקע וממילא מחוייב מדאורייתא שישבות גם מעבודת גוי, והוכיח את זה מסוגיית הגמ' בע"ז טו:

ממה נפשך אם צריך לזרוק לפח שמיטה זה נחשב למאכל בהמה בגלל המיעוט אז זה לא מוקצה ואם זה כן מוקצה על כרחך זה לא נחשב מאכל בהמה בגלל הרוב אז אפשר לזרוק לפח זבל רגיל. (ובשלמא דעת הגרנ"ק אתי שפיר שלגבי מוקצה היקל בגלל המיעוט כמו שלגבי שביעית החזו"א החמיר בגלל המיעוט).

ונראה ליישב את דעת הגרנ"ק שהממה נפשך לא מדויק כלל, כי כל מה שלפח שמיטה זה מספק וכל מה שזה מוקצה זה מספק. שכיון שיש ספק איך להגדיר שאריות מאכלים שראויים למאכל בהמה במקום שרוב האנשים לא מאכילים לבהמה, לכן כל פעם מחמירים מספק, דספק מוקצה וספק קדוש בקדושת שביעית.

ועוד יש לתרץ דעת הגרנ"ק כמו שתירץ מו"ר הגר"א אוסטרן שיש לחלק בין מוקצה לשביעית וכוונת החילוק כמו שכתב החברותא (ר' יעקב אקשטיין) ששאני שביעית, שבשמיטה קדוש כל דבר שראוי לבהמה אפילו שאין משתמשים בו לבהמה, מה שאין כן במוקצה שכל דבר שבפועל האדם מקצה דעתו ממנו הרי הוא מוקצה, וכיון שלאדם אין צד אפילו רחוק שישתמש בשאריות מאכלים להאכיל לבהמות הוא מקצה דעתו מהם והם נהים מוקצה אפילו שהם ראויים לבהמה. כי בשבת אזלינן בתר הגברא בפועל שלמעשה לא יביא לבהמה, אבל בשביעית אזלינן בתר החפצא של המאכל שמצד עצמו הוא ראוי לבהמה.

ויש להוסיף על מה שחילקנו בין מוקצה לשביעית מה שכתב הגאון ר' משה אהרן רוט"א 39 וזה לשונו "יש לחלק מדין מוקצה לדין שביעית דהא דין מוקצה מצינו אפילו בפירות גמורים שראויים למאכל אדם ועומדים לאכילה כגון פירות העומדים לסחורה או שהעלם על הגג לייבשם דדין מוקצה תלוי בהיסח הדעת לכן איכא למימר במינים שראויים לבהמה אך אין מצוי בהמות בעיר שהסיח דעתו מלהשתמש בהם בשבת ועל כן הם מוקצים, אבל לגבי שביעית דהתורה נתנה דין קדושת שביעית על מאכל בהמה שפיר יש לומר שכל דבר שבמהותו הוא ראוי למאכל בהמה חלה עליו קדושת שביעית אפילו שבפועל אין מצוי לשמש בהם לבהמה כגון שאין בהמות מצויות. נחיד את החילוק, שחלוק ביסודו תורת אוכל בדין מוקצה מתורת אוכל בדין שביעית, והראיה שפירות גמורים שהעלם על הגג לייבשם יש בהם דין מוקצה אפילו שראויים למאכל אדם, כלומר, גורגרות וצימוקים שהעלם על הגג לייבשם כיון שמסיח דעתו מהם הם מוקצה ולכן איכא למימר במינים שראויים לבהמה אך

³⁹ בספר "מבי דינא" שהוציא בד"ץ בני ברק בראשות הגרנ"ק בשביעית תשס"ח, עמוד קמ"ט.

⁴⁰ שם

דמבואר שם דאדם מוזהר על שביתת שדהו בשביעית יעו"ש, ועש"ה בתוס' רי"ד שם בסוגי' באריכות ובמסקנתו עיי"ש, וע"ע מהרש"ל ב"מ צ. שג"כ כתב מפורש כהמנח"ח, עכ"פ לפי"ז עולה שהמחוייבות דשביעית קיימת בגוף הקרקע מצ"ע שתשבות.

ולכאוי' יש לתמוה לפי"ז דאמאי אין מחוייבות לדאוג שהקרקע לא תגדל ותצמיח ספיחין ואם גדל שיהיו מחוייבין לעקור כיון שאנו מחוייבים שהקרקע מצ"ע תשבות.

ונראה ברור בעה"י ששיעור גדר הדברים הוא לא שהקרקע בתור מציאות של קרקע צריכה לשבות בודאי אי"ז כן וכל הדין הוא רק בקרקע, דעד כמה שמתייחסת היא לאדם דממצב כזה צריכה הקרקע מצ"ע לשבות, והיינו אף ע"י גוי, אבל מה שנפעל בקרקע לגמרי מצ"ע כגידול ספיחים ודאי לא הוזהרנו כלל רק מהקרקע בתור מה שמתייחסת לאדם, ודו"ק היטב.

וגדר הדברים שנתבאר במנ"ח דהעשה היא בקרקע והלאוין באדם נראה ביאורו דהעשה הוא שורש ההעמדה מה שנכון ונדרש שיהיה קיים בקרקע, וזה שביתה מצד עצם הקרקע עד כמה שמתייחסת לאדם וכנ"ל, אך הלאוין הוא המחוייבות בפועל שאנחנו נדרשים ומחוייבים לשביעית שזה הלאוין זה באדם לגמרי ודו"ק.

בגדר החילוק בין תוספת שביעית לתוספת שבת

ב. ויש להרחיב בזה עוד, דהנה יש להתפלא טובא על הא דבר"ה ט. ילפינן דתוספת שבת ויו"ט מקרא ד"בחריש ובקציר תשבות" דלר"ע נלמד על תוספת שביעית, והוא פלא, דתרי גדרי תוספות ניהו דהתוספת בשבת הוא לאסור כל המלאכות האסורות בשבת שיהיו אסורות בזמן שלפני השבת כמו בשבת עצמו, משא"כ בשביעית להדיא כל האוסר הוא רק חריש של ערב שביעית דמהני לשביעית ולא סתם לחרוש ולזרוע בער"ש, ואדרבא בשבת אין שום איסור בלעשות דבר שלפני השבת שיועיל לשבת (וגם ב"ש שאסרו (שבת יח.) לרב יוסף היינו משום שביתת כלים וגם לרבה זה רק גזירה דרבנן שיעשה בשבת ע"ש בתוס') ולכאוי' ב' דינים חלוקים הם ואיך ילפי' מהדדי.

ונראה בעה"י דיסוד וגדר החילוק הוא דבשבת האיסור הוא על הגברא להיות עושה מלאכות בשבת וכל התוכן הוא בגברא העושה, וממילא אין שום תוכן שיאסר בתוספת לעשות דבר שיעמיד מלאכה בשבת דאין שום חפצא בהעשות מלאכה בשבת, וכל הנושא הוא רק מצד הגברא העושה, ול"ש לדון תוספת והרחבה ונטפלות לשבת כי אם במקום של הגברא בעצמו שיאסר בעשיית מלאכות גם בזמן התוספת, אמנם שביעית הוא להיפך, דכנתבאר שורש המחייב דהשביעית הוא מה שהקרקע מצ"ע תשבות אלא שאי"ז סתם קרקע אלא הקרקע במה שהיא קיימת להאדם (ולא במה שנפעל בה מצ"ע כספיחים וכנ"ל) וא"כ הוא להיפך דתורת התוספת ל"ש להוסיף ולאסור

במלאכה בערב שביעית, דהנה תוכן תורת התוספת כמו בשבת שנאסר כבר איסורי השבת שייך רק באדם המשתייך לגוף הזמן דאי"ז הזמן בעצמו רק מתווסף ומצטרף ואם האיסור באדם שייך שמהתוספת כבר ישווין לאיסור, משא"כ אם האיסור הוא בגוף הקרקע קודם הזמן הזה לא קיים בכלל, דאין כאן עדיין את החפצא של קרקע בשנת השביעית כלל וכל מה ששייך לדון תוספת הוא להיפך בתורת חרישה וכל כה"ג המועילים לשביעית שמזמן הזה יש כבר שייכות ומחוייבות לא להעמיד את החפצא של הקרקע של שביעית שיגדל בו ודו"ק היטב ובאופן שנמצא דמחד גיסא תרוויהו שורש אחד הוא דיש תוספת המצטרף לגוף הזמן, אך מאידך בכל חד הוא מתקיים באופן ידידיה, וכנ"ל.

ובזה יש להבין ג"כ מה דבתוספת שביעית מצאנו שיש זמן מוגדר ומסויים לתוספת, הן ל' יום מהלמ"ס הן בתקנה דרבנן מפסח ועצרת וכו', ומשא"כ תוספת שבת ויו"ט שמסור הוא לכ"א להעמיד כרצונו, ולהנ"ל מבואר היטב דבשביעית התוספת חלה בגוף החפצא דהקרקע שמזמן זה בהכרח זה זמן מוגדר וכללי שבזמן זה זה כך משא"כ בשבת ויו"ט שכל התוספת היא רק בגברא שיכול כבר להשתייך לשבת, בזה כ"א לפי איך שמעמיד את עצמו ודו"ק היטב.

.....

תמיהות בתקנת פרוזבול ובחומר האיסור להמנע מלהלוות קודם השמיטה

ג. הנה שנינו במתני' דשביעית פ"י דהלל התקין פרוזבול כשראה שנמנעו מלהלוות ועוברים עמש"כ בתורה "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה" וגו' ולכן תיקן פרוזבול שמוסרים השטרות לבי"ד ואין משמט, והנה בגיטין לו. : מקש"י בזה דאיך יתכן שמדאורייתא משמטא והלל התקין דלא משמטא יעו"ש, דמתרצי' בב' אופנים או דשביעית דרבנן או דהפקר בי"ד הפקר, ויעו"ש ברש"י ותוס' דנחלקו האם דינא דפרוזבול מהני מדאורייתא, ודברי הגמ' זה רק למה סידר והתקין שלא ינהג ההשמטה או דגם מועיל רק מדרבנן יעו"ש, עכ"פ לאחר הדברים לכאוי' יש קצת לתמוה דהא כמבואר במשנה הלל ראה שעברו על האזהרה הנראה שבתורה ומזה רצה להוציא אך למעשה מה שעשה הוא רק התחכמות בעלמא שלא יעברו על האיסור אך מבחינת התוכן של הענין אדרבה רק ניתק את ישראל לגמרי מהמצוה והאזהרה הנוראה על שמיטת כספים ואמנם כחו בידו כמתבאר בסוגיא דגיטין וכנ"ל אך מבחינת תוכן המבוקש הוא לכאוי' תמוה שבשביל שלא יעברו עשה התחכמות שיהיו מופקעים לגמרי מהענין ונחיד יותר את השאלה דהלל בליעל נשאר אותו לב בליעל אלא שבפועל לא עובר איסור וזה תמוה, וצ"ע.

עוד יל"ע בגוף המבואר בקרא שהזהירה התורה אזהרה נוראה וחמורה שלא ימנעו מלהלוות מחמת שמיטת כספים וקראתו התורה בליעל מה שלא נמצא כן בכל התורה (מלבד עיה"נ וכדלהלן) וכן המשיכה התורה "ורעה עינך" וגו' "והיה בך חטא" שאלו לשונות חמורים

של בליעל רעה וחטא על ענין שלכאו' אין מובן חומרתו כ"כ שנמנע מלהלוות מחשש השמיטה (והרי אם באמת יש לחשוש שלא ישלם הלוה קודם שביעית וכ"ש בזמן פרעון שאחר השביעית (להצד במכות ג: שמשמט) ודאי אין מחוייב להלוות דאין לו חיוב לתת מתנות ואיירי הכא רק בזמן פרעון לפני"כ וכן בפשטות אמור לשלם אלא שהוא אישית מתפחד בזה ותמוה שבזה יחשב כ"כ רע ורשע).

עוד יש להתפלא בזה בנקודה מופלאה דמהך קרא ד"ורעה עינך באחיך האביון" וגו' והיה בך חטא ילפי' בסנהדרין קט. במה שכתוב לגבי אנשי סדום שכתוב בהם "רעים וחטאים" אמרינן שלחד מ"ד רעים בממונם וחטאים בגופם וחד מ"ד להיפך רעים בגופם וחטאים בממונם, אך עכ"פ לב' המ"ד המקור לרעים בממון או לחטאים בממון הוא מקרא דין שמוזכר גם רע וגם חטא על ממון, ונחלקו שם ממה ללמוד עי"ש עכ"פ למדנו מזה שהרע והחטא דהכא שייך לרעת החטא דסדום בממונם והוא מפליא להבין התוכן בזה.

פשוטו של מקרא דקרבה שנת השבע הוא לא על שמיטת כפים ותמיהה בזה

ד. והנה באמת פשוטו של מקרא דהך קרא שקרבה שנת השבע בפרשת ראה כלל וכלל לא איירי בשמיטת כספים ובהלוואה דפרשת שמיטת כספים נגמרה כבר לפני כן ומתחילה פרשה חדשה דמצות צדקה דלא עסיק בהלוואה אלא במצות נתון תתן ולא תאמץ ולא תקפוץ (והגם דוהעבט תעביטנו עסיק בהלוואה אבל בתור הכ"ת שלצדקה עי' רש"י שם ועי' בכתובת סז: ועי' באה התורה והזהירה דפן יהיה עם לבבך בליעל דקרבה שנת השבע ורעה עיניך והכוונה בזה דפשוטו דכשמגיע שמיטה ולא עובדים בקרקע ואין כסף ולכן אם ימנע מצדקה, וכן מפורש בחזקוני במקום, וכבר כתבו כן גם האחרונים להלכה במנח"ח במצוה ת"פ ועוד דמלבד הפירוש המחודש במשנה דאסור להמנע מלהלוות מצד שמיטת כספים יש גם את הדין המתחייב מפשוטו של מקרא לגבי צדקה.

וגם בזה יש להתבונן בתוכן הענין שנאמר על הך הימנעות מצדקה כאלו לשונות חריפים, וכנתבאר גם דמצרפי' לה בגמ' לרעה דסדום ויש להבין מהו עומק הענין בזה מלבד הסיבה הטכנית להמנע מצדקה וצ"ב.

גם יש להבין השייכות בין ב' הפירושים דבפשוטו של מקרא דעסקי' במניעת צדקה מכח שמיטת קרקעות עם פ' המשנה דעסקי' במניעת הלוואה מכח שמיטת כספים, וצ"ב.

והנה בכתובות סח. וכן בב"ב י' אמרינן דכל המעלים עיניו מן הצדקה הרי הוא כעובד עבו"ז וילפי' מקרא דהכא דכתוב ביה לבבך בליעל

ובעיה"נ כתוב יצאו אנשים בני בליעל ששם הוי עבו"ז, ובב"ב שם אמרי מכח זה דר"פ שנפל ממדרגה אמר שזה מורה שכמעט נתחייב בסקילה כעבד עבו"ז ומחלל שבת והסבירו לו דאולי העלים מצדקה שזה כעבו"ז עיי"ש, והנה הדברים צ"ב רב בעומק התוכן והשייכות עד כדי עבו"ז, אמנם יש לראות בדברי הגמ' שלכאו' פירשה את הפסוק כמו הפשוטו שעסקין בצדקה ולא כפ' המשנה בשביעית דלפי' המשנה דאיירינן בשמיטת כספים ללמוד מזה לסתם העלמת עין מצדקה הוא רחוק מאד, ואמנם גם לפי פשוטו יש כאן חידוש דהוציאו זה לכל מעלים עין מצדקה עכ"פ בדרוש זה והיינו דהגמ' הבינה דנקודת הבליעל דעד כדי ע"ז שייך לעצם העלמת עין מצדקה וצ"ב גם יש להבין אמאי מיוחס דוקא לע"ז דעיה"נ ולא לסתם ע"ז דרך שם נאמר בליעל וצ"ב.

בגדר הדין שנאמר בשמיטת כספים וגדר פרוזבול לפי"ז
ה. הנה בגדר הדין דשמיטת כספים מבואר במשנה שם בשביעית ומייתי לה בגיטין לז: דא"צ טפי מזה שיאמר **משמט אני** וכדילפינן מ'זה דבר השמיטה' ואם א"ל אעפ"כ שפיר מקבל ממנו גם אמרי' שם דתלי ליה עד דאמר הכי עיי"ש ובכללות מתבאר דגדר דין ההשמטה בשמיטת כספים הוא לא השמטה וביטול של עצם החפצא של החוב מצ"ע דעצם החוב נשאר קיים לגמרי וכל ההשמטה היא רק במקום של הגברא הנוגש ותובע ומחייב את החוב שבזה צריך להשמיט שלא להעמיד את התביעה ידי' וזה הגדר **ב'דבר השמיטה'** שכל המחוייבות שכל המחוייבות היא **לדיבור והנהגה** שהנהיג סדר השמיטה מצידו שאין הוא תובע את החוב אבל לא בעצמות החפצא דהחוב וד"ק. ובזה בא המקום דפרוזבול ומסירת שטרותיו לבי"ד דהגדר בזה הוא דאין תובע את החוב במקום האישי והעצמי שלו ומצד המקום הזה הוא משמט וכל תורת התביעה היא רק מצד הב"ד דהיינו התביעה **כללית והשורשית** של עצם הויית החוב שזה כדנתבאר אינו בהשמטה ובזה שפיר יכול לחייב את חובו דאין הוא מחייבו במקום הנגישה העצמית שלו אלא זה מתחייב מצד הבי"ד המייצג את המחוייבות הכללית למצב הנכון של הממון מצד עצמו וזה לא סותר את הלא יגוש כלל ודו"ק.

בתוכן הענין דשמיטת כספים והשם בליעל והרוע המיוחד שיש בהימנעות, והצלה מזה בפרוזבול

ו. ובתוכן עומק הענין שנאמר בשמיטת כספים נראה בעה"י דהמבוקש הוא שהאדם יתעלה מהמקום העצמי שלו **כלפי חבירו** במה שקיים עליו כנוגש ומחייב (עד כדי 'עבד לזה לאיש מלוה' ודו"ק). ויעמוד בהגדרה יותר כללית שכולנו **אחים** אנחנו וכהדגשת הפסוק שהמחוייבות היא **באחיך** דייקא ולא נכרי. ותוכן העניין הוא באמת לא בנקודה שיופקע החוב ועצם הממוני גבך אלא עיקר התוכן הוא בתור ביטול והשמטת הנגישה באחיו שלא יעמוד כנוגש כלל את אחיו (ועי' עוד רמב"ן פר' כי תצא שהגדיר השמיטה **חסד באחים** עיי"ש שדימה זה לריבית ודו"ק).

ובזה יתכן לבאר עומק השם **בליעל** שנאמר הכא בקרא, דהנה הביטוי דבליעל הוא כמו שפי' רש"י **בלי עול** וביתר דיוק הוא **בלי על** והיינו שאדם מפקיע את עצמו מלהיות

שייך למצוות השמיטה ומעמיד הוא את עצמו בנפרדות ועצמיות ולא מוכן להיות חלק מהמציאות הכוללת והגבוהה יותר, וזה בעומק לא להיות מוכן לעול שמעליו (עצם ההתנהלות של ה"ב"א לחבירו, ודו"ק) רק במציאות העצמית ידידה (ועי' בהערה⁴¹ דברי החינוך בזה).

ומה שנמצא נוסח מסויים זה דווקא כשנמנע מלהלוות נראה דכשבפועל זה אין מורה על עומק של בליעל כ"כ דקשה לו השמטת החוב, אמנם אם לפנ"כ נמנע מלהלוות וכדנתבאר גדר הדין הוא לא כבפשטות אמור להשמיט אלא שרק מפחד שאולי יבוא מצב שיבוא לידי השמטה, ולכן נמנע מונח בזה שהוא מצידו מופקע ומנותק ממציאות כוללת ונפלאה זו שכולנו אחים ושייכים למציאות **גבוהה** וכוללת אחת, ולכן לא יתן שבשופ"א ח"ו לא יחול עליו דין השמיטה וזהו לב בליעל, ודו"ק.

ובזה יש לבאר היטב עומק תקנת הלל בעשיית פרוזבול שתמהנו איך הציל בזה הלב בליעל במה שעשה התחכמות שלא יהיה חיוב השמיטה ולהנ"ל הדברים מאירין שכנתבאר גדר הדין בפרוזבול הוא שאין הוא תובע את החוב מצד התביעה העצמית שלו אלא מצד מה שהב"ד המייצגים את הכלל מחייבים את עצם מה שנכון כאן בממון ולא **שהוא הוא** הנוגש והמחייב, ולנתבאר בתוכן הענין נמצא דאין הפרוזבול

רק התחכמו שאין דין שמיטה אלא יש כאן לגמרי את קיום התוכן הנרצה בשמיטה, שלא יהיה את הנגישה העצמית ונתחבר לתפיסה כללית יותר ומאוחדת, וזה יש בפרוזבול. וגדר תקנת הלל הוא שראה שהשיוך לשמיטה כפשטיה קשה, ומגיעים ללב בליעל, ועל זה חידש שישתייכו לזה באופן דפרוזבול, וא"ש.

ויש להוסיף לפי זה, השייכות בין הרוע והחטא, שנאמרו הכא לגבי שמיטה עם אנשי סדום דילפינן מיניה, דהנה רוע ממנום של אנשי סדום מפורש הוא במשנה באבות פ"ה דזה שלי שלי, ושליך שליך, וכן בכ"ד בש"ס, דזה וזה לא חסר, כופים על מדת סדום בכל מיני אופנים, וכלל העניין, שרעת סדום שכל אחד חי בנפרדות מוחלטת, בלא שח"ו יצא שום תועלת ממנו לאחרים, [והיה זה עבירה גדולה אצלם עיין סנהדרין קט ב], וזהו הקצה של רוע זה הנתבאר במניעת מצוות השמיטה, שהוא הלא להיות מוכן לחיות בתפיסה הכללית, של האחוה והשיא של רוע זה הוא בסדום, ודוק.

ענין מעלים עיניו מן הצדקה, כעובד עבודה זרה
ז. ובדרך זה יש לבאר, ג"כ דברי הגמ' דלמדו מפסוק זה דמעלים עיניו מן הצדקה הוא כעובד ע"ז וכתבאר דהגמ' פירש את הפסוק כפשוטו, דאיירינן בצדקה. אך בדרשה זו הוציאו לכל מעלים עין מהצדקה, גם בלא שייכות לשמיטה, והעומק יש לבאר על דרך הנ"ל, דהנה ענין צדקה הוא לא חסד בעלמא דצדקה עניינו

צדק משלך ותן לו, דהיינו לא רק לתת לשני, אלא להעמיד את השני, במה שהוא עני ונזקק ולי יש לתת לו, ממילא צודק הוא אצלי שאני יתן לו, וזה תפיסת נתינה עמוקה יותר, שנובעת ממה שאנחנו מחוייבים לתפוס שהמציאות שלנו היא לא נפרדת ועצמית אלא כחלק מכלל, ובתור זה צודק הוא בהלכות צדק שעשיר יתן לעני, ואחד שמעלים עין מצדקה דהיינו מתעלם מזה ומעמיד עצמו כלא שייך לזה, ומונח בזה הפקעה מהעול היינו מהמציאות הגבוהה והעליונה שאנו שייכים לה ובתור זה אנחנו כלל, אלא נעמד במציאותו העצמית והנפרדת ובה הוא כעובד ע"ז, הפורק ממש את עול השי"ת, ומתנתק ממש מהמחוייבות למציאות העליונה, ודוק.

ומה שנאמר ענין הבליעל בע"ז דעיר הנדחה דייקא, נראה בעה"י דהוא משום דגדר הע"ז שם הוא ע"ז דרבים ולא דיחיד כשאר עובדי ע"ז, וזה גדר הדין המיוחד שיש בעיר הנדחת כמבואר במשנה בסנהדרין קיא ב המחלקת בין יחיד לרבים, דביחיד בסקילה וממונם פלט, וברבים בסייף וממונם אבד, ואכמ"ל בעומק הדברים בעיר הנדחת, מ"מ מבואר דבמה שהם רבים נעמד הע"ז ידיהו במקום אחר מסתם ע"ז, דיחיד, ולענייננו נראה דכנתבאר דהשייכות לכלל היא המוציאה אותנו מהמקום העצמי והנפרד אך בעיר הנדחת נעמדו הם כרבים וככלל המופקעים מעול והמציאות העליונה, ולכן בהו קיים עיקר השם בליעל דע"ז, ודוחק.

ביאור התוכן בקרבה שנת השבע בפשוטו של מקרא
ח. והנה בפשוטו של מקרא וכתבאר איירינן הכא במניעת מצוות הצדקה, מחמת שמיטת הקרקעות וצ"ב עומק התוכן בזה מעבר בסיבה טכנית שאין כסף, ונראה בעה"י דבכלל עצם ענין השמיטה הוא שהאדם המשמיט את ההחזקה שיש לו בקרקעו ונחלתו ומשייך הוא את עצמו ומציאותו היותר כוללת דהשי"ת שהכל שייך אליו והוא קיים כאן רק כחלק מתוך כולם כמו שמודגש בפסוקים [עד כדי שיש גם לבהמה וחיה לאכול ודוק]. ובזה משייך הוא את עצמו להשי"ת ומתעלה ממציאותו הפרטית למציאות הכוללת והשורשית ואכמ"ל. [וחזינן זה גם בגדרי ההלכה בגדר פירות שביעית בדין "דלאכלה" ולא להפסד, דיש שנקטו ע"פ הרמב"ם בפיה"מ דאין זה בתורת דין קדושה בפירות אלא בתור הפסד הרבים. [ונפק"מ בזה כשאין הפסד הרבים, כגון בשיריים ידידה ועוד]. ונראה עומק הענין בזה, דזה ענין הקדושה דשביעית להיות הפירות משוייכים לכלל ודוק].

וממילא מובן היטיב דכשנמנע מכוח שביעית ממצוות צדקה שעניינה תמיד המחוייבות הזאת וההכרה לכך שאנחנו כלל אחד, וצודק הוא לעשיר לתת לעני הוא חמור מאד, דכל ענין השביעית הוא שהאדם ישים את עצמו בכל ממונו בתפיסה הכוללת והגבוהה. [וע"ע בחינוך מצווה פד בשרשי המצווה מה שכתב גם ענין האמונה והבטחון וגם הנדיבות לתת לאחרים, עיי"ש.

⁴¹ וע"ע בחינוך בשרשי המצוה שהתחיל עם עין טוב ונדיבות והוסיף דהו' גדר גדול להתרחק מגזל וכדו' מב"ש דהשמטה ונראה תמוה ורחוק קצת שיעשו בשביל הקו' הזה מצוה כזו ולהנ"ל מבואר טפי שהוא העמדת האדם להיות בתפיסה של אחוה ושלילת העצמיות והנפרדות מאחרים וזה שורש גדול המונע כמובן מגזל וכו' ודו"ק.

ולהנ"ל הדברים מבוארים]. וממילא המנעות מצדקה מכוח זה חמור ביותר ומתבאר אם השייכות בתוכן בין הפשוטו של מקרא לפירוש המשנה ודוק היטב בכל זה.

הערות

ט. ונמצא להנ"ל דצדקה דכל השנים שייכא לשביעית, רק השביעית היא מציאות גמורה ומוחלטת משא"כ צדקה דפרטית היא במקרים המסוימים. ונראה בעה"י לכאורה מה דמצינו בפרשת ראה סתירה דבפרש' שמיט"כ כתוב אפס כי לא יהיה בך אביון, ובפרשת צדקה כתוב "כי לא יחדל אביון" וברש"י הביא מחז"ל, דכאן בעושים רצונו של מקום וכאן באין עושים. ויתכן לומר דכשנמצאים בתפיסת הכלל בגדר דשביעית אז אין עניים וכשנמצאים רק בדרגה דצדקה דשאר שנים אז יש עניים ודוק היטב.

הרב אהרן פוטולסקי כולל עמל התורה

בשיטת החזון איש בקניית פירות נכרים

ממוכר הנוהג כשיטת בית יוסף

כתב המבי"ט בס' כ"א, שאף שס"ל שנוהגת קדושת שביעית בפירות שביעית, מ"מ מותר לקנות פירות שביעית אצל הסומך על שיטת הבית יוסף שאין בהם קדושה. אף שלשיטת הקונה יש בהם איסור סחורה מ"מ אין איסור לפני עיוור כלפי המוכר, כיון שסומך על המתירים.

אך החזון איש שפסק כשיטת המבי"ט, בעניין זה לא ס"ל כן כוותיה, ובביאור שיטתו מצינו כמה ביאורים.

יסוד הנידון בנוי מכמה נידונים שנחלקו בהם הקדמונים.

א. איך להתייחס לשיטה החולקת. ב. איך לדון במעשה איסור שנעשה על פי הוראה של השיטה החולקת. ג. נידונים מקומיים בגדרי ודיני לפני"ע של איסורין, האם הוא אם כפי שיטת המכשיל או הנכשל ועוד כמה פרטים.

ענף א' בגדר איסור לפני עיוור

1. יש להקדים כי גדולי האחרונים נקטו שיש שני חלקים באיסור לפני עיוור, איסור מכשול של עצה שאינה הוגנת שהוא מצווה בני"א לחבירו, ואיסור אחר להכשיל באיסור שהוא

איסור בני"א למקום ואינו משום רעה לחבירו שנכשל באיסור.⁴²

את האיסור כלפי שמיא של מכשיל באיסורין, אפשר לבאר בכמה אופנים. א. אפשר לבאר שהוא איסור לגרום שאחרים יעברו על מצוות, אך לא נחשב שלמכשיל יש חלק בעבירות שנעשו וממילא אין נפק"ם באיזה איסור הוא הכשיל, ואם המכשיל בשוגג יתכן שאין לו איסור כלל. ב. בעולם מפורסם בשם הרב מפוניבז', שבאיסור לפני"ע התחדש שיש למכשיל "שותפות בעבירה" של הנכשל, ועניינו "דכמו שהוא עצמו הוזהר על העבירה נצטוו גם כן שלא להכשיל את חבירו בעבירה זו והוי פרט מדיני העבירה שלא יעבור הוא עצמו ושלא יעברו אחרים על ידו" (דברי הרב, מאסף וכתבי תלמידים מתורת הרב מפוניבז', חלק א' עמ' ק"ד ק"ה), "דחידוש זה של הלפע"ו הוא דגם אם אחר עבר על ידו חשיב כאילו הוא עבר באותו איסור עצמו" שם (עמ' ק"ז).

על פי זה ביארו היטב את שיטת האמונת שמואל בסי' י"ד שאין איסור לפני"ע באיסור שאין המכשיל מוזהר עליו.⁴³

א' הלומדים הגדיר ביאור זה שבלפני עיוור התחדש שיש לאדם ארבע ידיים, שנים שלו ושניים של מי שנכשל על ידו, וכמו שמצווה לא לעשות איסור בשני הידים שלו מצווה שלא לעשות איסור על ידי שני הידים של חבירו. לנוסח זה, המכשיל אינו עובר באיסור של לפני"ע, אלא באיסור שעבר הנכשל.

2. הגדרה זו צריכה תוספת, דסוף סוף המכשיל עובר באיסור לאו ד"לפני עיוור" ולא באבק או באביזריהו של כל איסור ואיסור. כמוכח להדיא בלשון הרמב"ם בפירוש המשניות למס' תרומות. וכן מוכח ממה שהזכיר עניין לפני"ע באיסורין בסה"מ במצווה של לפני עיוור ואם הוא גילוי בלבד על שאר המצוות ל"ש למנותו שם.

עוד קושיא על ביאור זה שלרוב הראשונים וכ"פ השו"ע אין יורג ועל יעבור על לפני"ע של עבודה זרה, וע"כ שאין המכשיל עובר באיסור של הנכשל או באבק.

עוד העירו האחרונים מדברי רעק"א שבת דף ג' דהמכשיל בחילול שבת אינו נעשה מומר כמחלל שבתות, מוכח שלא נקט "שכאילו עבר באותו איסור עצמו".

3. לכאורה צריך לומר בנוסח שונה מעט, דגרמת העבירה אינה בכלל שם האיסור עצמו, אלא אסרתו התורה בלאו מיוחד ד"לפני עיוור" וכשעובר עובר בלאו ד"לפני עיוור" ולא באותו הלאו. אלא שורש האיסור הוא שלא יצאו מכוחו מעשי עבירה. ואף אם יש לו "לתא של אותו הלאו" מ"מ צריך שם איסור חדש דלפני"ע, כדי לאסרו ואין לו את אזהרה של האיסור של הנכשל.

⁴² דקדקו כן גם מלשון הרמב"ם בסה"מ שורש ט' שכתב שלפני"ע הוא לאו שבכללות, וכוונתו לב' עניינים אלו שהביא במצווה רצ"ט. (הפרי מגדים בספריו גינת ורדים כלל כ"ד בסוד"ה "הסוג האחד" נוקט דהוי לאו שבכללות, וכן בספרו שושנת העמקים כלל י"ח). הנה רבים מהראשונים לא הזכירו עניין זה דלפני"ע הוא לאו שבכללות אך כמה מהאחרונים אמרו את היסוד גם בלי ראייה זו. ועיין ברמב"ן מכות --- דלפי חלק מהנוסחאות בלפני עיוור ושמה אף לכולם, לא יהיה זה לאו שבכללות.

מ"מ רבו שיטות הראשונים בביאור עניין לאו שבכללות, ולכאורה אין מקום להקשות למה לא הזכירו דלפני"ע הוא לאו שבכללות, דכמה מהראשונים ביארוהו באופנים אחרים וממילא ל"ש להכא. (הפרי מגדים בספריו גינת ורדים כלל כ"ד בסוד"ה "הסוג האחד" נוקט דהוי לאו שבכללות. וכן בספרו שושנת העמקים כלל י"ח).

⁴³ נוסח מעין זה מובא בקובץ הערות בהערה מבן המחבר, הג"ר נפתלי ביינוש. כן מובא גם בהערות הגר"א יפה'ן על חידושי הריטב"א יבמות פ"ד ע"ב הערה 43.

לכאורה זו כוונת הריטב"א בעבודה זרה דף ו' ע"ב (וילמד סתום מן המפורש ביבמות פ"ד ב').

מעייין יסוד זה מצינו בצפנת פענח 44 שחוקר בדין חצי שיעור, אם השם הפרטי של כל איסור ואיסור חל על חצי שיעור שלו אלא שנתמעט מלאו וכתר, או שחצי שיעור יש לו שם איסור חדש והוא איסור עצמי שחל על כל מיני חצאי השיעורים שבתורה והוא שם איסור אחר לגמרי, על פי הצד השני הוא מבאר הרבה מקומות וכך נוקט בשיטת הרמב"ם.

עניין זה שאסרה התורה בלאו גמור נוסף, אופן שלא נכלל בלאו הראשון, מצינו גם בשערי יושר במסקנתו בביאור עניין ריבית וחזרתה בשיטת הריטב"א והשו"ע. דמחד נקט שאיסור ריבית הוא לאו כחלב ונבילה וחזרת הריבית היא כדי להקיא איסור שבלע. אך מאידך מוכח בכמה דוכתי שאיסור ריבית שורשו גזל והיכא דלא שייך איסור גזל ל"ש איסור ריבית. כתב ע"ז השער"י שער ה' סוף פרק כ"ה דשורש איסורו הוא שיש בו תמצית גזל אלא שמחמת משפטי הממון אי אפשר לאסרו ואסרתו תורה משום גזל בלאו דריבית, אך בממונות שאין בהם איסור גזילה אין איסור ריבית, כיון שאין את שורש האיסור.

אף איסור לפני עיוור הוא, שיש ציווי שלא לגרום שחבירו ה"עיוור מהתאוה" יעשה איסור, הציווי שלא יגרם על ידו איסור. אמנם אין "מעשה האיסור" מתייחס למכשיל, אך חידשה התורה, שיש לו אחריות על עבירות חבירו ומוזהר שלא לגרום אותם. הנכשל עובר באיסור חלב ודם, אך המכשיל חשוב גורם "איסור חלב ודם" ומשום כך עובר באיסור לפני"ע. גם לנוסח זה יש מקום לומר שאם אינו מוזהר באיסור הבסיסי, לא שייך איסור לפני עיוור.

4. רבים מהאחרונים רוצים לחלק שיש ב' דרגות של לפני"ע, ולחלק בין גורם את האיסור, כגון מושיט בתרי עברא דנהרא, או הגורם את הרצון לעבירה, לבין אופן של "ספיה" שמאכיל את האיסור בידים.

וחילוק זה הוזכר בכמה נידונים בלפנ"ע, שלכאורה אינם תלויים זה בזה.

בשו"ת בני חייא יישב על ידי יסוד זה את הקושיות על האמונ"ש הנ"ל, וכך נקטו בפשיטות האחיעזר הבית הלוי ועוד מן האחרונים.

5. לכאורה הביאור בחילוק זה, שבלפני עיוור רגיל לא מייחסים למכשיל את מעשה הנכשל, אלא חשוב "גורם" בלבד, והוא נידון משום החלק שלו, לכן אם אינו מצווה באיסור זה, אין לו את שורש הלפנ"ע.

אך בסופה את האיסור בידים, מתייחס למכשיל "מעשה האיסור" עצמו של הנכשל ועובר עליו בלפנ"ע (אף יחס זה אינו אסור אלא בלפנ"ע ולא מחמת שמו העצמי של חלב ודם). יחס זה הוא גמור כל כך, שהמקדש גרושה לכהן, חשוב שמיוחס אליו "איסור גרושה לכהן". כאן כבר ל"ש לפטור אותו, דכשהוא נידון מצד איסורו העצמי גדרו ישראל שגורם איסור גרושה לכהן - אינו מצווה, אך כשהוא

זה שיצר בעולם את מעשה האיסור של "גרושה לכהן", בזה אף ישראל מצווה.

החילוק מבואר, אלא שאינו מוכרח, שאפשר לומר שאף כשהוא היוצר ממש של איסור גרושה לכהן, מותר כיון שאינו מוזהר בזה אין לו איסור כלל. כל מה שייסדו אותו הוא כדי ליישב את שיטת האמונ"ש.

אכן הפרי מגדים בספרו שושנת העמקים כלל י"ד ודע כתב עליו "חילוק זה לא ידענא מנלן לומר כן" ויישב את שיטת האמונ"ש באופן אחר.

6. האחיעזר (חלק ג', סי' ס"ה סק"ט וסי' פ"א סק"ז) מביא את קושיית האחרונים למה בכל מכשיל את חבירו אין גם איסור של עצה שאינה הוגנת, והאחיעזר נוקט שהאיסור הנוסף של עצה שאינה הוגנת שייך רק במכשיל את חבירו בשוגג, אבל אין זה שייך במכשיל את חבירו וחבירו מזיד. בספר זכר דבר למרן הגר"ד לנדו שליט"א הוכיח ששיטת הפמ"ג שעכ"פ כשהנכשל מזיד אין בלפני עיוור איסור בנ"א לחבירו.

בקונטרס שכתב של מצוות לבעל הפמ"ג, נדפס בסוף ספרו עה"ת תיבת גומא, חקירה ה', מבואר שנוקט שאף בשוגג אין איסור בנ"א לחבירו. שם דן בחילוקים שבין איסור בנ"א לחבירו לבנ"א למקום. הביא שיטת המהרי"ק בשורש קכ"ט, שהאונס את הערוה או בא עליה כשהיא מעולפת, יש לו גם איסור בנ"א לחבירו. חוקר הפמ"ג האם הדברים אמורים רק באונס, או גם בבא על הערוה כשהיא שוגגת. שיש להסתפק אם העוולה באונס היא שהכשילה בעבירה וזה שייך גם בשוגגת, או שהעוולה היא שביישה וזה לא שייך בשוגגת "אבל בלאו הכי, בן אדם למקום מקרי ויש לו עבירות עצמו ולא לפני עור וכו'".

כתב שנראה לו לומר, שכל שהרעה שגרם לחבירו אינה בענייני העולם הזה אינו בכלל איסורי בנ"א לחבירו, אלא שברעה רוחנית יש בנ"א לחבירו רק בדיני שמים, וכעין התביעה שיש על חוטא שבגללו באה רעה לעולם, וכן כעניין התביעה כשגרם תקלה אף שאין שליח לדבר עבירה.

מבואר בדבריו שאף שמכשילה באיסור ועובר לפני"ע אין לו איסור בן אדם לחבירו של עצה שאינה הוגנת, (ורק נתבע ביד"ש על שגרם לה רעה רוחנית).

[עוד מוכח שהפמ"ג לא ס"ל כן שלא יישב על ידי כך את הקושיות על חידוש האמונ"ש, כמו שמיישב האחיעזר הנ"ל, אף שהאריך בדבריו פעמים רבות].

אף האמונת שמואל לא ס"ל שבמכשיל בשוגג יש איסור עצה שאינה הוגנת, כמו שיבואר בענף ב' אות י"ג (והאחיעזר דייק שהביא לשיטה זו ב' יישובים, ואת היישוב הבנוי על חידוש זה כתב שעוד יש לבאר, אך לא כתב שזו שיטת האמונ"ש עצמו).

מ"מ ודאי ששיטת החזו"א עצמו שיש בלפנ"ע איסור עצמי כלפי שמיא וכמבואר בדבריו יו"ד סי' ס"ב סק"ז.

בסימן זה, כיוון שהוא עוסק בה"ת של נכשל הסומך על שיטתו, שלא שייך בו משום עצה שאינה הוגנת, לא

⁴⁴ יסוד זה מופיע בכמה וכמה מקומות בצפנת פענח ונאספו בקונטרס "הגאון הרגאצ'ובי ותלמודו" בפרק "שיעורים" בעיקר מעמ' 39 ואילך.

חישבנתי עניין זה, ובפרט למיעוט הראיות שאפשר לומר על כל סברא וסברא.

ענף ב' בדין אוסר המושיט למתיר
לריבוי הצדדים והתהפכותם יש להעמיד את צורת הנידון מיסודה. הן על האופן של אוסר מושיט למתיר והן על באופן הפוך של מתיר מושיט לאוסר.

עיקר המטרה הוא לנתח את הסברות השונות לשלביהן, תוך שילוב הדעות השונות, ופחות להיכנס במו"מ של ראיות.

ביאור הצדדים אם לשיטת האוסר הוראת המתיר טעות

1. אפשר לומר שלשיטת האוסר יש לדון את שיטת המתירים כטעות, וממילא לשיטת האוסר המוכר נכשל באיסור. (כפשטות שיטת הפר"ח שבאות ט').

כעניין זה הביא בספר דרך אמונה לגר"ח קניבסקי הלכות שמיטה ויובל פ"ד ס"ק כ"ט, משמיה דהחזו"א על נד"ד של פירות נכרי, שאסור לקנות מן הסומך על המקילים כיון "אין להם על מה לסמוך", אין להם רשות לנהוג כן.

יתכן שיש בזה חילוקים בין המחלוקות השונות, ואין לדמות מחלוקת למחלוקת.

2. אלא שאף לפי זה יש לדון דאף ששיטת המכשיל שהנכשל טועה ושיטתו אינה נכונה, מ"מ הגברא נהג כדין ויתכן שמחמת כן חשוב שאין כאן מעשה איסור. דיש לדון איך דנים מעשה הנובע מהוראה מוטעית כלפי מי שיש לו לנהוג כמותה.

דהנה האחרונים דנו לומר שיש לפנ"ע בכמה אופנים שהיה היתר לנכשל לנהוג כך, כגון שסמך על רוב וחזקה. אך כשעושה ע"פ הוראת חכם עדיף, דנתנה התורה להתקיים כפי שיטת כל חכם וחכם, אף שכלפי שמיא גליא שההחכם טועה [עוד י"ל שאף אם ההוראה לא משוייאה ליה להיתר גמור, דמי לאונס, אפשר לומר בנוסח אחר, שהיתר של חכם שווייה כעין אנוס, ואף אם נאמר שבאונס יש לפנ"ע הכא משום הל' לפנ"ע אין איסור וכעין הסברא שבאות ד'].

3. אך למרות סברא זו עדיין יש להסתפק, דאף אם נדון את הנכשל שלא עבר באיסור, כל זה הוא רק ביחס להנהגה של עצמו, אך כלפי המכשיל האוסר נעשה כאן "מעשה איסור", וממילא עובר בלפנ"ע.

4. אף אם נאמר שכלפי המכשיל האוסר נידון הנכשל כעובר באיסור, יתכן שאיסור לפנ"ע נקבע גם לפי דיני הנהגת הנכשל. וזהו נידון מקומי בלפנ"ע, דאם הנכשל היה לו לנהוג כן אין כאן איסור לפנ"ע שלא על אופן זה נאמר האיסור. מעין סברת המבי"ט באות ז'.

ביאור הצדדים אם נאמר שאף לשיטת האוסר הוראת המתיר נכונה כלפי

5. מאידך יש לומר שלשיטת האוסר אין לדון את שיטת המתירים כטעות, אלא הדין שמותר לזה ואסור לזה, דגם לשיטת כל אחד מהחולקים, לעניין מעשה יש לבר פלוגתיה לנהוג כשיטתו, דהאיסור וההיתר של כל אחד נקבע כפי שיטתו, וממילא אין כאן שום איסור לנכשל. כך נראה ביאור שיטת שו"ת כתב סופר יו"ד ע"ז שנחלק על השער המלך פ"ט מאישות הל' ט"ז שאוסר.

6. אך עדיין יש לומר, שכיון שלפנ"ע הוא איסור כלפי שמיא, האוסר גרם שיעשה מעשה איסור ועבר בלפנ"ע. דכל מה שכלפי המתיר הנידון מוגדר כהיתר הוא רק במה שנוגע לו עצמו, אך במה שנוגע לחולקים נידון שנעשה כאן איסור. ושייך לעבור עליו בלפנ"ע מצד האיסור העצמי של המכשיל.

ויסוד נידון זה איך דנים את ההיתר רק לגביו או גם כלפי בר פלוגתיה כשהוא מכשיל.

7. עוד יש לדון אף שכלפי המכשיל יש מקום להחשיב שנעשה כאן "מעשה איסור", אך אין על כך אזהרת לפנ"ע, כיון שהעניין נקבע על ידי הנכשל. כיון שכל האיסור למכשיל הוא שגורם את איסור הנכשל ולנכשל אין איסור, אין לפנ"ע. דכל צורת האיסור שגורם מכשול למי שנתעוור על ידי התאוה ולא למי שמותר לו. אבל למכשיל אין איסור עצמי שנוכל לדון עליו שכלפיו יש כאן "מעשה איסור".

יתכן שזהו ביאור דברי המבי"ט, בסי' כ"א אות ד', שכתב "אבל כשהדבר להם היתר, שסומכים על המורים להם היתר כדין תורה, לא נדון אותם לדעתינו כעוורים, שלא לתת לפנייהם מכשול בדבר הנראה לנו איסור ואנו נזהרים ממנו והם נראה להם היתר ואינם נזהרים. מבואר שצריך ב' סברות כדי להיתר, שלא הסתפק במה שיש היתר לנכשל, אלא הוסיף שאינם עורים כיון שנוהגים כדין וממילא על כה"ג לא נאמרה אזהרת לפנ"ע."

8. עוד יש לומר שכיון שהאיסור נעשה על ידי המתיר שמותר לו, אין כאן "מעשה איסור" אף כלפי המכשיל האוסר. כעין נזיר שמושיט כוס יין לישראל, שכלפיו היין הוא היתר גמור.

ביאור האפשרויות במתיר מושיט לאוסר אם דנו כטועה
9. לשיטתו לא נעשה כאן איסור ומותר. כך נוקט להדיא להיתר הפר"ח אורח חיים, סי' תצ"ו, כללי איסור והיתר, אות כ"א. אלא שהביא שהמהרלב"ח נחלק עליו בשם הרא"ה.

(הפר"ח הוסיף שהוא מכוער שמעבירו על דעתו, והוא עניין של יושר המידות ותיקונם ולא של לפנ"ע).

[י"ל"ע האם לשיטות שכשהנכשל שוגג עובר באיסור עצה שאינה הוגנת, האם בנד"ד נימא שיעבור משום שהטועה יתבע על שלא היה זהיר בשיטתו ונכשל בה בשוגג].

ביאור הצדדים במתיר מושיט לאוסר אם אינה כטעות
10. אף לדעת המכשיל הנכשל עבר באיסור.

לכן האחרונים שחילקו חילוק זה לא כתבו כן לגבי חעד"נ.

הרב אורי שרגא שגול כולל תורתך קבע

בענין חיוב ביעור בטעם

כבר נשפכו נהרות דיו מע"ג גליון זה, וכן בשאר ספרים חשובים, בענין חיוב שמירת קדו"ש בפירות נכרי, וכידוע שמנהג א"י היה שאין בזה קדושה כפסק הב"י, והחזו"א חזר וייסד להחמיר כדברי המבי"ט, והמנהג כהיום אצל החרדים לדבר ה' חלוק לב' מנהגים.

והנה יש מקום לדון, במי שנוהג לשמור קדו"ש בפירות נכרים, המתארח אצל חבירו שמדקדק בקלה כבחמורה, שאינו נוהג לשמור קדו"ש בפירות נכרים, ולכא' אף אם מתארח אצלו כמה שנים אחר השמיטה, אינו יכול לאכול אצלו כל דבר המעורב בו דבר חריף, דבפשוטו אותו מארח חתך באותו סכין דבר חריף הקדוש בקדו"ש, ואחר שעבר זמן הביעור נתחייב הטעם הבלוע בו במצות ביעור (ובדבר חריף אינו מועיל מה שהכלי אינו בן יומן), וכיון שהמארח אינו נוהג דיני שביעית בפירות נכרים, הרי למנהג האורח שמחמיר בזה נאסרו הפירות באכילה כיון שלא קיימו בהם מצות ביעור.

ודין זה מצוי במי שאוכל באולמות שמחה וכדו', והקייטרינג תחת הכשר מהודר שאינו נוהג קדו"ש בפירות נכרים, וא"כ לכא' יש לו לחוש אף בשאר שנים שבלוע בסכין שחתך את הבצל טעם בצל שיש בו קדושה, וכשעבר זמן ביעורו ולא ביערו את הטעם הבלוע נאסר הסכין (ואף שודאי מחליפים סכינים דבר יום ביומו מחמת קלקול וכדו', מ"מ מסתבר שהרבה פעמים בעלי הקייטרינג חותכים את הבצל במעבד מזון או מכונה אחרת, ובהם אין מחליפים סכינים בתדירות גבוהה).

ויש לחלק את השאלה לב' חלקים, הא', אם החשש הוא שחתכו בסכין דבר חריף קודם זמן הביעור, שהטעם נבלע בהיתר, ורק אח"כ הגיע זמן הביעור. והב', אם יש לחוש שחתכו בו דבר חריף אחר שכבר הגיע זמן הביעור ונאסרו הפירות (למנהג האורח המחמיר בזה). ונבאר חלק מהצדדים בזה, ותן לחכם ויחכם עוד.

א. אם מצוי שיחתכו בסכין אחר הביעור דבר חריף
והנה לגבי החלק השני, שנבלע הטעם אחר שהפך לאיסור, לכא' הדבר יותר קרוב לאיסור, אחר שנבלע הטעם בעודו אסור. אכן באופן שאין ידיעה ודאית שהשתמשו בדבר חריף אחר זמן הביעור, לכא' אין כ"כ מקום להחמיר בזה, דבצל חי וכדו' לכאורה אם כבר כלה הבצל מן השדה, מסתבר שהאולמות כבר אין משתמשים ביבול נכרי אלא ביבול ישראל של שנה שמינית (והנה זמן הביעור בירקות הוא ג"כ דין שאינו ברור שיש לדון בו בארוכה בפ"ע, דיש שרצו לומר שחודשיים לאחר תחלת השנה השביעית כבר הגיע זמן הביעור של הירקות, מכיון שהירקות הגדלים ברשות ישראל הם ספיחים, והירקות הגדלים ברשות הנכרי הם שמורים ואינם מצילים לענין ביעור, ולפ"ז ודאי מצוי

11. אלא שיש לומר, שהדבר נידון כאיסור רק כלפי מה שנוגע לאוסר, אך מי שלשיטתו מותר, כלפיו הדבר מותר גם בהנהגתו כלפי הנכשל בהל' לפנ"ע, אין כאן עבירה ואין כאן איסור כלפי שמיא.

12. או דלמא כיון שיש איסור לנכשל עובר עליו אף שכלפיו הדבר מותר. דיש לדון אם האיסור נקבע לפי שיטת המכשיל או הנכשל, כבאות ז' אלא שכאן הוא לחומרא.

13. האמונת שמואל בסי' י"ד, נקט על נידון זה להיתר, משום חידושו הידוע, שכיון שמותר לו הוא כדבר המותר למכשיל ואסור לנכשל (המעין בדבריו היטב יראה שלא ס"ל שיש בשוגג לפנ"ע דעצה שאינה הוגנת, שהתיר להכשיל בכה"ג אף שגם לדעת המכשיל יש איסור לנכשל, ושם מיירי בנכשל שוגג). וזהו צד רביעי וחלוק מצד ג'.

ענף ג' לפני עיוור בספיה

14. בחוט שני על שביעית פ"ד הל' כ"ט, מסקנא דמילתא אות ט' עמוד רמ"א, כתב ביאור אחר בשיטת החזון איש. שיש לחלק בין מושיט את האיסור לאופן שמכשילו בידים, דבאופן שמאכיל את האיסור בידים עובר המכשיל אף אם יש לנכשל על מי לסמוך. ביאור ענין זה שמעשה האיסור מתייחס אל המכשיל בידים, ממילא אף אם ביחס לנכשל אין איסור מ"מ חשוב שהמכשיל עשה את המעשה בעצמו והוא אסור לו לעשות כן.

15. אלא שבפרק ו' הל' א', הוסיף שאם נאמר סברא זו, א"כ גם בחד עברא דנהרא, יהיה איסור לפנ"ע כשמכשילו בידים, והקשה על זה שמהתוס' בחגיגה י"ג א' מוכח לא כן. ומכח קושיא זו כתב שבכה"ג יהיה רק לפנ"ע מדרבנן.

16. הנה חילוק זה אמרוהו כמה מגדולי האחרונים לגבי חידוש האמונ"ש, הובאו לעיל ענף א', ולא לגבי ענין זה של חעד"נ.

לגבי חעד"נ, מצינו שכתב כן היד מלאכי אות שס"ה, בשם שו"ת משפטי שמואל, והביאו הפמ"ג יו"ד שפתי דעת סי' ס"ה סוף סקי"א (ואף שהפמ"ג עצמו לא ניחא ליה בחילוק זה לגבי חידוש האמונ"ש, לגבי חעד"נ סבירא ליה).

ביותר בחידושי רבי מאיר שמחה ב"מ י' ע"ב, הביא יסוד זה בשם הראשונים כדבר פשוט ועפ"ז ביאר התוס' שם. ממילא שאף אם התוס' בחגיגה, פליגי על שיטה זו, מ"מ התוס' בב"מ ס"ל כוותיה, וזו מח' בין בעלי התוספות.

17. עוד יש לישב קושיית החוט שני, שאף אם לא ס"ל לחילוק בין מושיט למכשיל בידים, לגבי חעד"נ, מ"מ שייך החילוק לגבי האוסר מכשיל את המתיר.

דיש לבאר הגדר שבמאכילו בידים מה שמייחס את מעשה האיסור למכשיל, הוא גודל גרמת האיסור ולא עצם מה שהאכילו. ממילא בחד עברא דנהרא בזמן שהנכשל חפץ לעבור כיון שהאיסור היה נעשה בלאו הכי אינו חשוב כ"כ כגורם, ולא חמור יותר מכל מושיט.

מאד בשוק בצלים ביבול נכרי גם אחר הביעור, אכן כמדוד' שההוראה המקובלת אינה כן, אלא שזמן הביעור של ירקות הוא במהלך השנה השמינית, ואכמ"ל).

ומה שכן מצוי שיהיה אחר זמן הביעור, הוא ירקות חמוצים בקופסאות שימורים, שבוה הוא מצוי בשוק גם זמן מרובה אחר הביעור. אכן אין ודאות שהאולמות משתמשים בזה (שאף שלא אכפת להם להשתמש ביבול נכרי, מ"מ הם משתמשים במה שהספקים מביאים להם). וגם אין ברור שירקות חמוצים נחשבים לדבר חריף, דהדבר תלוי בפלו' האחרונים אם יש להם דין דבר חריף לענין להחמיר בהם באינם בני יומם, וכמדוד' שההוראה המקובלת שמעיקר הדין יש להקל בזה, וצ"ת.

ב. אם האורח יכול להקל מכיון שהמארח שוגג או אנוס

אלא שגם אם ידוע שחתכו בסכין ירקות קדושים אחר זמן הביעור יש מקום לדון, שאולי יש לאורח המחמיר בפירות נכרים להחשיב את המארח המיקל בזה כשוגג או כאנוס במה שלא קיים מצות ביעור, כיון שקיים מצות רבותיו. ודין לא ביער בשוגג ובאנוס אינו ברור כ"כ, דיעו' שערי צדק לחכמ"א פ"ט דין ה' שכתב בשם החרדים שאם לא ביער באנוס אינו נאסר וחייב לבער כשלא יהיה אנוס. מיהו לכא' הכא אי"ז אנוס אלא שוגג, ובוה לא שמענו שגם בכה"ג לא נאסרו הפירות. ויעו' חזו"א סי' י"ד סק"ג שכתב שאם לא ביער בשוגג או באנוס נאסרו הפירות, ושוב כתב במוסגר שם שדין לא ביער באנוס אינו ברור לאיסור, ומשמע קצת שלגבי שוגג היה פשיט"ל שאסור, וצ"ע.

והנה אם היינו מקילים מצד שלא ביערו בשוגג, היה בדבר להקל גם לכל ירקות של יבול נכרי לאחר הביעור, שאם הבעלים נוהג בהם היתר מותר לאכלן כיון שלא ביער בשוגג, וכמדוד' שהמנהג אינו כן, אלא מחמירים שלא לאכול יבול נכרי אחר הביעור, אף אם היה ביד מי שרבותיו מורים לו היתר בפירות נכרים.

ג. אם הדבר ברור שאם לא ביער נאסרו הפירות
ועיקר הדבר שאם לא ביער נאסרו הפירות, אף שנתקבל כך בקרב ישראל, הוא ג"כ דבר שיש לדון בו, דעיקר האיסור נתבאר בדברי הרמב"ן עה"ת ויקרא כ"ה ז' ע"ש. מיהו יעו' תוס' פסחים נ"ב ב' ד"ה מתבערין, שכתבו דהא דמשמע בכל מקום שאסור לאכול אחר הביעור היינו כשמשוהה בביתו בחזקת שלו, אבל אם מפקירו ומוציאו מרשותו שיאכל כל מי שירצה מותר להכניסו ולאכלו אחר הביעור, ומבואר שלא ביארו כדברי הרמב"ן שמה שהפירות אסורים אחר הביעור היינו כשלא ביער, אלא פי' באופ"א, ולפ"ז אין מקור לאסור פירות שלא נתבערו בשעת הביעור, וכע"ז מב' בסמ"ג עשין

קמ"ז יעו"ש. אלא שיתכן שלדעת התוס' אחר שמפקיר את הפירות אסור לו לחזור ולזכות בהם, וכיון שאנו נוהגים לחזור ולזכות ולאכול הפירות בבעלות גמורה, יתכן שאין אנו יכולים לסמוך על דברי התוס', וצ"ת.

(ויש לציין שגם הרמב"ן שאסר פירות שלא קיימו בהם מצות ביעור, מ"מ נראה מדבריו שנקט לעיקר שאיסורם מדרבנן, ויתכן שיש בדבר מקום לצרף להקל במקום המסופק מדין ספיקא דרבנן).

ד. אם טעם שנבלע בהיתר והגיע זמן הביעור חייב בביעור

ומ"מ היותר מצוי הוא האופן הא' הנ"ל דחתכו בסכין דבר חריף קודם זמן הביעור, ואח"כ הגיע זמן הביעור ולא ביערו הפירות (וזה שייך גם בדבר חריף גמור כמו בצל וכדו', ולא רק בירקות חמוצים בקופסאות שימורים), והשתא יש לנו לדון (מלבד כל הנידונים הנ"ל), אם גם בכה"ג חל חיוב ביעור על הטעם, דנימא שאם לא ביער נאסרו הפירות.

והנה תנן בפ"ט מ"ה הכובש שלשה כבשים בחבית אחת, רבי אליעזר אומר אוכלין על הראשון, רבי יהושע אומר אף על האחרון, רבן גמליאל אומר כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית, והלכה כדבריו, רבי שמעון אומר כל ירק אחד לביעור, אוכלין ברגילה עד שיכלו סגירות מבקעת בית נטופה.

והראשונים ביארו הפלו' בכמה דרכים, ורוב הראשונים פי' דאוכלין על הראשון היינו שאוכלין מהירקות שבחבית עד שהגיע זמן הביעור המוקדם מביניהם, ועל האחרון היינו שאוכלין אף מהירקות שהגיעו זמן ביעורן עד שיגיע זמן הביעור של המין האחרון, ור"א ס"ל דאוכלין על הראשון כיון דאזלי לחומרא, ור' יהושע ס"ל דאוכלין על האחרון כיון שבלוע בירק טעם של ירק אחר, חשיב שעדיין לא הגיע זמן ביעורו, שהרי ירק זה לא כלה לגמרי מן השדה כיון שהטעם שבו לא כלה, או דפליגי בפירוש קראי אי אזלי לחומרא או שהטעם מציל על הכל.

וטעמא דר"ג דלעולם אזלי' בתר העיקר ולא חיישי' לטעם הבלוע, יעו' ל' הרא"ש דר"ג סבר כטעמו של זה וטעמו של זה, ע"כ. ולכא' כונתו דאמנם סבר דיש לילך אחר הראשון לחומרא, אבל מצד שני אם עיקר הדבר זמנו מאוחר יותר, בזה אמרי' דאף שהטעם כבר כלה מן השדה, מ"מ ירק זה בכללותו לא כלה, ולהכי אזלי' לעולם בתר עיקר הירק.

ויעו' ל' תוס' פסחים נ"ב א' ד"ה הכובש שפי' קצת באופ"א, ור"ג סבר ממשות של כל אחד שכלה מן השדה אסור, אבל הטעם הוא כמבוער, ע"כ. וכן מב' בפ"י הרמב"ן עה"ת ויקרא כ"ה י"ב ע"ש.

ומכאן יש מקום לדון, אם האי דינא דטעם של שביעית מקדים או מאחר את זמן הביעור, וכן לדעת לר"ג דלא אזלי' בתר טעמא לענין ביעור, אם הוא דוקא בפירות שביעית שנכבשו עם ירקות שביעית דהנדון רק מתי הוא זמן הביעור, ובוה אמרי' דיש להקדימו או לאחרו או לילך אחר העיקר, אבל בפירות שביעית שנכבשו עם פירות שישית, בזה לכו"ע בזמן הביעור של הפירות

שישית, חייב לבער לפי זמן הביעור של הטעם, דמין זה כבר כלה מן השדה, והפירות שישית או שמינית אינם מצילין מדין ביעור.

ועדיין יש מקום להאריך טובא בביאור מתני' דפ"ז מ"ה לענין ורד שכבשו בשמן, אלא שהדברים ארוכים ואכ"מ.

העולה מדברינו (לפולא בעלמא), דטעם פירות שביעית שנבלע בכלים (או בפירות שישית) קודם שהגיע זמן הביעור ואח"כ הגיע זמן הביעור, לדעת החזו"א הטעם חייב בביעור, ולדעת התו"ט והגרע"א הטעם פטור מביעור למאי דקי"ל כר"ג דטעם הרי הוא כמבוער. וביארנו דאפשר שנחלקו בזה הראשונים, וצ"ע.

שו"ר בדרך אמונה פ"ז צהה"ל אות ל"ט, שכתב וז"ל, והורה מן (החזו"א) לענין המתארח אצל א' שאין נזהר אחר הביעור שאין לאכול דבר חריף שחתכו בסכין שבלוע מאיסור שביעית, אבל מה שנתבשל בקדרה שבישלו בה קודם פ"ש שרי, וכנראה הטעם משום שסתמו הוא אחר מעל"ע, וכ"ז בשעת הדחק ובדיעבד שאין התבשיל נאסר, עכ"ל. והיינו לפי שי' החזו"א עצמו שפירות שביעית שנכבשו בפירות שישית חייבין בביעור.

הרב אורי הילדסהיים כולל זכרון אליהו

האם יש חובת ביעור בקונה שק תפוז"א יבול

נכרי

א) הקונה שק תפוז"א יבול נכרי ויש בשק הרבה יותר מן הראוי לו ולבני משפחתו לאכילת ג' סעודות, יל"ע מדוע אינו חייב בביעור מיד בכל מה שיותר מהג' סעודות, אף שעדין לא כלה לבהמה מן השדה שהרי יש עוד הרבה תפוז"א בשדות, מ"מ יש לדון שיהיה חייב בביעור מיד, שהרי שדות של ישראל המצויין בהם תפוז"א מסתמא הוי מיעוטא דמיעוטא שגדל להם שהרי לא זורעים בשנה זו, ולהחשיב שלא כלה לבהמה משום שדות אלו לא נחשיב,

וא"כ השדות שמצוי בהם עוד תפוז"א הם של נכרי (או של היתר מכירה) ושדות אלו הם לא מופקרות אלא משומרות והדין הוא שאין מקיימין על המשומר כלומר שלא נחשב מצוי לבהמה בשדה מכח מה שנשאר ירקות שבעליהם משמרים אותם, וא"כ אם מכח שדות אלו לא נחשב מצוי יש לדון שיצטרך לבער מיד כשקונה.

ושאלה זו היא לפי פסק החזו"א (מובא בדרך אמונה פ"ז אות י"ב) שהקונה מגוי צריך לבער מיד כשמגיע ליד ישראל ואם לא מבערם מיד נאסר באכילה, ודב"ז גופא שנוי במחלוקת בין הר"ש הזקן לרש"ס, יעויין בדרך אמונה שם.

ב) ולבאר מדוע אין חובת ביעור, הגרשז"א במנחת שלמה מביא עוד שאלה מדוע מיד אחר ר"ה של השנה השמינית אין חובת ביעור לכל הירקות שבשדות שהרי הדין הוא שהולכים בירקות בתר לקיטה, וא"כ בירקות שלא נלקטו בשביעית אין בהם קדושה ומיד אחר ר"ה הבעלים משמרים שדות אלו וא"כ מדוע אין חובת ביעור

שביעית יש לבער גם את הפירות שישית כיון שבלוע בהם טעם המחויב בביעור, או דנימא דאיירי בכל גווני, ולר"ג דלא אזלי בתר טעמא ה"ה טעם פירות שביעית הבלוע בפירות שישית ג"כ אין בהם דין ביעור.

ובפשוטו יש מקום לומר שהוא תלוי בסברות הראשונים הנ"ל, דלשון הרא"ש בדעת ר"ג דס"ל כטעמו של זה וכתעמו של זה, לכא' אי נימא דאף בטעם פירות שביעית שנבלעו בפירות שישית קאמר ר"ג דפטורים מביעור, א"כ היה להרא"ש לומר דר"ג סבר דטעם לעולם פטור מביעור, וע"כ דס"ל דגם הטעם חייב בביעור, אלא דמ"מ כיון שגם לעיקר הדבר יש חיוב ביעור, נקבע זמן הביעור לפי עיקר הדבר, ואף אם הטעם כבר כלה מן השדה, מ"מ מין זה המורכב מב' מינין חשיב שלא כלה מן השדה כיון שעיקר הדבר עדיין לא כלה, ולפ"ז עולה שפירות שביעית שנבלע טעמם בפירות שישית ודאי דחייבים בביעור לפי זמן הביעור של הפירות שביעית, כיון שאין הפירות שישית קובעים זמן ביעור אחר.

אבל מלשון התוס' שכתבו בדעת ר"ג שהטעם הרי הוא כמבוער, א"כ י"ל הכי אף לענין טעם פירות שביעית שנבלע בפירות שישית, דמ"מ הטעם חשיב כמבוער מן העולם, ואף שלענין דיני קדו"ש ודאי דיש לנהוג בהם, מ"מ לענין ביעור כבר חשיב כמבוער, וצ"ע. ויש לזה משמעות גם בסוף דברי התוס', ואכמ"ל.

ובאמת דהאחרונים נחלקו בענין זה, דהנה התו"ט הק' על מה שפסק הר"ב הלכה כר"ג, דהא אי' במתני' דלעיל פ"ז מ"ז ורד חדש שכבשו בשמן ישן ילקט את הוורד, וישן בחדש חייב בביעור, חרובין חדשים שכבשן בין ישן וישנים בחדש חייבין בביעור, זה הכלל כל שהוא בנותן טעם חייב לבער מין בשאינו מינו, ומין במינו כל שהוא, שביעית אוסרת כל שהוא במינה, ושלא במינה בנותן טעם, הא קמן שאף טעם חייב בביעור, ואי הלכה כר"ג דטעם אינו חייב בביעור עולה דהאי מתני' דלא כהלכתא.

מיהו כל קושייתו היא רק אי נימא שאין שום חילוק בין פירות שביעית שנכבשו עם פירות שביעית, לפירות שביעית שנכבשו בפירות שישית, דבתרווייהו פטר ר"ג את הטעם מדין ביעור, דהא התם מיירי שנכבש הורד בשמן של שישית או של שמינית. ויעו"ש בהג' הגרע"א שתי' הקו' דהא דטעם אוסר בשביעית היינו רק לענין שצריך לנהוג בפירות דיני קדו"ש לענין הפסד וסחורה, אבל לענין ביעור חשיב כמבוער ופטור (ומה שאמרו במתני' דחייב לבער מב' בר"ב דהיינו באופן שכבשו אחר שכבר הגיע זמן הביעור, ולהלן נבארו יותר בע"ה). ועכ"פ מב' בדבריו שהבין דר"ג פטר מביעור גם פירות שביעית שנכבשו עם פירות שישית, דהטעם חשיב כמבוער.

אכן החזו"א סי' י"א סק"ג האריך בזה, והעלה שכל הנידון הוא לענין טעם פירות שביעית הבלוע בפירות שביעית דחשיב שהמין הזה עדיין לא כלה מן השדה כיון שעיקר הדבר לא כלה, אבל בנבלע טעם פירות שביעית בפירות

בירקות אלו שהרי שוב מה שנשאר הוי משומר ולא מופקר.

[והנה בדב"ז דן החזו"א, שמביא שירקות שהגיעו לעונת המעשרות בשביעית אף שאינם קדושים שהרי הולכים בהם אחר הלקיטה מ"מ יש לדון שנחשבים כגידולי שביעית לענין שכל שלא כלו מן השדה עדין יכול לקיים בביתו, ואם לא היה לזה דין גידולי שביעית אלא שמינית מביא להדיא שא"א לקיים על זה. ונשאר בצ"ע.]

ומיישב הגרשז"א שאין נקרא שמור שאין מקיימין עליו פירות שביעית רק מה שמשמרין בביתם ובמחסנים שזה לא מצוי לבהמות בשדה אך מה שמשמרין בשדות אף שמשמרין באיסור אין נחשב שמור שאין מקיימין עליו שסו"ס מצוי לבהמה בשדה.

וממילא מיושב שבין מה שהנכרי משמר שדהו (והישראל ע"י היתר מכירה) ובין מה שהישראל משמר שדהו בהיתר אחר ר"ה אי"ז נחשב שמור, וממילא שפיר חשיב כל זמן שקיימין ירקות אלו בשדה שעדיין לא כלה לבהמה מן השדה.

הרב אלעזר אנגל כולל הליכות משה

בענין ביטול פירות שביעית אחרי זמן הביעור

א. בתוספתא במסכת דמאי פרק ד הלכה יז כתב "מצרפין פירות חוצה לארץ על פירות ערב שביעית כדי שירבו על פירות שביעית לפוטרו מן הביעור" ע"כ.

ויש להקשות איך מותר לבטלן הרי אין מבטלין איסור לכתחילה, ובפרט שכאן מיירי בדין ביעור שלכאו' דינו דין דאורייתא [עי' ברמב"ן עה"ת שהסתפק אם איסור אכילתו הוי איסור דאורייתא, והחזו"א בשביעית סימן יא ביאר שהאיסור זה מה שלא קיים את העשה לכן יש בזה איסור עי"ש].

ב. ושו"ר שכן הקשה בחסד"ד על התוספתא שם, וכ' שם להקשות שהרי שביעית זה כן איסור דאורייתא וא"כ למה מותר לבטל לכתחילה, ותירץ שהתוספתא קאי בזה"ז שהשביעית רק דרבנן, ולכן הרמב"ם לשיטתו בהלכות מאכל"א שאיסור דרבנן מותר לבטל ברוב יעו"ש, (ועי"ש שהקשה ג"כ למה לא הוי דבר שיש לו מתירין בגלל שיכול לאוכלם להפקירם ולזכות בהם).

ג. ולכאו' אפשר לומר בזה שיש לחקור [כמו שחקרו האחרונים לענין תשביתו] אם הוי מצוה לעשות בקו"ע לבטלו וא"כ אם עשה ע"י ביטול אין את הקיום מצוה, או דילמא שצריך שידאוג שלא יהיה בבית או בעולם [לפי הרמב"ם] וא"כ אולי בזה י"ל שגם יש בזה מצות ביעור.

ד. ואפ"ל עוד להוסיף בזה דהנה כידוע נחלקו הראשונים מהו הביעור, אם הוא שריפה שכן דעת הרמב"ם, ואילו דעת הרמב"ן עה"ת וכן דעת הר"ש בפ"ט משביעית שזה רק דין הפקר להפקירו לעניים ולהוציאו מביתו שלא יהיה כדרך הבעלים, ולפי"ז י"ל שכיון שאין דין בשריפה דווקא, א"כ אפשר גם באופנים אחרים ע"י שמבטל הוא כמו שמאבדו מהעולם שהביטול הוא כמו ביעור מהעולם, ולפי דעת הר"ש אולי אפ"ל שגם לפי הר"ש עיקר הענין להוציאו מהבית שלו, וא"כ גם לדידה ע"י השריפה או הביטול מקיים את מצות הביעור וצ"ת.

ה. ועוד אפ"ל ליישב באופן אחר, שהנה כ' החזו"א שם וז"ל "וצ"ל דילפינן לה מסברא דכיון שלא ביער בזמן הביעור כבר ביטל המצוה ואי אפשר לקיימה וכל שאוכלו אח"כ הוי בלאו הבא מכלל עשה שהותרו לאחר שיכלה מן הבית אבל לא כשלא כלה, וכל שאוכל הוי כעובר על עשה דביעור באכילה זו, (וכ' רמב"ן דאפשר דאיסור זה מדרבנן)", עכ"ד, ולכאו' לפי"ז י"ל שכל שהתבטל האפשרות של הביעור אז זה לא איסור כיון שכבר א"א כיון שזה לא איסור בעצמותו כחפצא דאיסורא.

ומ"מ אכתי צ"ע למה לא נימא לו להפקירו, וכד' הירושלמי שמפקירו בפני ג' ולקיים את מצות הביעור מאשר לבטלו, ולפמש"כ באופן הראשון א"ש כיון שמקיים גם את המצוה, אולם לביאור זה קשה. [אולם יש לציין שכמו שקשה בכאן קשה גם על דין מצרפין על המעשר שגם מוזכר שם בתוספתא ושם לא יועיל התי' הללו ועי' בזה].

הרב ראובן יוסף שרלין כולל הלכה הגר"י ראפופרט

בטעם שמדת חסידות להחזיר חוב שנפקע והושמט בשמיטה

כל המתבונן במצות השמטת כספים לפי מה שפירשו בו חז"ל הקדושים ימצא לכאורה דבר פלא, דהנה לא מצינו איזה שהיא מדת חסידות שהכהן יחזיר איזהו שהו מתנות כהונה שקיבל מהישראל כגון ה' סלעים דפדיון הבן או זרוע לחיים וקיבה, וכן במעשר ראשון ללוי, וכן ע"ז הדרך בשאר מתנות, ומבואר מזה שאינו דין דיעבד ליתן לו, אלא שהתורה הקדושה זיכתה לשבט הכהונה הזכות והמתנות המגיע להם, כך גם עני הלוקט לקט שכחה ופאה ואף אי נתעשר מאוד יום אחר שלקט אין שום חסידות להחזירו לבעל הבית, וע"ז הדרך בשאר הצדקות לעניים כי התורה זיכתה לשבט העניים אותם מתנות [אף דשם לא שייך טעם "חלף עבודתכם" כמובן], וכן הדין בשאר מתנות התורה כגון זה שזיכתה לעבדים הענקה דאין חסידות לעבד השיבו לבעל הבית האדון, וכן בשאר זיכויים דין גמור הוא שהתורה הפקיעה ממונו של אדם לותרו לטובת שכנגדו שזיכתה לו שהכל שלו ומידך נתנו לך, וכ"ז פשוט וברור עד שלא ניתן להאמר ולנכתב מרוב פשיטותו.

שלולי חז"ל אפשר לומר שהתורה זיכתה בזיכוי גמור כל החובות ל"שבט הלווים"
ולולי דברי חכמינו זכרונם לברכה היה מקום לומר שכך הוא ממש במצות הלואה שעברה עליו השביעית,

שנצטוינו בו בפרשת ראה [טוב] "וזה דבר השמיטה, שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, לא יגוש את רעהו ואת אחיו, כי קרא שמיטה להשם" רצון התורה הוא שמיטה גמורה שאין כל זיקה בין הלוח למלוה והוא מסבירן דרצון השי"ת לזכות ל"שבת הלוויים" אשר בדרך כלל עניים, כל ממונם שבהלואה.

בשמיטת קרקע אף א"צ להחזיק טובה לבעל השדה, ומאי שנא משמיטת כספים

ואין לומר דבכל הנך שהתורה זיכתה להם היינו משום שרצון התורה היתה במהות הנתנה שיהנו מזה משא"כ במצות השמטת כספים המצוה רק על המלוה שישמיט, בלי הנפק"מ אם הלוח יזכה בכסף רק העיקר שהמלוה לא ירגיש בעלים, וברגע שאמר משמט אני, כבר יצא י"ח תכלית מצוה זו, מלבד דקשה לדרוש טעמא דקרא בכדי, גם י"ל דיגיד עליו ריעו וממצות שמיטת קרקע נלמד שאין כל זיקה לבעלים על הקרקע והרי הוא כרה"ר לענין לקיטה בשנה זו וכדתנן במתני' שביעית פ"ד מ"ב ועדויות ר"פ ה לבית שמאי אין אוכלין פירות שביעית בטובה ופרשו הראשונים שאסור להודות לבעל השדה או להחזיק לו טובה, וכן אסור לבקש רשותו להכנס בשדהו, כיון שהתורה הפקירה שדהו, ואף דלא קי"ל הכי אלא כבית הלל דאוכלין גם בטובה [רמב"ם ספ"ו משמיטה], אכתי לא מצינו רק התר בזה אבל לא שצריך להודות או להחזיק לו טובה ואפילו מדת חסידות לא שמענו בזה [ועי' להרש"ש זצ"ל בשביעית], וק"ו לא להחזיר לו מפירותיו, דזיכוי גמור שנתנה תורה לכל אדם בשדה זולתו, [ובתוספתא ז, ו, נמי תניא דאין משלמין מהן גמולין, ערמב"ם פ"ו ה"י ובדרך אמונה ס"ק עב] ומה נשתנה מצוה זו שפירשהו חז"ל כאילו נשמט החוב רק בדיעבד ומדת חסידות להחזיר?

בטעם העיטור שרוח חכמים נוחה מלוה המחזיר חובו הנשמט

דכך גילו לנו חז"ל הקדושים במתניתין פ"י מ"ט "המחזיר⁴⁵ חוב בשביעית, רוח חכמים נוחה הימנו" ומפרש רבי שלמה סריליו זצ"ל רוח חכמים-רוח חכמה וחסידות בקרבו דאינו רוצה להנות מממון אחרים" וכ"ה במלאכת שלמה, והטעם שכתב נזכר כבר בעיטור ערך פרוזבול [ח"א דף עז-ב, הובא לקמן לשונו], ולפי המבואר צריך להבין מה טעם הוא זה ומדוע שלא יהנה ממון אחרים, הרי לכאורה כלפי

הלוח הוא זיכוי גמור שנתנה לו התורה"ק, וכמו בפירות משדהו בשמיטה דשרי, ושאר מתנות התורה, כאמור.

כשאין מחזיר חובו שנפקע בשביעית אם אין רוח חכמים נוחה הימנו, פלוגתא בקמאי בזה

ובתוספות [ב"ב קמט. ד"ה מגמרי] אמתניתין דהכא דבכולהו בבי שמעינן מכלל הן לאו, ומדקתני אם החזיר רוח חכמים נוחה הימנו מכלל דאם לא החזיר אין רוח חכמים נוחה הימנו, וכן עולה מדברי הרשב"א בקידושין יח, יתר ע"ז הפליג מהרש"ל ב ים של שלמה בגיטין [דמה] "כל צורבא מדרבנן צ"ל אע"פ כן ואי לא עביד הכי לא הוי בר דעה למחשב כצורבא מדרבנן", אכן לקצת ראשונים שמענו לא ככה, והם העיטור [ח"א עז-ב] "ומסתברא מדקאמר המחזיר שאינו רוצה להינות בממון חברו, אבל לכתחילה אין לו להחזיר" ובשער החדש אות צג, נתקשה למה לכתחילה לא יחזיר הא רוח חכמים נוחה הימנו, וביאר אולי כונתו דמדת חסידות להחזיר ומדינא אין חיוב עי' שבת קכ. כע"ז, ומציין לרבי שמואל הסרדי זצ"ל [תלמיד הרמב"ן] בספר התרומות [כרך ב דף תתיח, שער מה אות ד] שהביא י"א "דמשמע חזרה בדיעבד, אבל אינו זקוק בתחילה להחזיר".

דברים חריפים מהגר"מ פיינשטיין זצ"ל בזה

והגר"מ פיינשטיין זצ"ל כתב [אג"מ ח"מ ב, טו] בדבר אחד ששכח לעשות פרוזבול בחו"ל והמלוה עני, והלוח לא בעי לשלם, והביא מתני' הנ"ל ומדייק הימנה "ומשמע דאם אינו מחזיר הוא עול מצידו, וכו' ולכן ברור שהוא מצוה על הלוח להחזיר וכשלא יחזיר הוא עובר על דעת חכמים" (והביא עובדות דגיטין לו: דמשמע הכי, ועפ"ד רש"י דתלי ליה ושגם רא"ש לא נחלק וכו').

דברי האחרונים שגם כשפורע עבור חובו אינו בגדר מתנה ממש

יתר על כן איתא בירושלמי פ"י ה"ג דף לו: [בחדש פו:] "ר"ה אמר: בשפה רפה [אומר לו משמט אני] והימין פשוטה לקבל", ובאחרונים הוסיפו לחדש בזה, הרה"ג חיים סופר זצ"ל [תלמיד החת"ס ובעל השו"ת "מחנה חיים"], בספרו "קול סופר" במתניתין דשביעית העיר: מאי קמ"ל שמותר לקבל ממנו מתנה ומבאר "ונ"ל דקמ"ל אע"פ מי שגדר בעד עצמו שלא לקבל מתנה דכתיב "שונא מתנות יחיה" כדמצינו בתנאים בגמרא, כאן מותר לקבל ממנו, דהלא כנגד מעותיו שהלוח לו הוא מקבלו" עוד כתב כאן אין מסרבין לקטן שמא אין נותן לו בלב שלם, דודאי נותן לו בלב שלם במתנה, עכ"ד.

אי מהראוי לקבל מהלוח המתנה

בהא דמתניתין נשנת שלא כסדר לכאורה, וביאור בזה

⁴⁵ לא נתבאר מדוע חפץ הלוח להחזירו אי משום שלא ידע דשביעית מפקעת החוב ומשמטתו, או משום שבאמת רוצה להתחסד עם המלוה, ובאמת לא מסתבר כצד ראשון דלמה באמת עסקה המשנה בכזה איש מ"מ עדיין קשה לאוקמי כצד ב' דהרי עד השתא לא שמענו למדת חסידות בזאת דרך במשנה ט שנינו "המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו" (עמלא"ש מ"ט בזה, וצ"ת) אלא דבאמת הא גופא קשיא דזה ה"ל לשנות מוקדם מהך דתנן במשנה ח, דקודם ה"ל להשמיטנו דראוי להחזיר למרות שהחוב נשמט, ובתר הכי להודיע דבעינן לומר משמט אני, ובאמת היה מקום לטעות בזה דאי תנן ברישא המחזיר וכו' ה"א שאפילו מחזירו בתורת פירעון חוב נמי שפיר דמי ותמיד רוח חכמים נוחה הימנו, להכי תנן ברישא דחייב לומר משמט אני, ורק בשאמר לו אעפ"כ שבמתנה נותן לו שפיר (אע"פ שנקרא "מחזיר חוב" ולא הנותן מתנה עבור חוב שנפקע בשביעית שפיר וקצת משמע כאחרונים דלקמן בפנים, שיש קצת זיקה לחוב, ואיז"מ), ועיין גם במלאכת שלמה במ"ט.

ובזה אתי שפיר הא דהרמב"ם העתיק להפך מהסדר ממתניתין וכתב ברישא דהמחזיר חוב רוח חז"ל נוחה הימנו, ורק אח"כ כתב דצ"ל משמט אני, והיינו משום שמפרש שם להדיא שצ"ל דוקא במתנה אני נותן לו, ובדלא קאמר הכי אינו רשאי המלוה ליקח וכמ"ש המעשה רוקח שם דבהא קאמר הרמב"ם ברישא דרוח חכמים נוחה במחזיר ודוקא בכה"ג, וע"ע להגר"י, עייאש זצ"ל בספרו לחם יהודה על הר"מ שם.

בזמן הלל נתחדש כן, והרי במתניתין איירינן בעיקר המצוה בזמן התורה והרבה קודם שנתקן פרוזבול, ובטעם שני יל"ע מנין שעיקר המצוה היא הנגישה דלמא לטובת הלוה ניתן לו שיתפטר מכל חובותיו ועוד דלדבריו דהדר היא מצוה כשאר פריעת בע"ה, א"כ לפ"ז חייב לפורעו, ולמה רק הניחוהו בלשון רפה דרוח חכמים נוחה הימנו.

הצעה לביאור חדש ומחודש בזה שראוי ללוה לפרוע, דעיקר ההשמטה רוב פעמים בדיעבד נאמרה

אלא דבאמת יש להתבונן בעיקר מצוה זו דהיא משונה מכל המצוות דרוב קיומה וגלגולה ע"י פשיעה באה, דהרי למאי דקיי"ל כלישנא בתרא דשמואל במכות ג: דבקוצץ זמן ההלואה לעשר שנים או ליום אחר שמיטה אין שמיטה משמטתו, וכן מלוה שחיובה יום [או רגע] לפני סיום השמיטה, הרי ודאי חיוב גמור עליו לפרועו בזמנו, דהוא עבד לזה לאיש מלוה ושיעבוד הגוף עליו לא לאחר רגע אחר זמן שקבע עמו המלוה בשעת הלואתו, ובפרט דקפיד על אותו זמן מועד בודא דע"ז יפקע כל חובו, והרי רק על כרחך בכה"ג שפשע ולא שמר על הין שלו צדק לפרוע בדיק בזמן הפרעון המותנה ומסוכם עמו מראש בזמן ההלואה ונתרשל ולא פרע בזמן, ומקרי על אותה שעה כגולן, ועלה קאמר רחמנא דבכה"ג שבאה רגע אחרון של שמיטה [להלכה] פקע החוב, וממילא בזה מובן לנו הגדרת חז"ל במצוה זו דאכתי אינו טהור מכלום ולכל הפחות מדת חסידות לפורעו. הרי דמצוה זו בדיעבד נאמרה [רוב פעמים], דלכתחילה מבעי ליה לאיניש לטרוח בכל נפשו, ולעשות כל טצדקי לא להיות לזה רשע ולא ישלם אפילו שעה אחת, וממילא לא יגיע לזה שישמט כספו, ורק בלא טרח הכי וכדו' נשמט.

והלואי שיפרע בזמנו

אע"פ שבודאי מצינו גם קצת אופני התר [רחוקים ולא שכיחים כ"כ] שלא פשע בשלא החזיר ובכ"ז נשמט החוב וכגון בסתם הלואה להב"ח וקצה"ח [סזד] הביאו [וכבר ידוע מקמאי דלא ס"ל הכי, עיין ר"ן שבת קמח:], ובכ"ז מדת חסידות להחזיר, וכן מצינו בלוה שלוה עם בטחונות וכדו' אשר ע"פ כל דרכי הטבע יכל לפרוע בזמנו וביום הפרעון אשר בא להשיב נשדד ממנו באונס גמור כל ממונו וכדו', אין זה פירכא כלל, דגדר המצוה וטעמה המבואר איתמר במקרים הרגילים אשר הם שכיחים ע"פ רובא דרובא בעולם וכמ"ש ב"ב ה: הלואי שיפרע בזמנו, והגדר אחד הוא לכולן ולא ישתנו פרטים בגלל מקרים יחידים בלתי מצויים, ואין זה טעם להמצוה אלא גדר המצוה שהבינו בו חז"ל הקדושים דין תורתנו הקדושה.

שורש המצוה דשימטה התורה החוב אע"פ שהלוה קצת פושע בדרך כלל

ואע"פ שכאמור הלוה פושע בדרך כלל ולא שילם בזמנו בכ"ז צייתה התורה שמעיקר הדין נשמט כל החוב וכדמבאר החינוך בשרשיו [מצוה תעז] ללמדינו מדת הנדיבות ונקבע בלבבינו הביטחון בהשי"ת, וגדר חזק הוא להבדל מהגזל והחמדה, מק"ו דנימא אפילו ממוני אמרה תורה להשמיט, שלא לגזול משלו לא כ"ש ועיין להגר"י איבשיץ זצ"ל בתומים [סזא] שהאריך לבאר דהטעם שלא להשתקע מדאי במשא ומתן כהגויים.

עוד מצינו להגרע"י שלזינגר זצ"ל המפרש [נדפס בס"ס משנה כסף לנכדו רמ"נ שפירא זצ"ל י-ם תשכ"ו, במשנתו של רע"ק, מהדו"ק דף קיא], לישנא דמתניתין דאחר שאמר משמט אני יקבל ממנו בזה"ל: "ולא אמרו מותר לקבל ממנו כי אם מן הראוי ונכון לקבל ממנו" עכ"ל ובאמת אין הכרח מלשון מתני' בזה [ועיין גם בשו"ת רע"ק יוסף חי"ד ב רסה].

דברי מרן הגרא"ל שטינמן זצ"ל בזה דהחוב לא פקע

עוד ראיתי למרן הגרא"ל שטינמן זצק"ל בספרו אילת השחר [גיטין לז: ד"ה ותלי], דמבאר בדעת רש"י בגיטין לז: דנהי דאינו מחוייב לשלם אחרי שמיטה מ"מ לא פקע החוב ואינו גזלן דהשמיטה לא ביטלה את החוב לגמרי דבאמת יש חוב אע"פ שאינו מחוייב ונשאר בו זכות לענין זה דיכול לכופו שישלם לו בתורת מתנה "והרא"ש דחולק היינו דס"ל דגם להכריחו לשלם לא מחמת חובו מקרי דגובה חובה ואינו מותר רק לחכות שיתן מעצמו, אבל גם להרא"ש הפשט משום דנשאר בו איזה דין חוב דאחרת מה הענין לתת מתנות אם זה מתנה ממש אלא דכשנותן לו המתנה ה"ל מתנה שבאה מחמת חוב שנשאר אלא שאינו חייב להחזירו" עכ"ל אולם באמת קמאי ובתרא ביארו בטעם שרצוי ליתן מתנה בזה, כמדובר לקמן.

וכעין דבריו ממש נמי הביאו בשם רבי נחום פרצוביץ זצ"ל [בחידושי רבי נחום לגיטין שם], וכ"כ הגרש"ז אויערבך זצ"ל במנחת שלמה שביעית [פ"י מ"ח דף רעו], שאין זה ממש מתנה גמורה, דקצת חוב לשלם, ע"ש.

בביאורו של ה"משנה ראשונה" בטעם דיש ללוה מצוה לפרוע

והנה כל הנך גדולים לא ביארו טעם מדוע יש עליו כן זיקה לפרוע חובו שכבר נשמט, ולתת תמורתו מתנה [דקיי"ל שאם בא רק ע"ד לפרוע, ולא במתנה לא מהני ואסור למלוה לקבל], ולעיל שמענו מהעיטור ורש"ס זצ"ל שאינו רוצה להנות מממון אחרים, וזה טעם בבא מעצמו ליתן מתנה בעד חובו שהיה, ולא שיש עליו קצת שיעבוד ליתן, וגם כבר נתבאר דצריך לבאר זה מאי שנא משאר מתנות התורה, ומצינו במשנה ראשונה להגר"א אפרים יצחק זצ"ל [בן גילו של הגאון רעק"א זצ"ל] בשביעית שם וז"ל "וצריך טעם נהי דלא עביד איסורא מ"מ מאי מצוה איכא, שרוח חכמים נוחה הימנו? ושמא כדי שלא ימנעו מלהלוות, א"נ כיון שהקילה התורה שאם אמר אעפ"כ מותר, מוכח מזה דעיקר מצות השמטת כספים אינה אלא שלא יגוש המלוה, וכ"כ הרמב"ם [טכח], וכשאין כאן נגישה הדר הוא מצוה כשאר פריעת בע"ח", ובטעמו הראשון צריך להתבונן דהרי חזינן בעצם המצוה שהתורה לא חששה שימנעו מלהלות וכדהזירה ורק אח"כ

וברש"י בגיטין לו פי' "מוסרני לכם את שטרותי שאתם תהיו נוגשים ואני לא אגוש". וד"ז מבואר בעוד ראשונים דיסוד פרוזבול היינו מסירת השטרות לבי"ד.

[ואמנם פליגי הראשונים דלד' תוס' ורוב ראשונים מוסר שטרותיו מהני מדאורי' דילפינן מקרא "ואשר יהיה לך את אחיך" ולא שביד בי"ד. ותוס' בגיטין ס"ל דגם פרוזבול הוי מסירה גמורה מדאורייתא. ותוס' במכות ס"ל וכ"ד רוב ראשונים דפרוזבול הוי תקנה דרבנן שיכול למסור שטרותיו אף שלא מסר בפועל. ושיטת ר"י דגם מוסר שטרותיו הוי דרבנן ופס' דספרי הוי אסמכתא בעלמא].

ועכ"פ ס"ל דיסוד פרוזבול הוי שמוסר לבי"ד את חובותיו. והנה הלא ברור שהחוב ממון לא הקנה להם אלא רק מסר להם כח הגביה של החוב, וכל' רש"י "אתם תהיו נוגשים" וברמב"ם "ואמר להם אתם גבו לי חובי".

וצריך להבין ד"ז הלא איסור נגישת חובו קיים עליו ובי"ד נוגשים את החוב בעבורו ותמיד כאשר אין הלווה רוצה לשלם הולך המלוה ותובעו לבי"ד.

ויש באחרונים שייסדו בזה דבעלמא הוי גביה מחמת ידיה והיינו דסיבת התביעה היא מחמת זכות הלווה, אמנם יש גביה דאי"ז מחמת זכותו אלא מכח הבי"ד ורק שאליו משלמים התביעה, ולמשל במו"מ זכות המוכר על חפציו תובעת ממון מהקונה, אולם אדם שנתחייב קנס אין זכותו תובעת הקנס אלא התורה תובעת הקנס והנתינה של הקנס אליו.

וומצינו גם במשנה דחייב קנסות דאונס ומפתה ומוש"ר אין משמטין. ופי' הרמב"ם "אינם כשאר חובות אבל הם חיובים שהאיש נתחייב בהן והאיש ההוא לא יהיה פטור עד שיפרעם". ובכס"מ תמה בביאור הדברים, וביארו האחרונים דגורם החוב הוא עונש התורה ולא נגישת התובע. ונתחדש כאן במסירת שטרותיו לבי"ד דיכול גם בהלוואה להפקיע זכות תביעתו ולתת כח הגביה מחמת בי"ד. ואכתי צ"ב.

ועוד יש לפרש (ועיקרו שמעתי ממו"ר הגר"א פילץ שליט"א) דכמו דאשכחן במתני' דכל מעשה בי"ד אין משמטין ופסק הרמב"ם "וכן בי"ד שחתכו את הדין וכתבו איש פלוני אתה חייב ליתן לזה כך וכך אינו נשמט שזה כגבוי הוא וכאילו בא לידו ואינו כמלוה". והיינו דיש כאן גדר דאחר שיש פסק דין סופי על חובו הוי כגבוי אע"פ שבפועל עדיין לא שילם מנכסיו מ"מ עצם פסק בי"ד יוצר גובינא ולא מחשב נגישה. וה"נ במוסר שטרותיו לבי"ד חובו הוי כגבוי ביד בי"ד וההוצאה לפועל של החוב לא הוי נגישה. ובאמת ברמב"ם הסמיך בפט"ו להלכה דהמוסר שטרותיו לבי"ד "וכן בי"ד שחתכו הדין" וכו' דמשמע שעניינם אחד.

ועכ"פ מבואר ד"מוסרני לכם כל חוב שיש לי" בפשוטו שמוסר לבי"ד את חובותיו והיינו כח הנגישה עליהם. ולפי"ז צריך לבאר מהו שאומר "שאגבנו כל זמן שארצה". ולכאו' היינו דאחר שהחוב ביד בי"ד הוא שלוחם לגבותו מכוחם ואינו גובה מכח עצמו אלא אגבנו מכח הבי"ד.

מה למדים מ"זוה דבר השמיטה"? פלוגתא בקמאי
עוד הערה בזה ראיתי להעיר דהנה אחז"ל במשנה פ"י מ"ח, "המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני, א"ל אעפ"כ יקבל ממנו שנאמר וזה דבר השמיטה" והר"ש משאנץ והרא"ש ועוד, למדים דהאי שנאמר קאי אסיפא דבפעם אחת סגי כבר לקבל ממנו בתורת מתנה, ולעומת זאת רש"י בגיטין לז: למד דקאי ארישא על עיקר הדין שהמלוה צ"ל משמט אני, והר"ן בגיטין שם מוכיח כהר"ש מסיפא דמתניתין שם גבי רוצח כה"ג שכשגלה לעיר מקלטו ורצו לכבדו צ"ל רוצח אני, שנאמר וזה דבר הרוצח, ומבואר בתוספתא פ"ב דמכות דהלימוד הוא על זה דסג בפעם אחת, וממילא יגיד עליו ריעו ומסיפא נשמע לרישא עכ"ד ולכאו' זוהי תיובתא גדולה אדברי רש"י.

מה נלמד מהפסוק "זוה דבר הרוצח"? פלוגתא בקמאי בזה, ובחז"ל

אכן גם בסיפא אינו מוכרע כפירושו של הר"ן ובהרבה ראשונים מצאתי שלמדו דעצם זה שצ"ל רוצח אני נלמד מקרא דזה דבר הרוצח, כ"ה בהר"י מלוניל צ"ל בחידושו למכות יב; ובפסקי הרי"ד צ"ל שם, וכ"מ בספר חסידים ס"ס נג, וכ"נ מסמ"ג במ"ע עה [ע"ש בדינא דחיי ח"ב דף תלה], וכ"ה בספר חרידים במ"ע התלויות בפה פרק יז אות יג, והנה אף שבחז"ל בתוסתא הנ"ל מוכח לא כן, מצינו בחז"ל במק"א דמוכח כהנך קמאי, והוא בספרי פרשת שופטים [יט,ד] בפסוק וזה דבר הרוצח, דשם הובא רק הדין שצ"ל רוצח אני ולא נזכר כלל שצ"ל רק פעם אחת (ע"ש בפירוש המלבי"ם צ"ל), ומבואר שעיקר הדין נלמד מהפסוק וכדכתב רש"י ברישא דמתניתין, וכל הנך קמאי גבי רוצח בהא נמי י"ל דאזלי כותיה.

אי נוהג בזמנינו דין זה של רוצח בשוגג שצ"ל רוצח אני כל יכבדוהו

ובמק"א הארכתי אם נוהג דין זה דרוצח אני גם בזמנינו, דמעשים בכל יום שאנשים הורגים בשוגג רח"ל בתאונות דרכים וכדו', דאפשר שהוא דין בכיבוד שלא ראוי אליו, ובהכי מתכפר לו וכ"ז אף שלא גלה לערי מקלט, וכ"מ בחרדים הנ"ל לפי מה שכתב בהקדמתו שכתב רק המצות הנהוגות בזמנינו, ומ"מ העלתי דודאי לא שייך בלי דין גלות עצמו מעיקר הדין, ומדלא נזכר בשום מקום ופוסק, ובכל התשובות שבמג"א סי' תרג, ועוד אחרונים, העוסקים בתיקון תשובה לרוצח בשוגג ש"מ דלא שמיע להו האי מילתא ולא ס"ל הכי, ודלא כמ"ש בחשוקי חמד למכות יב:.

הרב דוד גוטפרב כולל רצופות-הרב גרדין

נוסח הפרוזבול

זהו גופו של פרוזבול מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה.

יש להבין תוכן ה"מוסרני לכם" איזה דבר מוסר לבי"ד.

[והראוני נוסח פרוזבול שהביא מרן הגרמ"י ליפקוביץ בספרו מנחת יהודה עמ"ס גיטין שהיה נהוג בלילנא "אני מוסר להרבנים וכו' את כל החובות שיש לי לגבותם כל זמן שארצה ואם לא יגבו הם אחר שמסרתי להם שטרא דפרוזבולא דין הרי אני גובה ברשותם כל חוב וכו'"]

אמנם נראה דיש דרך אחרת להבין "המסירה" בדעת הרמב"ם בדברי הרמב"ם לא נזכר כלל בהק דינא דפרוזבול ענין מסירת שטרותיו.

ופי' "מוסרני לכם" כ' הרמב"ם בפירוש המשניות "אני מעיד אתכם על כך וכך".

ויש להקדים בזה דבגיטין לו דאקשינן איך התקין הלל פרוזבול ועקר שמיטת כספים תי' הגמ' אמר אביי שביעית בזה"ז ורבי היא דס"ל שביעית בזה"ז דרבנן. ובהמשך הסוגיא איכא תי' דרבא דהפקר בי"ד הפקר ושיטת רש"י ועו"ר דרבא אתי לתרץ אף אי שמיטת כספים דאורייתא כיון שהפקר בי"ד הפקר עקרו להך שמיטה. אמנם הרמב"ם ותוס' נקטו דד' רבא שם קאי על קו' אחריתי דהתם איך תקנו רבנן שמיטה בזה"ז דתשמיט. אבל באמת תקנת פרוזבול לא מהני בדאורייתא וכמ"ש הרמב"ם "ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמיטת כספים בזה"ז שהיא מדברי סופרים אבל שמיטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה" וזה שסובר הרמב"ם דמסירת שטרותיו מהני מדאורייתא מ"מ אין תקנת הפרוזבול מהני לשמיטה דאורייתא.

וא"כ לרש"י וסייע' דפרוזבול מהני אף לשמ"כ דאורי' הוצרכו לחדש גדר תקנת פרוזבול דמכח מסירת שטרות אתי עלה. אמנם להרמב"ם יתכן וכיון שכל החידוש דשמיטת כספים הוא בזה"ז דרבנן וע"ז קאי הפרוזבול אי"צ פתרון דיני להפקיע השמיטה אלא הם אמרו ההשמטת כספים, וכאשר הלל ראה את המכשול הנוצר מכך שאנשים נמנעים מלהלוות את חבריהם קודם השמיטה ועברו על הפסוק ד"הבליעל" [ובזה עברו על איסור דא' אף אי שמיטה דרבנן כדכ' החינוך ועוד] חידש תקנת פרוזבול דע"י מסירת דבריו לבי"ד שמוסר להם גילוי דעת שרוצה לגבות חובותיו ולא שמת החוב בשמיטה דרבנן.

ויסוד לד"ז הוא בד' הרמב"ם גופיה דמחד פוסק בהי"ז דלכתיבת פרוזבול בעי בי"ד שראויין להפקיע ממון, אמנם בהכ"ז פסק ת"ח שהללו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים ואמר מוסר אני לכם וכו' אי"צ לכתוב פרוזבול מפני שהן יודעים שהשמטת כספים בזה"ז מדבריהם ובדברים לבד היא נדחית". ומבואר דבשמיטת כספים דרבנן מהני דברים בעלמא בשביל לדחותה, והביאור שאין הדיבור מסירת שטרותיו לבי"ד אלא גלוי דעת ומסירת מודעה שרוצה לגבות

חובותיו והא דבאינם ת"ח צריך בי"ד חשוב דאלים לאפקועי ממונא (כדהשיג הראב"ד) יש בזה באחרו' בכמה דרכים. ומרן הגר"ק זצ"ל ביאר בדרך אמונה דעמי הארץ דאינם יודעים וחושבים דשמיטת כספים בזה"ז ג"כ מדאורייתא אם כל אחד יוכל לכתוב פרוזבול יחשבו שאין שמיטת כספים כלל. ולכן תקנו בעבורם שלהפקיע כח שמיטת כספים שלטעותם הוי דאורייתא בזה"ז בעינן בי"ד דבכוחם להפקיע ממון. אבל ת"ח היודעים דשביעית בזה"ז דרבנן אי"צ בי"ד חשוב וסגי במסירת מילי לחבריהם. ולהנ"ל היינו דהת"ח יודעים דתקנו שמיטת כספים דרבנן ולכן אפשר ע"י דיבורא בעלמא לדחותה.

ולפי"ז נמצא ביאור גוף הפרוזבול דמוסר הדברים לבי"ד כדכ' הרמב"ם בפיה"מ שמעיד אותם על כך שכל חוב שיש לי שאגבנו ואי"צ כלל לכח הגבייה דבי"ד רק למסור דבריו בפניהם.

ולזה א"ש נמי הלשון "שכל חוב שיש לי" דלרש"י וסייע' דיסודו מצד מסירת שטרותיו לבי"ד בעי למימר מוסרני לכם כל חוב' ומהו שכל'. ובאמת בטור הגירסא "כל חוב שיש לי" וכ' המלאכת שלמה והרש"ש שהיא הגירסא הנכונה שמוסר את החובות עצמם לבי"ד. וכן בר"ן הגי' "מוסרני לכם את כל חוב שיש לי". אמנם לגיר' הרמב"ם והשו"ע וכך גיר' דידן בגמ' "שכל חוב" יותר משמע שמוסר בפני בי"ד גילוי דעת שכל חוב שאגבנו.

[ובמנחת יהודה הנ"ל הביא עוד נוסח פרוזבול מהגרא"ב קמאי זצ"ל אב"ד מיר "ומדאיתעביד דא קדמנא כתיקון רבנן וכו' החזקנו כוחו דגברא הדין בתקנתא דרבנן דלא תשמיט ליה" וכו' ודקדק המנחת יהודה דעניינו שמודיע לבי"ד שיוכל לגבות חובותיו והם מחזיקים כחו, ושם תמה מהו יסוד נוסח זה, ולהנ"ל אולי זהו עפ"י דברי הרמב"ם דפרוזבול הוי מסירת מודעה לבי"ד, אבל באמת עצם דיוקו יש לדחות דגם בנוסח הפרוזבול שמובא בב"י בשם הר"י ברצלוני שחידש דבעינן הקנאת המלוה בקנין אגב את חובותיו לבי"ד והוא ודאי ס"ל דגדר פרוזבול הוא מסירת והקנאת חובותיו לבי"ד ג"כ אי' להך לשון "וכן החזקנו כחו כתיקנתא דרבנן" וחזינו דאי"ז סתירה].

ומצאתי בקריינא דאיגרתא למרן הקהילות יעקב זי"ע (ח"א אי' קנ"ה) דכ' דיש גורסים "כל" ויש גורסים "שכל" ונכון לומר ב' הלשונות, ולהנ"ל יתכן דחשש דיעשה פרוזבול גם דמסירת שטרות לבי"ד וגם דגילוי דעת לבי"ד.

והנה יש לדון באינשי דעלמא דאינם יודעים עיקר ותוקף הפרוזבול ואומרים להם שכדי שלא ישמט החוב צריכים לעשות פרוזבול לבי"ד ובאים ואומרים הך נוסחא מוסרני לכם וכו' בלי שידעו תוכן הדבר ומהותו אי מהני.

ולכא' לדעת רש"י וסי' דענין הפרוזבול הוא המסירת שטרות לבי"ד אם לא הבין הענין הנעשה שמוסר כח הגובינא לבי"ד אולי לא יהני (וכעין שכ' במ"ב בהל' פסח סי' תל"ד דעם הארץ שאומר כל חמירא אם יודע לפחות ענין ביטול מהני אבל אם אינו מבין כלל וחשב שאומר איזה תחינה אי"ז כלום).

אולם לדעת הרמב"ם אם כנים הדברים דזהו ל' בעלמא דגילוי דעת שרוצה לגבות חובותיו ואין בזה תוקף ענין

וא"כ ק' מ"ט רש"י כתב דהתקנה לעשירים היא שלא יפסידו, הא הול"ל דהתקנה היא שלא יעברו על הלאו וכמבואר בגמ' הנ"ל.

והי' מקום לפרש, דהא דרש"י הוצרך לפרש כך, משום שהגמ' הקדימה עשירים לעניים ואי משום שלא יעברו על הלאו הו"ל להקדים עניים לעשירים, דהא תחילה לא ינעלו דלת ועי"ז לא יעברו על הלאו.

אך הא גופא תקשי, מ"ט הש"ס לא הקדים עניים לעשירים ויהיה הטעם כדברינו.

ועוד קשה, דא"א להוכיח מהקדמת העשירים, דשפיר מסתבר להקדים את העשירים כיון שעיקר התקנה היא עבורם.

ובפשטות יתכן לדחות שלעולם עיקר התקנה היא לעניים, ואין כוונת הגמ' דמשום שהעשירים עברו על הלאו לכך תיקן פרוזבול, אלא האמת קאמר שע"י שנמנעו מלהלוות עברו בלאו, ולעולם עיקר התקנה הייתה לעניים שימצאו ללוות.

א"נ י"ל דענין תקנה לא שייך בדבר שבין אדם למקום אלא רק בהפסד וצער גשמיים.

ולפמשנ"ת דשם פרוזבול הוא לא מחמת סיבת התקנה אלא מחמת המהות שלו א"ש [אף אי נימא דסיבת התקנה היא שלא יחטאו], דהא פרוזבול עניינו לקיים הלוואה, וזה ע"י שהמלוה לא יפחד על כספו ויפתח דלת ללוה.

ד. והנה יש לתמוה ע"ד הגמ' "מאי פרוזבול פרוס בולי ובוטי", דתמוה והלא פרוזבול הוא נוטריקון פרוס בולי, ולא נרמז בוטי.

ואי נימא כהמבואר לעיל דכוונת הגמ' היא שהתקנה היא בין העניים לעשירים (ודלא כרש"י) ניחא, דעיקר הפרוזבול נעשה ע"י המלוה ומוזכר אף בוטי מכיון שהתקנה היא ביניהם. אבל לשיטת רש"י דהכוונה היא שיש בזה תקנה למלוה וללווה, קשה מנ"ל דיש תקנה ללווה והא אינו רמוז בפרוזבול.

ונראה להוכיח מזה, שעיקר התקנה היא לעניים, ולכך הש"ס מזכיר בוטי אע"ג דאינו רמוז בנוטריקון של פרוזבול, דהא סו"ס הם כאן העיקר. ומ"מ בפרוזבול סגי לרמוז רק את בולי, משום דמהלך התקנה מתחיל מהם שלא יפסידו וממילא הלווה נתקן, והיינו כמשנ"ת דשם פרוזבול אינו מחמת סיבת התקנה.

ולפ"ז לשון הגמ' קצת דוחק דהא בפשטות משמע דבוטי הוא חלק מהנוטריקון.

ובאופ"א י"ל, דמה שהמלוה נחשב עשיר היינו רק כלפי הלווה, שהוא עשיר ממנו, וא"כ כשקוראים למלוה 'בולי', ממילא רמוז כאן אף הלווה. והבוחר יבחר.

הרב יהודה ניסים כולל עטרת שלמה

אי שביעית משמטת פדיון הבן

בתשובת קול אליהו סימן כ"ה (מצויין בגליון הרעק"א ליו"ד סימן ש"ה), דן האם שמיטת כספים משמטת נמי

ו"חלות" מסירה לבי"ד א"כ כל שיודע שע"י דיבור זה בפני בי"ד (ולפמשנ"ת לעיל מהד"א אם הוא ע"ה שחושב ששמיטה דאורי' בעי בי"ד אלים להפקיע ממון) מועיל דלא תשמיט חובותיו י"ל דשפיר מהני.

הרב יוסף יהודה גרינבוים כולל ישיבת מיר

בענין שם פרוזבול

א. איתא בגמ' (גיטין לו:) מאי פרוזבול אמר רב חסדא פרוס בולי ובוטי. ופירש רש"י פרוס, תקנה. בולי ובוטי, עשירים ועניים, עשירים שלא יפסידו, ועניים שלא ינעלו דלת בפניהם.

וצ"ב דבגמ' שם (לו.) מבואר, דהלל הזקן התקין פרוזבול כשראה שנמנעו מלהלוות זה את זה וא"כ התקנה היא רק לעניים שימצאו ללוות, והיאך קתני דהתקנה היא אף לעשירים.

ויש לבאר, דאע"ג דשורש התקנה היא לעניים, מ"מ יש כאן תקנה אף לעשירים שלא יפסידו שילוו לעניים. ובאמת דמדוקדק כן בלשון רש"י, שכתב עשירים ועניים ולא כתב לעשירים ולעניים, והיינו כמשנ"ת דאין זה תקנה לעשירים אלא דממילא היא מועילה להם.

והא דהוקדמו עשירים לעניים אע"פ שסיבת התקנה היא לעניים, היינו משום דאופן התקנה היא לעשירים תחילה שלא יפסידו, ועי"ז יש תקנה לעניים שלא ינעלו דלת בפניהם.

ב. ולכאו' היה אפשר לבאר את הגמ' באופ"א מרש"י, דהנה ידועה הקושיא ע"ד הגמ' בהניזקין (שם נה:) "אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים", דלכאו' קשה והלא ירושלים חרבה רק בגלל בר קמצא שהלשין, והביאור הפשוט הוא שכוונת הגמ' דירושלים חרבה בגלל ה'מעשה' עם קמצא ובר קמצא.

ועד"ז יש לפרש אף כאן, דכוונת הגמ' "פרוס בולי ובוטי", שה'תקנה' היא בין המלווה ללווה, שהמלווה לא ינעלו דלת בפני הלווים ולא שיש תקנה לעשירים.

והא דרש"י לא פירש כן, י"ל בפשיטות דמשמע ליה שיש תקנה ממש לעשירים.

אי נמי, דא"כ הו"ל להקדים עניים לעשירים דלהם עיקר התקנה.

ועו"ל, דשם פרוזבול אינו מחמת התקנה אלא מחמת המהות שלו, וגוף הפרוזבול נעשה בין המלווה לבי"ד ולא בין המלווה ללווה.

ג. והנה עד כאן נתבאר דעיקר התקנה היא לעניים שימצאו ללוות.

איברא דמבואר בגמ' (לו.) דהלל התקין פרוזבול אחרי שראה שנמנעו מלהלוות זא"ז ועברו על מה שכתוב בתורה השמר לך וגו', והיינו דהתקנה היא כדי שהעשירים לא יעברו על הלאו.

חוב דפדיון הבן, וכתב בתחילת דבריו דלהכס"מ בפ"ט משמיטה שכתב בדעת הרמב"ם דס"ל דמלוה הכתובה בתורה כגבויים וכמסורים, א"כ לא משמט, אך לדעת שאר הראשונים דלא ס"ל כן, משמט, אך לבסוף מסיק שם בדעת הרמב"ם דלא כהכס"מ ולכן גם להרמב"ם משמט.

וצ"ב דאיתא בגמ' בקידושין כט. הוא לפדות ובנו לפדות הוא קודם לבנו. וא"כ מבואר דאינה משמטת, דהלא בוודאי על חיוב פדיון הבן ידידה עברה השביעית כשיש לו בן.

אמנם י"ל בזה כמה תירוצים, דהתם מיירי בזמן שאי אתה משמט קרקע דאז אין שמיטת כספים כמבואר בגמ' בקידושין דף לח:.

עוד י"ל דמיירי שנתן לכהן משכון, אך לא ברור דמועיל משכון על פדיון הבן עי"ש בתשו' קול אליהו הנ"ל שדן בזה (ועי' ציינו הרעק"א).

עוד י"ל דמיירי שהיה לו כהן ממכירי כהונה ועשה לו פרוזבול ע"ז. אך בתשו' רעק"א סימן ר"ג נקט דלא מהני מכירי כהונה בפדיון הבן כיון שאי"ז ממון מסויים.

ועוד י"ל דמיירי שהיה שוטה בשמיטה ראשונה, ונתפקח וילד בן.

ומה שיש לדון בסברא שלא ישמט, יש לבאר עפ"י התוס' בבכורות דף מט: ד"ה לדידה, שכתבו דמשתעבדים נכסיו לפדיון הבן אף נכסים שקנה לאחר ל' יום, כיון דכל שעה שהוא בכור יש סיבה לחיובו בפדיון הבן. וא"כ ה"נ הא אף אחר שביעית הוא נשאר בכור, וממילא מתחדש החיוב.

ויש להעיר בזה, דאף אם נימא דהשביעית משמטת, כ"ז הוא את חיובו של האב, אך חיובו של הבן כשגדל והיה לאיש לא פקע, (כיון דהיה קטן, א"נ דחיובו חל לכשיגדל). ולפי"ז מיושב ההערה מהגמ' בקידושין הנ"ל, די"ל שהאב הגדיל אחרי שנת השמיטה ואח"כ נשא אשה והוליד בן.

הרב מנחם מלרץ כולל שומרי גחלת

סוגית פרוזבול

גיטין דף ל"ו. תנן התם פרוזבול אינו משמט, זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה ועברו על מה שכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו', עמד והתקין פרוזבול, וזה הוא גופו של פרוזבול, מוסרני לכם פלוני ופלוני דיינין שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי אצל פלוני שאגבנו כל זמן שארצה, והדיינים חותמים למטה או העדים, ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית והתקין הלל דלא משמטא, אמר אביי בשביעית בזמן הזה וכו', רבא אמר הפקר בי"ד היה הפקר.

הנה צותה התורה שבשנת השמטה, נשמיט את קרקעותינו וחובות החייבים לנו, כש"כ (דברים ט"ו א-ג) 'מקץ שבע שנים תעשה שמטה, וזה דבר השמטה...לא יגוש את רעהו...ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך', וכשראה הלל שנמנעו העם מלהלוות בסמוך לשנת השמטה, עמד ותיקן פרוזבול, שע"ז יוכלו לגבות (חובותיהם) גם לאחר שנת השמטה, ושוב לא ימנעו עצמם מלהלוות.

בסוגיא זו ישנם כמה וכמה נושאים שיש לדון בהם, ומפני קוצר הזמן לא זכיתי להכנס לכל הנושאים, ולכך נראה בס"ד להתמקד בארבעה מהנושאים, ונחלק זאת לד' סימנים וי"ז סעיפים.

א. פרוזבול-איך הוא פועל, ובאיזה מהאופנים הוא מועיל, וכן האם זה דווקא במלוה בשטר, והאם זה שייך למוסר שטרותיו, ואי מהני מדאו' או מדרבנן.

ב. אימתי השביעית משמטת, בתחילתה או בסופה, או שמא גם וגם, ואיך היא משמטת האם מאליה כאפקעתא דמלכא, או שמא ע"י הסכמת ורצון המלוה.

ג. בטעם הדין שאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע.

ד. בדין דתלי ליה מלוה ללוה עד שאומר אעפ"כ [בגוונא שבא להחזיר חובו לאחר שנת השמטה ואמר לו המלוה משמט אני].

א. א. תחלה נראה לבאר את דעת רש"י, ומפני שרבו לשונותיו של רש"י במרחבי הש"ס המבארים ענין זה, וכדרכה של תורה שדברי תורה עניים במק"א וכו', ע"כ מן הראוי תחלה להביא את לשונו הזהב בס"ד. בגיטין (ל"ו.) 'מוסרני לכם את שטרותי שאתם תהיו נוגשים ואני לא אגוש, ולקמן מוקי דיש כח בידם להפקיע ממון של זה וליתן לזה במקום שיש סייג ותקנה', ושם (ל"ב:) 'פרוזבול שהוא מוסר שטרותיו לב"ד, דאיהו לא תבע ליה לב"ח אלא הב"ד, והן יורדין לנכסיו ולא קרינא ביה לא יגוש', ובב"ב (כ"ז.) 'עמד והתקין תקנה שלא תשמט שיהא מוסר שטרותיו לבית דין וכותב עליהן פרוזבול, וזה גופו של פרוזבול מוסר אני לכם פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי אצל פלוני שאגבנו כל זמן שארצה, ותו לא משמטת ליה שביעית דלא קרינא ביה לא יגוש שאין תובע חובו אלא ב"ד, ובכתובות (פ"ט.) 'שאינו תובעו כלום אלא הבי"ד תובעו, שהפקירם הפקר והם יורדים לנכסיו', והנה הצד השווה שבכולם, דבעינן ב' תנאים, הפקר בי"ד, ושבי"ד הם יוגדרו כנוגשים ולא המלוה, וכבר הק' האחרונים מדוע לא סגי בטעם א' מהם, ועין בחי' הרי"ם שהאריך ליישב את דברי הרש"י, ור' נחום זיע"א העמיד כעין דבריו, דהרש"י בא לענות על ב' נקודות, דכנגד מה שיש לא יגוש, ע"ז אמר דבי"ד הם הנוגשים, דהם אינם מצווים בזה, וכנגד מה שעצם החוב נשמט ע"י האפקעתא דמלכא, וא"כ מה שייך לגבות, ע"ז אמר דהפקר בי"ד הפקר, והם קבעו שהחוב לא ישמט, ואף שלכאו' אם החוב נשמט א"כ יש פה שאלה של 'לא תגזול' ולא של 'לא יגוש', וע"כ שגם מצד דיני השמטה אין החוב נשמט לגמרי, ונשאר את עצם החוב ללא זכות ויכולת גביה, וכע"ז כ' גם העולת יצחק.

באוביה. שו"ר דהגאון האדיר ר' נחום זיע"א כבר עמד בזה בשיעוריו למס' גיטין (י"ז, ד').

ובלאו הכי הרי שע"כ צ"ל שאין כאן חוב חדש לחלוטין, דא"כ האם נאמר שעל חוב זה לא יהיה 'לוה רשע ולא ישלם', ויותר מזה היעלה על הדעת שהלוואה שעבר עליה השביעית יהיה מותר ללוה להחזירה בריבית, ופשיטא שלא, וא"כ ודאי שהחוב שיש כאן הוא המשך ישיר להלוואה שהיתה כאן בין המלוה ללוה, אלא שכעת מאחר והשמיטה מונעת מהמלוה את האפשרות לגבות את החוב, [ואף מעבר לכך-שכיום עצם החוב עצמו נשמט כמעט לגמרי, אלא שנשאר רק מבנה החוב כאשר הוא משולל מכל תוכן, ומחוסר יכולת גביה] הרי שהבי"ד לובשים את כובע התובע ועי"ז ניתן כח לגבות את החוב, וכנ"ל. ועין לקמן (סימן ד' ס' ט"ו) ראי' לזה מדברי התור"ד לקמן (ל"ז):

ג. וכעת נראה בס"ד להביא תמצית לשונות הראשונים הנוגעים לדין, תחלה נראה להביא את ל' הרמב"ן בגיטין (ל"ו). 'ומי איכא מידי דמדאורייתא משמט והלל אתקין דלא תשמט. איכא למידק ומדאורייתא מי משמט. והא תניא בספרי ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך ולא של אחיך בידך יצא המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד שאין משמטין... וי"ל התם במוסר שטרותיו לב"ד ממש אבל הכא אינו מוסר להם אלא שכותב מוסרני לכם כלומר בכל מקום שהם יהיו כמסורות לידיכם, ואמרו בירושלמי ואפילו נתונות ברומי... ותמהני אי מדאורייתא במוסר שטרות סגיא אמאי תיקן הלל פרוזבול הרי מי שרוצה להלוות יכול להלוות ולמסור שטרותיו לב"ד ולא לעבור על דברי תורה, ואפשר שאין העם רוצים למסור שטרותיהם ביד אחרים, ועוד מפני מלוה על פה שאי אפשר, לפיכך תיקן פרוזבול, ולי נראה דהיא דספרי **אסמכתא היא** וכשאמרו מוסר שטרות אין משמיטין מתקנתו של הלל אמרו, והכי משמע בירושלמי פרק בתרא דשביעית... 'כשהתקין הלל וסמכוהו לדברי תורה', ואני תמה למה ליה להלל פרוזבול, ליתקין (שיתנו) ע"מ שלא תשמיטנו בשביעית, איכא למימר אי כולי עלמא עבדי הכי משתכח תורת שביעית ולפיכך לא רצה לומר להם, אבל השתא מינכרא מילתא ואמרי בי דינא הוא דקא עביד, אי נמי **בשעת הלוואה** זימנין דלא דכירי וכיון דפסדי כלל איכא נעילת דלת אבל כשהלוו והגיע ערב שביעית כל אחד הולך וכותב לעצמו' עכ"ל, ומבואר א. שפרוזבול מהני מדין מסירת שטרות, אלא שאין צ' למסור את השטרות בפועל, ב. שפרוזבול מהני גם למלוה ע"פ, ג. שמוסר שטרותיו ג"כ מהני רק מדרבנן-מכח תקנת הלל, ד. דתנאי מהני רק בשעת ההלוואה, ובריטב"א (שם) כתב כעין הרמב"ן, דמסירת שטרות היא אכן מדאו', ולפי"ז מבאר את דברי הירוש' באופ"א, ובר"ן בחי"ג כתב כדבריהם ונשאר במסקנא שמסירת שטרות דאו' כריטב"א, ושניהם שינו במעט מהרמב"ן דהם כ' **שיכתבו** ע"מ שלא תשמיטנו בשביעית, ואילו הרמב"ן לא הזכיר כתיבה, אמנם ודאי שאי"ז מכריח שסברו שפרוזבול ל"מ למלוה ע"פ, דהם עצמם כ' קודם לכן דמהני, ומיהו

ב.ובעניות דעתי נראה לי לבאר דברי רש"י באופ"א, דהגדר הוא שהשביעית משמטת רק חובות שגובים אותם מכח הלוואות שבין איש לרעהו, אך הלוואות שגובים אותם מכח הפקר ב"ד, אינם שייכים להלוואות שעוברים בלא יגוש כשגובים אותם, וזה מה שעושה הפרוזבול, הוא הופך א"ז ל'שם של הלוואה' של ב"ד, וודאי שזה נשען על בסיס ההלוואה שהיתה כאן מהמלוה ללוה, אלא שכח הגביה כיום אינו מדין מ. לוה, כלומר מדין עבד לוה לאיש מלוה, ולא מכח השיעבוד, אלא מכח הפקר ב"ד, וזהו שכ' רש"י שיש כח בידם להפקיע ממונו של זה וליתן לזה, שזה מה שנותן היום את הכח לגבות את החוב מהלוה, וזאת הסיבה ששיך לומר שלא עוברים בלא יגוש, (עין לקמן סימן ב' ס' ח' טעם נוסף מדוע שיך בזה לא יגוש) כי אין הפשט שיש כאן חוב חדש לגמרי, אלא מה שהשתנה ע"י הפרוזבול זה שיש כח חיצוני שמכווח נגבה החוב הישן שהיה פה, וזהו שכ' רש"י ואתם תהיו נוגשים, כי הבי"ד הם אלה שיוצקים את הכח לעצם התביעה, ועי"ז אין פה לא יגוש, כי כיום מוגדר שבי"ד הם הנוגשים, כן נ"ל.

והאיר את עיני הגאון ר' שלו' בער קליינמן שליט"א שהביא ראי' ליסוד זה מגמ' ערוכה, שודאי שאין פה חוב חדש וכל מה שהבי"ד היום נוגשים זה רק משום שהשתנה שם התובע וכח ועילת הגביה, שמכאן ואילך יהיה מכח הבי"ד ולא מכח שיעבוד הלוה למלוה, אך ודאי שזה מבוסס על ההלוואה שהיתה פה, דהנה הגמ' במכות (ג:) שהגמ' שם מדמה דין סתם הלוואה ל' יום לשמיטה, שבשניהם א"א ליגוש כ"א כדינו, דבסתם הלוואה כל הל' יום אינו יכול לתובעו, ואילו בשמיטה החל מר"ה של השנה השמינית אינו יכול לתובעו, אך שניהם אותו גדר, וא"כ נראה דכמו שבסתם הלוואה פשיטא שהחוב קים אלא שא"א לתובעו, א"כ ה"ה בשמיטה כספים שהחוב קים אלא שא"א לתובעו וכנ"ל. (דבגמ' שם איתא 'דכתיב קרבה שנת השבע שנת השמיטה, ממשמע שנאמר קרבה שנת השבע איני יודע שהיא שנת שמיטה, אלא מה תלמוד לומר שנת השמיטה לומר לך [יש] שמיטה אחרת שהיא כזו ואיזו זו המלוה את חברו סתם שאינו רשאי לתובעו בפחות משלשים יום... ע"כ.)

ועוד נראה לי להוסיף דחזי' התם נמי, שהייעוד של הפרוזבול הוא להגדיר שהיום ב"ד הם שיוצקים את הכח והזכות לגבות את החוב, כי זה הדבר שנחסר מהמלוה בשמיטה-החוסר יכולת לתבוע את החוב, ממש כמו בסתם הלוואה קודם שיבוא ל' יום, שהחוב מצ"ע קים אלא שאין זכות לתובעו.

אמנם יעוין שם בהריטב"א שכ' 'ואיזו שמיטה שהיא כזו. פי' שדומה לזו **קצת** שהיא בלא יגוש שאינו יכול לתובעו פחות מל' יום', ויתכן שכונתו לחלק שבשונה מסתם הלוואה שהמצב הזה שאינו יכול לתובעו הוא רק במשך ל' יום, הרי שבשמיטה כספים זה קים לנצח ולעולם אינו יכול לנוגשו וא"כ עדיין הראי' עומדת

משמע שתנאי כזה יהני לדבריהם רק ע"י כתיבת התנאי להדיא, ואכמ"ל.

[ויעוין בר"ן בשו"ת (תשו' ע"ז) דמשמע בדבריו שבמסירת שטרות מושב הבי"ד הוא זה שמפקיע ומעביר את השטרות מיד המלוה ליד הבי"ד, ואילו בפרוזבול הרי שהשטר פרוז' עצמו הוא זה שמחיל את העברת זכות התביעה מהמלוה להבי"ד, וכעין שטר קנין, ומכח הפרוזבול עצמו נפקע הממון של הלוה, ונהפך להיות עומד לגביה ע"י המלוה, ואכמ"ל].

ובתוס' בגיטין (ל"ו) כתבו 'ואע"ג דדרשינן בספרי ואשר יהיה לך את אחיך תשטמ ידך (דברים טו) ולא של אחיך בידך מכאן אמרו המלוה חבירו על המשכון והמוסר שטרותיו לבי"ד אין משמיטין, מ"מ לא היה לו לעשות תקנה ללמד לעשות כן שביטל בכך השמטת כספים שצותה תורה, עכ"ל, כלומר דלדבריהם דין מוסר שטרותיו מצ"ע הוא מדאו, וקו' הגמ' היתה מי איכא מידי שלא היה הלל לתקן ללמד לעשות כן, ומבואר דפרוזבול היינו מסירת שטרות, ואילו במכות (ג'): כ' 'המוסר שטרותיו לבי"ד. פירש הקונט' דהיינו פרוזבול, ולא נראה דהא במסכת שביעית (פ"י מ"ב) תני המוסר שטרותיו לבי"ד והדר קתני פרוזבול אינו משמט אלמא תרי מילי נינהו, לכך נראה דתרי מילי נינהו ומוסר שטרותיו לבי"ד מדאורייתא אינו משמט עכ"ל, ומבואר דאינם דבר אחד, ובתורא"ש בגיטין (ל"ו) הביא א"ז כשני תשובות, דכ' 'וי"ל דמ"מ לא היה לו להמנות ולעשות תקנה וללמד לכל לעשות כן ושיבטל השמטת כספים שצותה תורה (כתוס' בגיטין), א"נ דוקא מוסר שטרותיו לבי"ד הוא דאינו משמט ולא במוסר חובותיו (כתוס' במכות), א"נ עיקר דרשא דספרי אמלוה על המשכון דקרינן ביה של אחיך בידך אבל מוסר שטרותיו לבי"ד אסמכתא בעלמא היא ועיקר טעמא משום הפקר (כמו שלמדו התוס' בדעת רש"י וכ"נ בדעת רש"י כמשנ"ת לעיל סימן א' ס' ב' דעיקר טעמא משום הפקר, וכן עין לקמן סימן א' ס' ו' ז', ובסמוך).

ד. והיוצא לדעת רש"י פרוזבול היינו מסירת שטרות, ושניהם מדרבנן (כש"כ התוס' בגיטין בדעת רש"י), וע"ז חשיב שהחוב נגבה מכח ההפקר ביד, וממילא אין לא יגוש, ולשא"ר הוי כעין מסירת שטרות, אלא שאי"צ למסור בפועל, ולדבריהם זה מהני גם למלוה ע"פ, אמנם ברש"י למדו האחרונים (הפנ"י בגיטין והתומים (ס"ז, כ"ב) שפרוזבול מהני רק למלוה בשטר, אמנם בחי' הרי"ם כ' להוכיח דרש"י ל"פ וסבר נמי דמהני אף למלוה ע"פ, ועיין בדבריהם.

והנה בתוס' בב"ק (ל"ז) דקדקו דפרוזבול אינו מסירת 'שטרות' דהרי זה מהני גם למלוה ע"פ אלא היינו מסירת 'חובות', וכ' דמוכח מסוגית הגמ' בגיטין (ל"ז) דפרוזבול מהני גם למלוה

ע"פ, ואמנם בדברי הגמ' לא הוזכר כלל דין זה דמלוה ע"פ אי מהני לזה פרוזבול אי לאו, ומה שהוזכר דין מלוה ע"פ, היינו שהשביעית משמטת מלוה ע"פ, אך נראה שהוכיחו כן, דהנה הפנ"י והתומים הנ"ל שלמדו בדעת רש"י שפרוזבול ל"מ למלוה ע"פ, סברו דלא אתי בזה לידי נעילת דלת, משום דמי שירצה שהשביעית לא תשטמ את חובותיו ילוה רק ע"י שטר ולא בע"פ, וע"כ דהתוס' לא ניחא להו בזה, וס"ל דבכה"ג יש לחשוש לנעילת דלת, וא"כ מאחר וכ' בגמ' שהשביעית משמטת מלוה ע"פ א"כ ע"כ שהפרוזבול מהני גם לזה, דאל"כ מה הועילו חכמים בתקנתם, דאכתי שוב תנעול דלת בפני לווים בע"פ, כן נ"ל.

ולדעת רש"י הטעם שבמשנה מוסר שטרותיו ופרוזבול מוזכרים כב' דינים שונים, היינו משום שבמסירת שטרות המלוה מוסר את שטרותיו להדיא, וזה ג"כ דין דרבנן, והלל בתקנתו אמר שאין צ' למסור שטרותיו לבי"ד בהדיא, אמנם יל"ד האם דין מסירת שטרות נוצר מכח הדין פרוזבול אלא שאמרו שבתקנת הלל נשתנה הדין וסגי במסירת מודעה, או שמא זה נתקן כדין בפנ"ע, ויעוין בהרמב"ן בגיטין (שם) שכ' 'ולי נראה דההיא דספרי אסמכתא היא וכשאמרו מוסר שטרות אין משמיטין מתקנתו הלל של אמרו' וא"כ חזי' כצד הראשון.

אך זה פשיטא, דגם לדעת רש"י מי שמסר שטרותיו לבי"ד חשיב כאילו מסר פרוזבול לבי"ד, וכש"כ בב"ק (ל"ז) גבי יתומים 'אין צריכין פרוזבול. דבלאו הכי לא משמט שביעית לחוב שלהן דאנן ידיהו דיתמי אנן ורמי עלן להפוכי בזכותיהו, הלכך שטרות שלהן כמסורים לבי"ד דמי, ותנן המוסר שטרותיו לבי"ד אין משמיטין, וזהו גופו של פרוזבול מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינין... וממילא פשוט וברור דמי שמסר שטרותיו לבי"ד, דאינו צ' לכתוב פרוזבול בכדי שהשביעית לא תשטמ את חובותיו, [אלא שאם יש לו חובות נוספים, שאת שטרותיהם לא מסר לבי"ד, ג"כ פשוט וברור שלא יהני מה שמסר שאר שטרותיו לבי"ד, ועל שטרות אלו יצטרך לכתוב פרוזבול, או למוסרם אף הם].

ה. אמנם מה שמדיני הפרוזבול אי"צ למסור השטרות להדיא לבי"ד, אינו מוסכם לכל הראשונים, דהנה הטור (חו"מ ס"ו) הביא תשו' מהרא"ש וז"ל 'וששאלת אם התובע הלך והראה שטר שיש לו על חבירו והיה מתרעם ממנו קודם שביעית שלא היה יכול להשיג ממנו דין ונתנו לו ב"ד הזמנה שיזמין אותו לדין והלך והזמינו ולא הגיע לדין עד שבא שביעית אם יהיה זה כמוסר שטרותיו לבי"ד. תשובה אין לנו אלא מה שאמרו חכמים ז"ל המוסר שטרותיו לבי"ד דוקא' משום דלא קרינן ביה ולא יגוש שא"צ ליגוש שב"ד נוגשין אותו אבל בנדון זה נוגש ונוגש הוא, עכ"ל, ומבואר דלא סגי במה שהבי"ד כבר מתעסקים בזה, אלא צ' שימסור השטרות לבי"ד, אמנם אי"ז מוכרח, ויתכן דגם להרא"ש סגי במסירת מודעה, וכונתו לאפוקי שלא סגי במה שהבי"ד מודעים על עצם קיום החוב, [ויל"ד אי בעינן פסק דין או דסגי בפחות מזה], (עי' שו"ת הר"ן, תשו' ע"ז, ותמצית דבריו הובאו לעיל בסימן א' ס' ג'), ומיהו עכ"פ חזי' לדבריו, דמה דמהני פרוזבול, ע"כ אין הטעם משום דלבי"ד יש

כח חזק וכל חוב שהם מודעים לו נחשב כבר כגבוי, באשר יש להם כח ודרכים כיצד להוציא כסף מאנשים, וכגבוי דמי ולכך אין לא יגוש, דא"כ אי"צ שימסור מודעה להדיא על כך שמוסר להבי"ד השטרות, אלא סגי במה שנתודעו על עצם קיום החוב, ומכאן ואילך כבר חשיב כגבוי כי שוב אין כח שיכול להתמודד מול הבי"ד, והבי"ד הרי יפעלו את פעולתם באשר הם ממונים לודאות שכל דין ודברים שעבר תח"י, יבוא אל תכליתו הראויה, ויקוים בו הדין כדיני התורה.

ובמלבי"ם (התורה והמצוה דברים ט"ו ג' (קל"א)) כ', ד'י כשאמר בפני הבי"ד שמוסר **תביעת** חובו בידיהם' ונראה בדבריו שעיקר הנקודה היא, להעביר את זכות וכח התביעה להבי"ד ולא את החובות עצמם.

ו. וכעת נראה בס"ד להעמיד את דעת הרמב"ם בסוגיא, דהנה במשניות (י', ב'-ג') ובהלכה (ט', ט"ו-ט"ז) כ' דמוסר שטרותיו מהני מדאו' מדכ' ואשר יהיה לך את אחיך, וזה בי"ד תובעים אותו, וממילא אין לא יגוש, ואילו פרוזבול הוא רק מדרבנן, ומטעם זה הוא מועיל דווקא בזמן שהשביעית מדברי סופרים, והוי כמסירת מודעה שהחובות לא ישמטו, ואי"ז שיש למסירת שטרות, והראב"ד השיג על הרמב"ם דלדעת רבא שהעמיד את טעם פרוזבול מדין הפקר בי"ד א"כ זה מהני אף לדאו', ורק לאביי שכ' דשביעית בזה"ז דרבנן אי"ז מהני לדאו', ותי' הכס"מ את הרמב"ם כמין חומר, דהנה פליגו הרש"י והתוס' בסוגיא בגיטין, האם תי' רבא אזיל על הקו' [הא' של הגמ'] דמי איכא מידי דמדאו' משמטא שביעית ותקינן רבנן דלא תשמט וכן העמיד רש"י, דאכן לפי' זה ק' טובא על הרמב"ם דמבו' דרבא אזיל על עיקר תקנת הפרוזבול וע"ז אמר דיש הפקר בי"ד, כלו' שגם אם השביעית תנהג מדאו', הרי שהפרוזבול יהני מדין הפקר בי"ד, ויפקיע הממון מיד הלוח, אלא שהרמב"ם סבר כהתוס', דרבא אזיל רק על הקו' [הב' של הגמ'] דמי איכא מידי דמדאו' לא משמטא שביעית ותקינן רבנן דתשמט, דאז דברי רבא שיש הפקר בי"ד באו להסביר איך רבנן הנהיגו שמטה בזה"ז, ולא אזיל כלל על דין פרוזבול, וא"כ שפיר דלא הוזכר כלל דין הפקר בי"ד ביחס לדין פרוזבול, וא"כ פשיטא שפרוזבול יהני רק היכא שהשביעית מדרבנן, דאל"כ איך יפקיעו רבנן הממון מהלוח אחר שהתורה אמרה לו שאינו צ' להחזיר את חובותיו בשביעית.

ז. ובעיקר מהות הדין 'הפקר בי"ד', מצינו את דברי הרשב"א דכ' דלדעת רש"י ה'הפקר בי"ד' בכוחו, לא רק **לשנות הגדרה של ממון שנמצא בידי אדם** ולומר שזה נמצא בידו מכח מתנה ולא מכח דבר אחר, כמו שווהו רבנן לבעילתו בעילת זנות וכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש (גיטין ל"ג: ובעוד מקומות הרבה), שאת כסף הקידושין שנתן לה הם מגדירים כמתנה ולא ככסף קידושין, [וכע"ז בגמ' ר"ה (כ"ב): 'אמרו לו מאתים זוז נתונים לך במתנה' וברש"י שם 'ואע"פ שלא השלמת תנאי שלך לשוכר, דיש רשות לבי"ד לקנוס ממון ולעשותו הפקר', ושם נמי הבי"ד

רק מגדיר שהמעות שנמצאים כבר ברשותו של אותו העד, הרי הוא זוכה בו מן ההפקר ואי"ז כשכר בידו], אלא בכוחם אף להפקיע ממון הא' ולתנהו לב' דזה בעצם בי' דברי רבא לדעת רש"י, דכך הפרוזבול פועל, שאף שהשביעית משמטת החובות מדאו' או מדרבנן, יש כח ביד חכמים להפקיע את ממון הלוח ולחייבו לשלם את החוב אף שמדיני השביעית הוא נפטר מזה, וז"ל (גיטין ל"ו: ד"ה רבא אמר) 'אתא הלל והתקין פרוזבול דהפקר בי"ד הפקר כדדריש לה מקראי ואזיל, והכא נמי אפקורי אפקר הלל ממונו של לוח לגבי מלוה ומגבי ליה וכן פרש"י ז"ל דאקושיא קמייתא קאי, ומינה שמעי' דכח בי"ד יפה **להפקיר ממון מזה ולזכותו לזה אפי' קודם שבא לידו**, וכן מוכח מקרא דאלה הנחלות אשר נחלו דמה אבות מנחילין ואומרים שדה פלוני לפלוני וזכה בו מיד ואף קודם שבא לידו אף ראשים מנחילין לכל מי שירצו ואומרים ממון ראובן יהא לשמעון וזוכה בו שמעון מעתה', וכן משמע מלשון רש"י שהבאנו לעיל, דיש כח בידם להפקיע ממון של זה וליתן לזה במקום שיש סייג ותקנה', וזה לדעת רש"י, הרשב"א, והראב"ד, דלא כהתוס' והרמב"ם, ובקרבן נתנאל (גיטין פ"ד סי"ג ברא"ש ס' ד') כ' דהרא"ש והרי"ף ג"כ ס"ל כהתוס', וכ' שם הטעם משום 'דרבא בעצמו מודה דמשום הפקר בי"ד אין לנו לעקור לדורות מצוה אחת מתרי"ג מצוות', אמנם לרש"י במקום סייג ותקנה, רבנן השתמשו בהפקר בי"ד כדי שיהיה העולם מתוקן.

ב. ח. וכעת נראה בס"ד להכנס לחלק נוסף בסוגיא-מתי השביעית משמטת ואיך, דיש להעמיד האם השביעית משמטת את החובות מאליה דהיינו אפקעתא דמלכא, או שזה דין שנא' ביחס למלוה שאסור לו לגבות את חובו, אך החוב מצ"ע קים, ובאם נאמר שזה כן אפקעתא, [כמו שאכן נראה ברוב הראשונים וכמשי"ת אי"ה], יש להעמיד מתי השביעית משמטת, האם בתחילת שנת השבע, או שמא בסופה, או שחלק בתחילתה וחלק בסופה, וכן נדון קצת בדין לומר משמט אני.

ונפתח בדעת רוב הראשונים שסברו שהשביעית משמטת את החובות בסופה, והיינו ממש ברגע האחרון של השנה, וממילא את הפרוזבול כותבים בשנת השמטה עצמה, וה'לא יגוש' מתחיל רק בתחילת השנה השמינית, דלפני כן החובות כלל לא נשמטו, ואין שום איסור לגבות את החובות במהלך שנת השבע, ובשנה השמינית אף שלכאו' החוב לא קים כלל, וא"כ גבית חובות לכאו' אמורה להחשב לגזילה ואי"ז שיש ללא יגוש, אי"ז ק' כלל, חדא כמו שנתאר כבר באריכות לעיל (בסימן א' ס' ב') שודאי וודאי עצם החוב נשאר קים ואכמ"ל, ועוד דשפיר שיש לומר שאף אם היינו אומרים שהחוב נשמט לגמרי, עדיין שיש לומר שהתורה דורשת מהאדם לשתף פעולה עם צו התורה ולא לנהוג כמלוה, כמו שבהשמטת הקרקעות איכא אפקעתא דמלכא, ואעפ"כ צותה התורה על בעל השדה שלא לנהוג כבעלים ולהפקיר שדהו ובעצם לשתף פעולה עם האפקעתא, וז"ל הרמב"ן (דברים ט"ו, א'-ב') 'ועל דעת רבותינו (ספרי קכב) "מקץ" בסוף השבע, ולא ידבר הכתוב אלא בשמיטת כספים, יאמר מסוף כל שבע

שנים הנמנים לכם תעשו שמטה שישמוט כל בעל משה ידו, ולכך אמרו (ערכין כח): שאין שביעית משמטת אלא בסופה' וכ"כ הרשב"א בתשובות (ח"ב שי"ד) ועוד ראשונים.

אך הרא"ש פליג, ויצא למהלך חדש בכל הסוגיא, וז"ל בגיטין (פ"ד י"ח-כ') 'אימתי כותבין עליו פרוזבול ער"ה של שביעית...', והא דאין כותבין פרוזבול בשביעית אע"פ שאינה משמטת אלא בסופה..., אבל מיד כשהתחילה שנת השמטה אין ב"ד בודקין לגבות שום חוב, וגם המלוה בעצמו אין לו ליגוש הלוה..., מיד שנכנסה השמטה לא יגוש, אבל אם יפרע הלוה מעצמו אי"צ לומר משמט אני, וכמו שאין נזקקין (הבי"ד) לגבות החוב, כך אין נזקקין לכתוב פרוזבול מיד כשנכנסה שביעית' עכ"ל בתמצית, ומבואר בדבריו א.דה"ל 'יגוש' חל מתחילת השביעית, אף שהחובות אינם נשמטים עד סוף שנת השבע, ב.דאסור להבי"ד לדון בגביית חובות בשנת השמטה, ג.דכתבין פרוזבול רק בערב שביעית, מטעם שכבר בתחילת השביעית חל כבר האיסור דלא יגוש, וכמו שלא נזקקים לגביית חובות, דכתיבת פרוזבול כמוה כהתעסקות בגביית חובות, דהחובות נשמטים רק בסוף שנת השמטה, ה.אם הלוה בא להחזיר מעצמו, בגוונא שבא לאחר השמטה, על המלוה לומר לו משמט אני, [ואם אמר לו אעפ"כ, יקבל ממנו] ואם בא בתוך שנת השמטה אי"צ המלוה לומר משמט אני.

ט. ושמעתי להעיר טובא, דלדעת הרא"ש דאין כותבין פרוזבול בשביעית, א"כ נעלת דלת בפני כל מי שיזדקק ללוות בשנת השמטה, דשוב לא ירצו המלוים להלוות, וי"ל א.דהנה כ' הריטב"א דהטעם דתיקן הלל פרוזבול, ואף שלכאו' סגי במה שמתנה שלא ישמטנו הלוה, אפ"ה כיון דחיישינן שמא ישכחו ושוב לא יבואו להלוות, תיקן הלל פרוזבול, וא"כ שייך לומר דבשביעית עצמה ל"ח לזה, כיון שהשביעית ע"כ היא מורגשת, דהא עתה (בערב ר"ה) כתבו פרוזבול, וגם נמנעים מעבודת הקרקע, ובדמי שביעית, וקדושת פירות שביעית וכו'. ב.דהקרבן נתנאל (ס' כ', אות א') הביא מהרדב"ז, וכ"כ הב"ח והחת"ס (שו"ת ס' נ'), שמודה הרא"ש דמה שאין כותבין פרוזבול בשביעית הוא דווקא על הלואות שנתנו קודם השביעית, אך על הלואות שבשביעית עצמה כתבין פרוזבול, ובאמת יל"ד מה הטעם, ושמא משום דכל מה שלא כותבים פרוזבול על הלואות שקודם השביעית היינו משום שר"ה של שביעית כבר עבר ע"ז, וחל על חוב זה כל מה שיש בשנת השביעית, וזה כולל שאסור לנוגשו, ושאין לכתוב עליו פרוזבול, משא"כ חוב שנוצר בשביעית עצמה א"כ לא עבר עליו הר"ה של שנת השבע ומינה שגם לא חלו על חוב זה דיני שנת השבע, [וצ' לכתוב פרוזבול בכדי שדיני סוף השמטה לא יחולו על

חוב זה, דהיינו שלא ישמט]. ג.לפי מה שכ' הרמב"ם בפילמ"ש (י' ה'), דכ' פרוזבול קודם ההלואה א"ש דלא היה רגע א' שהיה על חוב זה שם הלואה, [אלא דלכאו' ודאי דהרא"ש לא ס"ל כותיה]. ד.ואולי יש עצה דאם יכתוב הפרוזבול באותו יום של ההלואה דאז עדיין לא חל איסור לא יגוש על חוב זה, ואז שפיר שמותר לבי"ד להזקק לכתוב פרוזבול על הלואה כזאת, [ואולי יתכן דבסתם הלואה, יוכל כל הל' יום לכתוב הפרוזבול, דאכתי ליכא לא יגוש דסתם נלואה ל' יום, ועין].

ונסתפקתי בדעת הרא"ש האם יש לא יגוש לאחר שנת השמטה, דבדבריו הזכיר רק הלא יגוש שיש בתוך השמטה, וראיתי שמו"ר הגאון הגדול ר' אליהו וינר שליט"א דן בזה בספרו 'מראה אליהו' עמ"ס שביעית, (סנ"ד סי"א ד"ה הרא"ש) וכ' להוכיח ממה שכ' הרא"ש להק' על רש"י שסבר שיכול המלוה לכופף הלוה לומר אעפ"כ ואיירי לאחר שנת השמטה שנשמטו החובות וצ' המלוה לומר משמט אני ואם אמר הלוה אעפ"כ יכול לקבל ממנו, ואם לא אמר לו, יכול לכופו לומר כך, [עין בהרחבה בנושא זה לקמן בסי' ד'], והק' עליו הרא"ש דא"כ 'בטלת תורת שמטה', ואם אי' דיש לא יגוש גם בשנה השמינית א"כ היה הרא"ש צ' לדחות דברי רש"י בפשיטות דא"כ עובר על לא יגוש, ומדלא כתב הכי משמע דאיכא לא יגוש רק בשנת השבע, ועוד אפ"ל דאם לאחר השמטה המצב ממשיך כמות שהוא בשמטה, א"כ מדוע צ' לומר משמט אני רק מהשנה השמינית, ואם בשנת השמטה יש לא יגוש ואינו צ' לומר משמט אני, א"כ משמע ש'לא יגוש' ומשמט אני' לא הולכים יחד וכשזה קים רעהו לא קים, [ושמא טעם זה אינו מוכרח דיתכן דבתחילת שנת השמטה חל רק דין על המלוה לא ליגוש, ואחר שנת השמטה שהחובות נשמטים, מוטל על המלוה לומר משמט אני בנוסף ללא יגוש, ועין]. ועוד סברא הוא דבשנת השמטה שהחוב קים מתאים שיהיה לא יגוש, אך לאחר שהחובות נשמטים לכאו' מה שייך לא יגוש, והרי לא גרע מסתם גזילה, [והניחא לשאר הראשונים דהלא יגוש מתחיל רק לאחר שנת השמטה, (כלו' לאחר שנשמטו החובות) א"כ מוכרחים אנו לומר דנשאר קצת מהחוב וע"כ שייך לא יגוש, אך כל כמה שניתן להמלט מזה ולומר שיש לא יגוש רק מתי שהחוב קים, ודאי שטפי עדיף].

י. במרדכי בגיטין (ש"פ) כ' 'ולפי הענין נראה דשביעית הפקעתא דמלכא הוא, אע"ג דלא אמר משמט אני...', אלא מצוה הוא דרמיא עליה באמירה (לומר משמט אני, אע"פ שנשמט גם לולי אמירתו) דכ' וזה 'דבר' השמטה'- שיש ענין שידבר דיבור של שמטה, וכמו"כ יעוין בתשובות הרא"ש (כלל ע"ז-ד' ד"ה תשובה שביעית) 'שביעית משמטת המלוה ומפקעת שעבודה לגמרי, ואפי' בא המלוה לעבור על ד"ת ולתבוע חובו לאחר שביעית, הלוה פטור, עכ"ל.

וידועה דעת היראים (ס' קס"ד) דהחוב עצמו לא נפקע מאליו, עד שהמלוה אומר משמט אני, ועד אז יש ללוה לשלם ואם אינו משלם הרי זה לוח רשע ולא ישלם, וז"ל 'חוב שעבר עליו שביעית אינו רשאי לוח לעכבו, אלא עפ"י מלוה שכ"ז שלא השמיטו מלוה חייב לפרוע, אלא לוח יזמין מלוה לדין שישמיט לו חובו, כאשר צוה היוצר

ובי"ד יחייבו למלוה לומר משמיט אני כאשר ציווהו חכמים, וכנראה הוכרח לזה מב' טעמים, חדא דמ"ש לא יגוש אם החוב כבר נפקע, [ולעיל סימן א' ס' ב' כבר ישבנו דעת שאר הראשונים, ואכמ"ל] ועוד דאם החוב נפקע מה צ' שיאמר המלוה משמט אני, והלא החוב משומט ועומד [גם זה כבר ישבנו לעיל]. (הרמב"ם בפילמ"ש פ"י מ"ג כ' דרק אם הלואה מבקש שישמט החוב צ' הבי"ד לעשות כך, ובהל' (ט,ד) לא כתב כן).

ג. יא. וכעת נראה בס"ד לבאר הדין דאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, דהנה איתא בגיטין (ל"ז.) 'תנן התם אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, אם אין לו מזכהו בתוך שדהו כל שהו, וכמה כל שהו, אמר רב חייא בר אשי אמר רב אפילו קלח של כרוב, אמר רב יהודה אפי' השאילו מקום לתנור ולכיריים כותבין עליו פרוזבול, ובטעם הדין כ' רש"י 'דלא תקנו אלא בזמן שהחוב כשאר רוב שטרות שהן נגבין מן הקרקע דהוי מלתא דשכיחא כדאמרין בכמה דוכתי דבמילתא דלא שכיחא לא עבוד רבנן תקנתא, ואע"פ שאינו שוה כל החוב כדקתני לקמיה קרקע כל שהוא האמרן אפילו מלא מחט גובה מלא קרדום כמעשה דקטינא דאביי, ובב"ב (כ"ז.) כ' 'אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע אבל אין לו קרקע ללוה לא כתבין ליה, דהלואה דלא שכיחא היא, דמסתמא אין אדם סומך אלא על קרקע הלואה וכשארין לו לא תיקן הלל פרוזבול' ומבואר דעיקר הטעם דבעינן קרקע, אינו מעצם הדין פרוזבול אלא הוי דין כללי שרבנן אינם מתקנים תקנות למקרים לא שכיחים, וזה דין בהלואה שצ' שתהיה על הקרקע כדי שתחשב להלואה מצויה, וממילא יוכלו לכתוב עליה פרוזבול, וכ"כ הרשב"א בב"ב (י"ב.) 'טעמא משום דלא התקינו אלא על המצוי ואין אדם מצוי להלוות את שלו אלא למי שיש לו קרקע, וכ"כ התוס' בקידושין (כ"ו:) 'וכי אין לו קרקע אין כותבין עליו משום מלתא דלא שכיח שמלוין לאדם שאין לו קרקע, ומלתא דלא שכיח לא עבדו רבנן תקנתא'.

אמנם הרש"י בב"ב סתר דבריו דכ' שם (י"ב.) **דכיון דלא מחוסרי גוביינא** וזה כתב לו עליהן שכל חוב שיש לו עליו שיגבנו כל זמן שירצה קיימי ברשותיה דמלוה, וצע"ג, וראיתי שמו"ר הגאון הגדול ר' אליהו וינר שליט"א תי' בזה, (מראה אליהו ס' נ"ח, ו'ז') דודאי אף לרש"י עיקר הטעם דבעינן קרקע היינו ככל הראשונים משום דאז הוי כגבוי, ולכך כשכ' בב"ב את גוף התקנה של פרוזבול כתב כן, ובגיטין דשם הוא אמר **הסוגיא דפרוזבול**, ראה רש"י לנכון להרחיב ולדון דא"כ תנעול דלת בפני לוויין שאינם מלוים על הקרקע, וע"ז כ' דהוי מילתא דל"ש ול"ח להכי, ומה שהרשב"ם בב"ב (ס"ה:ס"ו.) הביא א"ז כב' דעות, היינו דבתחלה כ' עיקר דין פרוזבול ואח"כ האריך לדון שיכול לצאת מזה חורבא וכנ"ל.

יב. ובר"ש במשניות כ' הטעם דכשיש ללוה קרקע, א"כ יש למלוה מהיכן לגבות וחשיב כגבוי, וכמלוה על

המשכון [שאי"צ לכתוב פרוזבול], וזה בכדי שבתביעת המלוה יהיה כמה שפחות צורה של נגישת חוב, וכאשר יש לו קרקע הרי שקודם השמטה קרקע זו משועבדת למלוה, ואם יגבנה הרי שאת שלו הוא לוקח, ואינו מחדש כאן גביה, ואף אם לבסוף יקח ממנו מעות, הרי שהוא רק המיר את הקרקע שהיתה שייכת לו [ברמה מסוימת] תמורת מעות ושוב יש כאן גביה קלושה, והרבינו גרשום והרשב"ם בב"ב (כ"ז.) כ' ג"כ כהר"ש, דהטעם דבעינן קרקע היינו משום דע"ז הוי כמלוה על המשכון, וברבינו גרשום כ' 'פרוזבול-היינו תקנת עשירים שהיו מלוים על משכון קרקע, דלאו שמטה משמט וכו', וכ"כ הרשב"ם שם (הובא בתוס') 'והוי כאילו יש לו משכון, ועוד כ' הרשב"ם (שם ס"ה:ס"ו.) 'וה"מ כשיש לו קרקע ללוה, דדמי כאילו יש למלוה משכון, והוסיף לבאר 'דבמשכון ל"ש לא יגוש דכגבוי ועומד הוא, שכל מה שיכלו חכמים לתקן **כדי שלא יהו נראין עוקרין דבר מן התורה**, התקינו, וכ"כ ר"ת בקידושין (כ"ו:) 'דהיינו טעמא שכותב פרוזבול על הקרקע משום **דלאוי לגבות חובו**'.

ובעל התרומות כ' טעם אחר מדוע אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, (הובא בב"ב חו"מ ס"ז כ"ד) דצ' להקנות החובות לבי"ד אגב הקרקע, וכן כותבים בפרוזבול 'ויהיבית לכון במתנה בקנין ד' גרמידי מן ארעא דאית לי...', וכן משמע קצת ברבינו גרשום הנ"ל דכ' 'מוסרני לכם אגב קרקע'.

יג. והטעם דמהני אפי' קרקע כל שהוא, אף שלכא' אין זה שוה לחוב, [ופשיטא שאי"צ ק' לבעל התרומות הנ"ל, לדבריו צ' רק כדי שתהיה לו אפשרות להקנות את הפרוזבול-החובות אגב הקרקע], מצינו ג' סברות בראשונים, א. ברשב"א בב"ב (י"ב.) ובנמו"י בגיטין (ל"ז.), כ' דל"פ רבנן, ב. הרש"י בגיטין (ל"ז.) והר"ת בקידושין (כ"ו:) כ' דהוא כמעשה דקטינא דאביי דגבי והדר גבי, (כתובות צ"א:), ג. הרשב"ם (הובא בתוס' בגיטין (ל"ז.)) והי"א בר"ן (שם) כ' דמאחר ואין הונאה לקרקעות, א"כ אפשר להחשיב שהשווי של קרקע זו הוא כגובה החוב.

ד. יז. וכעת נראה להכנס בס"ד לנושא הרביעי והוא ה'תלי ליה עד דאמר הכי', דאי' בגמ' בגיטין (ל"ז:) 'המחזיר חוב לחבירו בשביעית צריך שיאמר לו משמט אני, ואם אמר לו אע"פ כן יקבל הימנו שנאמר וזה דבר השמטה, אמר רבה ותלי לי' עד דאמר הכי, איתביה אביי כשהוא נותן לו אל יאמר לו בחובי אני נותן לך אלא יאמר לו שלי הן ובמתנה אני נותן לך, אמר ליה תלי ליה נמי עד דאמר הכי', ומבואר דאף שהלואה בא מעצמו להחזיר את החוב ואף שאינו מחויב בזה, אעפ"כ צ' המלוה לומר לו משמט אני, ואם הלואה חזר ואמר לו אעפ"כ אני נותן לך מתנה, יכול לקבל ממנו, ויכול המלוה לכופף את הלואה שיאמר לו 'אעפ"כ אני נותן לך במתנה',

ועד כמה יכול לכופף, ובביאור הדין דתלי ליה, מצינו בזה ז' ביאורים בראשונים, א. הרש"י כ' 'ותלי ליה. אם היה רוצה לחזור בו יתלנו על עץ אם גברה ידו עד דאמר ליה אע"פ כן, ומבואר שיכול ממש לכופף, אך זה מותר רק באופן שהלואה בא מעצמו לתת למרות שאינו חייב, וכעת

רוצה לחזור בו, אם מפני שאינו יודע שמחובת המלוה לומר משמט אני אף שמצדו ישמח לקבל את מעות החוב, (וכמעשה דרבה-שם) או שאף שידע חזר בו,

בברא"ש כ' ו'תלי ליה כלומר יהא עיניו תלויות- יושב ומצפה עד שיאמר כך', ומוסיף הרא"ש דהירושלמי ג"כ הכי, 'אומר לו בשפה רפה (משמט אני) והימין פשוטה לקבל', כלומר שאסור לכופו, אך יכול להבהיר לו שאף שאומר משמט אני, הרי שאינו מתנגד לקבל המעות,

גבר"ן (על הרי"ף י"ט): הביא מהערוך ד'תולה עיניו בו כאילו רוצה לקבל, כדי שיתביש הלה ויאמר לו אעפ"כ', (ובערוך במק"א כ' כרש"י)- כלומר, נוסף על מה דכ' הרא"ש, דאף יכול לגרום לו להתביש, ויתכן דלהרא"ש אסור לעשות כך,

דברמב"ם כ' (ט' כ"ט) 'החזיר לו חובו ולא אמר לו כן מסבב עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתם לך, ואם לא אמר לא יקבל ממנו אלא יטול מעותיו וילך לו, ומבואר דמותר לו להחזיק את המעות בידו ותוך כדי זה לדבר על ליבו שיאמר לו אעפ"כ, ואם לא נתרצה יחזיר לו מעותיו וילך לו,

הבראב"ד על הרי"ף כ' 'כשיאמר לו אעפ"כ לא יצניעם מיד אלא תולה אותם לפניו שיחזירם במצות שמטה כדי שלא יראה שלא גמר בלבו להשמיט... שיתלה לו עד שיאמר לו במתנה אני נותן לך, ומבואר בדבריו דהתלי ליה אינו שהמלוה תולה עיניו ללוה ומצפה שיחזיר לו, וכ"ש שאין הכונה שהמלוה תולה ללוה על עץ עד שיאמר אעפ"כ, אלא אדרבא נאמר פה **חומרא למלוה, שצ' להראות שהנו שלם בלבו על השמטת החוב, ולכן אינו מכניס המעות לכיסו אלא רק כאשר יאמר הלוה במתנה אני נותן לך,**

ו-ז. במאירי הביא ב' ביאורים, 'ואם אומר לו הלה אעפ"כ יקבל, ואם לא אמר אעפ"כ רשאי הלה לעכבו בדברים עמו ולהעמידו כתליה, שלא לילך עם המעות, אלא שישבבנו בדברים היאך הלוה לו מעותיו לאהבתו, אלא שמצד המצוה הוא משמט ומשמטת ההשמטה על המלוה אלא שהלוה יכול לפרוע אם ירצה אלא שהוא מודיעו שאינו יכול לתבעו, עד שיאמר הלה 'אע"פ שאינך רשאי לתבוע רוצה אני לפרוע ולא בחוב אני נותן לך אלא כעין מתנה, וכל שאמר כן יקבל מיד וזהו ענין ותלי ליה... (והוי כעין הרא"ש, אלא שהוסיף עצות כיצד ישדלו להביא לו את המעות, ועוד הוסיף עצת שמותר לו להדגיש שמצות השמטה מוטלת רק עליו, ורק מצד המוה הוא משמט, וזה לכא' דלא כהראב"ד שצ' להראות שלבו שלם עם ההשמטה), ויש מפרשים שאומר לו משמט אני **ותולה עיניו בכיס עד שירגיש הלה שמעותיו**

הוא רוצה עד שיתבייש הלה ויאמר לו אעפ"כ וכן שיאמר לא בחובי אני נותן וכו', וזהו שאמרו בתלמוד המערב משמט אני בשפה יפה והימין פשוטה לקבל, -) דבשונה מהפ' הראשון שמעמידו כתליה שלא ילך עם מעותיו, כאן התליה היא בכיסו כדי שיתבייש, (ועוד מוסיף המאירי) ומ"מ אם הלך לו הלה כשאמר לו משמט אני רשאי הוא להודיע צערו לאחרים, ורשאים אחרים לילך ללוה מאליהם שלא בשליחות המלוה לומר לו לא יפה עשית שהיה לך לומר אעפ"כ, (ויל"ד מדוע צ' לזה **אחרים**, האם מפני חריפות הנוסח וגודל הגערה, או עצם זה שהלוה כבר הלך לו, אם כעת יבוא המלוה עצמו ויחזור לשדלו, הרי שזה כבר גובל בלא יגוש, ועין), (וכעת מוסיף המאירי לחדש שאף מותר לשנות מהאמת), ולא עוד אלא שאם מתיראים שהלוה יהא מושך ידו מלחזור אצל המלוה מחשש שמא יגרום חטאו ויקבל, מותר לבא עמו **בתחבולות ובמתק דברים** כלומר היאך לא אמרת לו אעפ"כ להפסיק דעתו, וכי סבור אתה שאף כשתאמר כן יקבלנו... וכיוצא בדברים אלו, ואם חזר להביא לו מעותיו ולומר לו אעפ"כ, יקבל וכן כל כיוצא באלו, עכ"ל הזהב.

טו. הק' הרא"ש על רש"י שכ' דתלי ליה על עץ עד שיאמר אעפ"כ, דא"כ 'בטלת תורת שמטה, וכ' התורה"ד (סוף ס' ד"ש) וכן איתא בב"ח (ח"מ, ס"ז, ל"ו), דמקו' הרא"ש נראה שהבין ברש"י, שיכול המלוה לבוא מעצמו ללוה, ולכופנו עד שיאמר במתנה אני נותן לך, וא"כ שפיר שייכת הלשון 'בטלת תורת שמטה, דתמיד המלוה יוכלו ליגוש את החובות, וכ' שריהטת הסוגיא נראה ברש"י שרק לאחר שבא הלוה מעצמו להחזיר את החוב אף שאינו חייב, ואמר לו המלוה משמט אני שבזה כבר קיים מצות השמטה, יכול המלוה לכופו לומר במתנה אני נותן לך, שהרי מעצמו החזיר לו החוב, וא"ש שיכול המלוה לכופו לומר אעפ"כ, דמה פתאם יוכל הלוה לחזור בו מנתינת המעות אחר שכבר נתן, ואין לומר שמאחר וסירב המלוה לקבל המעות במה שאמר משמט אני, שוב שפיר אין הלוה צ' ליתן לו המעות, דכל מה שאמר המלוה כן הוא רק בכדי לקיים מצות שמטה, וא"כ ודאי שלא התבטלה בזה תורת שמטה, דהא אם לא יבוא הלוה מעצמו להחזיר לו החוב, אסור למלוה לבוא מעצמו ולתלותו על עץ בכדי שיחזיר לו את החוב, וא"כ תורת שמטה נוהגת בגוונא שלא יחזיר לו הלוה את החוב מעצמו.

ויעוין בל' התור"ד דחזי' להדיא שרק לאחר שבא הלוה מעצמו להחזיר החוב יכול המלוה לתלותו עד שיאמר אעפ"כ, ועוד כ' בדבור בעלמא שאמר משמיט אני קיים המצוה ואחרי כן מותר לגבות **לזמן**, כלומר שהתור"ד מגדיר את אותם מעות שמוסר הלוה למלוה **כמעות חוב** ולא כמתנה, ולכא' יש בזה סיוע למש"כ לעיל סימן א' ס' ב' באריכות דהחוב לא נשמט לחלוטין, אלא שנשלל מהמלוה זכות התביעה, וא"כ כשאומר לו במתנה אני נותן לך אי"ז מתנה גמורה, אלא זה ניתן במסגרת החוב, ולא מכח החוב אלא מרצונו הטוב של הלוה, ועין לקמיה, [ואולי אפשר לומר דקצת משמע בתור"ד כשי' היראים דלעיל (סימן ב' ס' י') דאין החוב נשמט מאיליו ורק ע"י אמירת המלוה 'משמט אני' נשמט החוב, דכ' דאחר שאמר משמיט אני קיים המצוה, ואי"ז מוכרח, דיתכן

דכונתו לומר שקיים בזה המצוה לומר משמט אני, ולא שע"י דבורו נשמט החוב, ועין.]

טז. הנה יש להק' בדברי רש"י קו' אלימתא, דממ"נ אסור למלוה לתלות הלואה על עץ עד שיאמר אעפ"כ, דאם נדון את המעות הללו כתשלום חוב הרי עובר בלא יגוש, ואם נדונים כמתנה הרי תליוהו ויהיב לא הוי מתנה וכמבואר בסוגיא בב"ב (מ"ח. ועין ברשב"ם שם ד"ה אמר שמואל בסופו), וי"ל א.דע"כ נצטרך לומר נוסח אמצעי-שהמלוה מבקש את החוב בצורת מתנה, והלואה נותן מתנה בגלל החוב, ויעוין בל' המאירי שכ' דהלואה צ' לומר לו שאינו נותן לו המעות בתורת חוב אלא 'כעין מתנה', [אמנם צע"ג מדוע נדחק המאירי להעמיד דווקא בכעין מתנה, דהניחא לרש"י דהוא תולה אותו ממש, א"כ שפיר שצ' שיאמר דווקא כעין מתנה, מאחר ותליוהו ויהיב לא הוי מתנה, אלא להמאירי שהוא רק משדלו בדברים, מדוע לא העמיד במתנה ממש, וצ"ל דהמאירי כ' האמת וכפי שהעמדנו בס"ד לכל אורך הסוגיא, שודאי וודאי שהחוב לא נעלם לחלוטין, ולכך כ' המאירי דהוא רק כעין מתנה, כיון דהאמת היא שבסיס החוב עדיין קיים, כן נ"ל] ב.אפשר לחדש דתליוהו ויהיב לא הוי מתנה, היינו דווקא היכא שמגיע ראובן לשמעון ותולה אותו על עץ עד שיביא לו מתנה, אך בגוונא שהגיע שמעון מעצמו לתת מתנה לראובן, וכבר נתן לו (וכמבואר בכמה ראשונים שהמעות נמצאים כבר ביד המלוה, ברש"י-אם היה רוצה לחזור בו, ברמב"ם-אם לא אמר לו אעפ"כ ליטול (הלואה) מעותיו (מהמלוה) וילך לו), א"כ יתכן שיהיה מותר לראובן לתלותו עד שיאמר לו שנותן לו המתנה (שכבר) נתן לו הוא בעצמו, כלומר שיעמוד בדבורו, וה"נ ששמעון הלואה בא מעצמו להחזיר את החוב וראובן אמר לו משמט אני [בכדי לקיים מצות 'וזה דבר השמטה'] ומטעם כן רוצה הלואה לחזור בו מהמתנה' (חשיב מתנה, דהא אינו צ' להחזיר לו את החוב מאחר והוא נשמט, וא"כ הוא עושה זאת מרצונו הטוב), א"כ שפיר שיכול ראובן לכופו לומר לו 'אעפ"כ ובמתנה אני נותן לך', ולמעין בדברי הב"ח הנ"ל ימצא כן בדבריו שכ' 'וכיון שקיים המצוה שוב יכול לתלותו על עץ אם גברה ידו כדי שיאמר אעפ"כ, שהלא מעצמו החזיר לו החוב, ודבור זה של המלוה דאמר משמט אני אינו אלא לקיים מצות שמטה, ולמה זה יחזור ליטול המעות שכבר נתן, שהרי אין עליו אלא לומר אעפ"כ ולא ליטול המעות, והלכך יכול לתלותו על עץ עד שיאמר אעפ"כ', עכ"ד והן הן הדברים, וזה אמת לאמתה של תורה.

יז. ועכ"פ מבואר בב"ח שהלך בשי' הראשונים שסברו שמדובר שהלואה כבר נתן המעות למלוה, ותוכ"ד שהמעות בידו הוא כופהו ומשדלו (רש"י רמב"ם) לומר אעפ"כ, עוד מבואר בדבריו דהמצוה לומר משמט אני, היא חיוב אמירה, ותו לא, והק' עליו המחנה יהודה (גיטין ל"ז:), א.דהמצוה לומר משמט אני, ודאי שאין הכוונה שרק יוציא את המילים מפיו מהשפה ולחוץ, אלא המצוה היא להשמיט את החוב ולא לתבוע אותו, ו'מזה דבר השמטה' למדו דלא סגי במה שישמט, אלא

צ' גם להוציא זאת בפיו, (דמלך 'ילפי' דבעינן דיבור של שמטה), אך ודאי של"מ מה שמוציא זאת בפיו ולבו בל עמו, ב.דהרי החוב נשמט מאיליו מחמת השביעית, ובלא"ה אסור למלוה לגבות מעות מדין החוב, וא"כ כל מה שיכול לקבל את המעות זה רק משום מתנה, וק"ל תליוהו ויהיב לא הוי מתנה (ב"ב מ"ח.).

ולפני שנראה להביא מש"כ לתרץ, צ"ל בקו' הא' דע"כ נחלקו בזה כבר הראשונים, דבחלק הארי של הראשונים מצינו לשונות של אומר לו בשפה רפה והימין פשוטה לקבל וכל' הירושלמי, ועוד הוסיף המאירי בעצות היאך לשדלו לתת לו מעותיו, (עי' לעיל סימן ד' ס' י"ד בדבריהם) וא"כ זה לא המצאה של הב"ח, ונראה שהמחנה יהודה הלך כשי' הראב"ד (על הרי"ף) שכ' שאסור למלוה להכניס המעות לכיסו עד שיאמר הלואה אעפ"כ, כדי שיראה שהוא שלם בלבו עם השמטת החוב, וא"כ קו' זו ל"ק על הב"ח, ובקו' הב', לכאן זה לא קו' דווקא על הב"ח אלא רק באשר הב"ח הלך כדעת רש"י, אך עצם השאלה היא קו' על רש"י דכ' דיכול לתלותו ממש עד שיאמר אעפ"כ, וכפי שכבר הקשינו לעיל (סימן ד' ס' ט"ז) וי"שבנו בב' אופנים.

ומכאן קו' אלו רצה המחנה יהודה להעמיד דלכל לוח יש ב' חיובים, א.חיוב לפרוע את החוב שכולל שיעבוד גוף ונכסים, (דיני ממונות) ב.מצוה לפרוע מדין הן צדק, (בין אדם למקום), [יסוד הדין בדברי רש"י בכתובות (פ"ו). שכ' 'פריעת בע"ח מצוה, מצוה עליו לפרוע חובו ולאמת דברו, דכ' 'הן צדק' שיהא הן שלך צדק ולא שלך צדק' ואכמ"ל], ובקץ שנת השמטה שהחובות נשמטים, א"כ נפטר הלואה מקיום ח"א, כיון שאינו חייב לפרוע את החוב, אלא שעדיין רובצת עליו המצוה של הן צדק, כלומר שנשארה זיקה לחוב שנשמט, וא"כ אין כאן שאלה של תליוהו ויהיב מאחר שאי"ז מתנה אלא חוב, אלא שהלואה נותן המעות בתורת מתנה, באשר הוא נותנם למרות שאינו מחויב מדיני ממונות, וע"י שעושה כן הרי הוא מקיים מצות הן צדק, ובכזה סוג מתנה איכא גמ"ד כיון שעושה מצוה כמבואר בסוגיא בב"ב (מ"ח), ולוה שלא מחזיר הרי הוא בכלל מחוסרי אמנה, וכמבואר במשניות (פ"י מ"ט) 'המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה ממנו...', וכל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה הימנו', ומבואר שכללו את המחזיר חוב יחד עם 'המקיים את דברו', והלא דבר הוא, והגם שהמלוה אמר משמט אני, כוונתו למחול רק על שיעבוד הגוף והנכסים, שלא יטול ממנו ממון לפירעון חובו, אך אינו מוחל על ההן צדק שלו שהבטיחו לאמת את דבריו לחזור וליתן לו את המעות שנטל ממנו, ומאחר ומצד דיני השביעית אין מניעה שהלואה יתן למלוה מעות בתורת מתנה, א"כ שוב לא נפקע ממנו המ"ע של ה'הן צדק', אלא שהמלוה [והבי"ד] לא יכולים לכפותו לפרוע בעבור זה את החוב, משום הל"ת של 'לא יגוש', אך ודאי שמצוה זו עדיין מוטלת על המלוה, נמה שאח"כ תולה את הלואה אי"ז חסרון מצד תליוהו ויהיב, כיון שזה נסמך על מה שנשאר מהחוב-ה'הן צדק', ואין בזה משום ביטול מצות השמטה כיון דאיירי בגוונא שהלואה בא מעצמו להחזיר את המעות, וגם אין בזה חסרון מצד ה'לא יגוש', כיון שעתה

הוא זוכה בממון בתורת מתנה ולא בתורת פירעון, וכעין הדברים שכ', אלא שאנו העמדנו את הדברים מבלי לדון מצד ההן צדק.

הרב משה רובל כולל קול אליהו

ענינה של תקנת פרוזבול

מה ענינה של תקנת פרוזבול שעל ידה שביעית לא משמטת

דעת רש"י בדף לו. ומפורש יותר בדף לב בד"ה מוסרני לכם, וז"ל לקמן הוא בפרקין גבי פרוזבול שהוא מוסר שטרותיו לבי"ד איהו לא תבע ליה אלא הבי"ד והן יורדין לנכסיו לא קרינן ביה לא יגוש, עכ"ל, כלומר שענינו של פרוזבול שע"י מסרת החובות לבי"ד נחשב שהבי"ד תובעין את חוב ולא הוא ולא קרינן ביה לא יגוש, ולפי"ז מה שהמלוה הוא זה שתובע זה בשליחות הבי"ד.

אמנם בתוס' (לו. ד"ה מי איכא מידי) מביא ספרי שכתוב "ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך" ודרשינן ולא של אחיך בידך מכאן אמרו המלוה חבירו על המשכון והמוסר שטרותיו לבי"ד אין משמיטין, שנראה מדברי התוס' שענינו של פרוזבול כמו משכון שלא משמט משום שהחוב חשוב כגבוי ששמיטה משמטת חובות ואם נגבה זה כבר לא חוב, וה"ה ע"י הפרוזבול שעל ידו מוסר שטרותיו לבי"ד, וכשלב"ד כח התביעה החוב חשיב כגבוי מפני כח הגובינא של הבי"ד, ולכן לא משמט דלא הוי חוב וזה הדרשה שהביאו התוס' ולא של אחיך בידך, כשהחוב גבוי שמיטה לא משמטת.

ושיטה ג' זו שיטת הרמב"ם, שכתב (פרק ט משו"י הלכה טו) המוסר שטרותיו לבי"ד ואמר להם אתם גבו לי חובי זה אינו נשמט שנאמר "ואשר יהיה לך את אחיך" וזה בי"ד תובעין אותו שנראה שלמד בפסוק שמסירת שטרות לא משמט משום שבי"ד הם התובעין.

ומהרמב"ם נראה שהדיוק מה"אחיך" ולא בי"ד, ומהתוס' נראה שהדיוק מה"את אחיך תשמט ידיך" ולא אחיך בידך, שכגבוי דמי ולכן לא משמט.

והרמב"ם מפצל בין מסירת שטרות לפרוזבול שבהלכה אח"כ (ט"ז) כותב הר"מ שהלל התקין פרוזבול ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמיטת כספים בזמן הזה שהוא מדברי סופרים, אבל שמיטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה, וכך שיטת תוס' במכות ג:.

וזה דלא כרש"י ותוס' בגיטין לו. שסוברים שמסירת שטרות ופרוזבול זה היינו הך וזה גופא תקנת פרוזבול למסור שטרותיו לבי"ד ולא משמט (לרש"י שרק לאדם פרטי אסור ליגוש ולבי"ד מותר, ולתוס' משום שחוב שבי"ד תובעין אותו הוא כגבוי), אלא לרמב"ם מסירת שטרות

מדאורייתא ונלמד מפסוק ומועיל אפי' בשמיטה דאורייתא, ופרוזבול זו תקנה נפרדת שמועילה רק בשמיטה דרבנן, ואפי' כשלא מסר שטרותיו לבי"ד, ועכ"פ רואים ברמב"ם שכח הפרוזבול זה הם אמרו והם אמרו, ולא שיש כאן כח אמיתי שלא תשמט שביעית אלא שרבנן שאמרו שמשמט אמרו שכשנגש לבי"ד ואומר שרוצה לגבות חובו לא משמט, וכה"ג יכלו לומר שלא משמט גם ע"י פעולה אחרת, ויתכן שהרי כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון ולכן בשמיטה דרבנן תקנו שכל שנגש לבי"ד ואומר נוסח הפרוזבול זו מסירת שטרות שמועילה רק בשמיטה דרבנן שהיא כעין מסירת שטרות ולא משמט.

והיסודות לשיטות אלו מהגמ' בגיטין לו. וזהו גופו של פרוזבול מוסרני לכם וכו' ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית והתקין הלל דלא משמטא אמר אביי בשביעית בזמן הזה ורבי היא וכו' ותקינן רבנן דתשמט וכו' ומי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטא שביעית ותקינן רבנן דתשמט אמר אביי שב ואל תעשה הוא רבא אמר הפקר בי"ד הפקר ע"כ דברי הגמ'.

ונחלקו הראשונים האם תירוצו של רבא שהפקר בי"ד הפקר מיישב רק את השאלה השניה של הגמ' איך תקנו שישמט, או גם את השאלה הראשונה ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית והתקין הלל שלא תשמט.

דשיטת רש"י שרבא ענה גם על השאלה הראשונה ולפי רבא פרוזבול מועיל גם בשמיטה דאורייתא דהפרוזבול מכח הפקר בי"ד לא משמט.

אולם תוס' אומר שרבא לא מתרץ את השאלה הראשונה דשאלת הגמ' הייתה מדוע הלל פרסם את האפשרות לעשות פרוזבול וע"ז לא יועיל התירוץ הפקר בי"ד הפקר דמ"מ למה פרסם זאת.

והרמב"ם הוא שיטה ג' בשקו"ט בגמ', שהרמב"ם פוסק שפרוזבול לא מהני לדאורייתא והראב"ד חולק ואומר שלרבא שאומר הפקר בי"ד פרוזבול מועיל לדאורייתא, והנו"כ שם אומרים שנחלקו הר"מ והראב"ד בפלוגתת רש"י ותוס' כאן האם רבא קאי גם על הקושיא הקמיתא ומועיל פרוזבול מדאורייתא מדין הפקר בי"ד הפקר, או לא ואז לא מועיל.

ומבאר בחידושי ר' נחום (גיטין לו) שאמנם בשקו"ט הרמב"ם כתוס' אבל להלכה יש נפק"מ גדולה ביניהם דלתוס' פרוזבול דאורייתא ומועיל לשמיטה דאורייתא, ורק בפשט הגמ' ביארו תוס' שרבא לא בא לתרץ על השאלה הראשונה, דלא היה לגמ' קושי בכח של חכמים אלא רק מדוע הלל פרסם זאת, והפקר בי"ד לא עונה ע"ז, אולם הרמב"ם סובר שפרוזבול לא מועיל לדאורייתא דפרוזבול דרבנן ולכן הגמ' לא תירצה הפקר בי"ד ע"ז דלא יהני.

וצריך להבין מדוע באמת הר"מ נמנע מלומר שתירוץ הגמ' הפקר בי"ד עונה גם על השאלה הראשונה שפרוזבול מועיל מדין הפקר בי"ד הפקר ומועיל גם לשמיטה דאורייתא.

ובדעת תוס' שביאר שקושיות הגמ' מדוע הלל פרסם זאת דתוס' סבר שלא הוקשה לגמ' על עצם דין פרוזבול איך יש כח ביד חכמים לעקור שמיטה, דהפרוזבול זה סברא דאורייתא גמורה שלא תשמט שביעית, דכגבוי דמי וממילא אין שמיטה ואין לא יגוש.

נמצא לפי רש"י שהפרוזבול בא על הדין האיסורי דלא יגוש, והדין הממוני זה או ע"י הפקר ב"ד הפקר או בשמיטה בזמן הזה והם אמרו והם אמרו, לפי הר"מ ותוס' במכות דף ג' מסירת שטרות באה על הדין דלא יגוש וממילא גם הדין הממוני נפקע, ופרוזבול זה תקנה מיוחדת רק בזמן הזה ומדין הם אמרו והם אמרו, ולפי תוס' בדף לו הפרוזבול נותן מענה להכל גם ללא יגוש וגם שלא ישמט ואפי' אם שביעית משמטת מדאורייתא.

הרב אורי שרגל כולל שומרי הגחלת

בביאור מח' רש"י ותוס' בגמ' גיטין ל"ז

הנה קרבה שנת השבע לסיומה, והגיע הזמן של המצווה של שמיטת כספים. וכידוע שבימינו יש את תקנת הפרוזבול של הלל הזקן, שע"י כך לא יישמט החוב. ולחיבת המצווה בשעתה אכתוב כאן כמה חידושים וביאורים נפלאים שנתחדשו לי בס"ד בעת שלמדתי סוגיא חשובה זו בכולל "שומרי הגחלת" בחודש טבת השנה.

וזה החלי בס"ד:

בגמ' בגיטין ל"ז: "פרוזבול אינו משמט. וזה אחד מהדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה לזה ועברו על מה שכתוב בתורה "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל" וכו', התקין הלל פרוזבול. ושואלת הגמ' "ומי איכא מידי דמדאורייתא משמט והתקין הלל דלא תשמט? אמר אביי בשביעית בזמן הזה ואלבא דרבי, שדרש שמצוות שמיטה תלויה במצוות יובל, וכשאין כל יושביה עליה ואין יובל מדאו', גם אין שמיטה מדאו'.

ואח"כ שואלת הגמ' שאם אין היום שמיטת כספים והחוב לא אמור להישמט, איך תיקנו רבנן שהחוב ישמט ונמצא הלווה עובר בגזל שלא פורע את חובו? ות' אביי "שב ואל תעשה עדיף", כל' שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשוא"ת. וכשהלווה לא משלם נמצא עוקר את חיובו רק בשוא"ת, וזה מותר. ורבא אמר "הפקר בית-דין הפקר".

ונחלקו רש"י ותוס' כאן, למה רבא לא אמר את תירוצו "הפקר ב"ד הפקר" גם על השאלה הראשונה שהגמ' שאלה איך הלל עקר דין שמיטת כספים מדאו'? לדעת רש"י אין מה לשאול את זה, כי באמת הפקר ב"ד יכול לעקור גם דבר מן התורה בכל דבר שבממון. ולשיטת רש"י הדין שכתוב בספרי "ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך פרט למלווה על המשכון ולמוסר שטרותיו לב"ד", באמת כוונת הספרי לחדש את זה רק במלווה על המשכון, כי המוסר שטרותיו לב"ד זה לא חידוש של התורה אלא זה נובע מכח הפקר ב"ד, שכיוון שמסר המלווה את שטרותיו לב"ד, ב"ד אחראים להפקיר את

ומבואר בחידושי ר' נחום וכן בעוד אחרונים שהנה בפרשת ראה כתוב שיש דין שמיטה שנפקע החוב (וזה נידון בפני עצמו האם נפקע החוב או רק הכח לתבוע נפקע) ודין לא יגוש שאסור לתבוע החוב, שזה בעצם שני דינים דין ממוני ודין איסורי דלא יגוש.

[עד כדי כך ששיטת הרא"ש הידועה לפצל ביניהם שמיטה היא בסוף שנת השמיטה והלא יגוש מתחילת שנת השמיטה].

דשלפום ריהטא נראה דשני דינים אלו תלויים אחד בשני דמשום שנפקע החוב לכן יש דין לא יגוש, אולם אפשר להבין שהדין דלא יגוש קיים בפני עצמו ולא משום דין השמיטה הממוני אלא אסור לתבוע שזה דין איסורי ואפי' שהממון שלו מ"מ אסור לו לנגוש, צד ג' שתחילת הדין הוא לא יגוש דין איסורי לנגוש ומשום זה גם הממון נפקע.

והרמב"ם סובר כהצד הזה השלישי שהממון תלוי באיסור ואפי' אי נמצא הפקר ב"ד הפקר והממון חוזר למלוה עדיין יש איסור לא יגוש, ולכן תירוצ' הגמ' הפקר ב"ד הפקר לא עונה על השאלה האין תקנו דתשמט, דעדיין יקשה דיש איסור לא יגוש, ולאיסור לא יגוש לא יהי פרוזבול דלר"מ זה תקנה דרבנן שלא מועילה לאיסור לא יגוש דאורייתא דאין כח בידם ורק בשמיטה דרבנן, שאמרו שישמט ואמרו שע"י פרוזבול לא משמט.

ולרמב"ם זה גופא הייתה שאלת הגמ' על הדין דלא יגוש איך תקנה דרבנן דפרוזבול מועילה לאיסור דאורייתא דלא יגוש ותירצה הגמ' דא"נ זה לא מועיל רק בזמן הזה ששמיטה דרבנן.

ולפי הר"מ כשבמהרה יהיו רוב ישראל על אדמתם ששביעית דאורייתא אז לא יועיל הפרוזבול המועיל בזמן הזה, אלא יצטרכו מסירת שטרות להדיא שמועילה מדאורייתא ואין לא יגוש והממון ממילא נפקע.

ובדעת רש"י שענין פרוזבול שהבי"ד תובעין וליכא לא יגוש, יש לעיין שבדף לו. כתב בד"ה מוסרני לכם: את שטרותי שאתם תהיו נוגשים ואני לא אגוש ולקמן מוקי דיש כח בידם להפקיע ממונו של זה וליתן לזה במקום שיש סייג ותקנה עכ"ל, מבואר ברש"י שלא סגי במסירה לביד אלא צריך גם כח הפקר ב"ד, מדוע, ומבארים ר' נחום ועוד שדין שמיטה הממונית ולא יגוש האיסורי לא תלויים אחד בשני ולכן אפי' שאין איסור לא יגוש עדיין בשביל הדין הממוני צריך להגיע להפקר ב"ד.

ולכאורה גם בתירוץ הגמ' שביעית בזמן הזה י"ל שישוב הגמ' על החלק הזה הממוני איך הממון לא נשמט אבל על הדין האיסורי דלא יגוש לא קשה איך יש כח ביד חכמים, דעל ידי המסירה לבי"ד אין לא יגוש אפי' מהתורה, ועל זה הגמ' לא הקשתה כלל, ורק על הדין הממוני הגמ' שאלה ותירצה את ב' התירוצים, ומה שכתב רש"י הפקר ב"ד נקט כתי' ב' וא"כ פרוזבול מועיל אף לדאורייתא.

נכסי הלווים שלו, ולכן הוא יכול לגבות את חובו. וזה באמת לא מדאו', אלא בגלל שהפקר ב"ד עוקר דבר מהת'.

אבל לפי תוס' באמת הפקר ב"ד אין בכוחו לעקור דבר מהת' לגמרי, והלל לא היה יכול מעצמו לתקן שלא יישמט החוב ע"י פרוזבול, אלא תוס' פירשו שבאמת יש מדאו' דין של מוסר שטרותיו לב"ד, שזה רעיון של התורה כיצד למנוע את השמטת החוב, והלל פשוט הליש על זה את הרעיון של פרוזבול, וככה הוא עשה הרחבה מדר' לדין של מוסר שטרותיו מדא'.

ונבאר זאת יותר בהרחבה: לדעת רש"י בעצם אין חידוש מיוחד מדאו' בדין מוסר שטרותיו לב"ד, אלא זה לא משמט רק מדר' בגלל שהפקר ב"ד הפקר. כלומר מדאורייתא כל חוב שלא על המשכון אמור להישמט בסוף השביעית, ורק בגלל שבא הלל הזקן ותיקן שכל מי שימסור שטרותיו לב"ד ב"ד יפקירו את הנכסים של הלווים שלו ויאפשרו לו לקחת מהם כמה שהם חייבים לו, לכן החוב לא נשמט. כל' מדאו' הוא היה אמור להישמט, ובאו ב"ד והשתמשו בסמכות שלהם כדי שהוא לא יישמט.

אבל לדעת תוס' יש כבר מדאו' תקנה שנקראת "מוסר שטרותיו לב"ד" שהיא עושה שלא יישמט החוב, והלל בסה"כ הרחיב אותה גם על פרוזבול. (שהרי דין מוש"ט הוא רק אם מביא את השטרות ממש לב"ד, ובפרוז' אין צורך להביא את השטרות אלא רק למסור מודעה לב"ד שאני רוצה לגבות כל חוב שיש לי, וזה חשוב כאילו הבאתי את השטר לב"ד) ובאמת הוא לא השתמש בסמכות של הפקר ב"ד, אלא רק עשה הרחבה של דרבנן על הדין של התורה (ואולי זה גם נקרא הפקר ב"ד, אבל זה לא עוקר דבר מן התורה לגמרי, כי כבר יש כזה רעיון מהתורה)

ולפי תוס' כל הסיבה שרבא לא ענה על שאלת הגמ' הראשונה את הת' של הפקר ב"ד, זה בגלל שבעצם אין כאן שאלה איך הלל עקר דבר מהת', כי הוא לא עקר, כי יש כבר דין של מוש"ט, אלא השאלה היא רק איך הלל תיקן כזאת תקנה רשמית לעשות פרוזבול ולעקור מצווה מן התורה? ועל זה לא היה שייך לת' שהפקר ב"ד הפקר, כי גם אם זה עוזר שהמלווה יוכל לגבות חובו, עדיין לא ראוי לעשות כן לתקן שכל עמ"י יעקרו מצווה מן התורה באופן רשמי. ולכן היה צריך את הת' של אב"י "ששביעית בזה"ז מדרבנן". ובגלל שזה רק דרב' אז לכן עשה הלל תקנת רשמית להרחיב את דין מוש"ט גם אם לא מוסר שטרותיו בפועל, ולתקן שכל מי שעושה פרוזבול, יוכל לגבות את חובו כדין מוש"ט מדאורייתא.

אבל לרש"י שאלת הגמ' באמת כפשוטה, איך היה להלל סמכות לעקור דין שמיטת כספים שהוא מדאו'? וע"ז יכלנו גם להביא את הת' של רבא "הפקר ב"ד הפקר" (ואיני זוכר למה לשיטתו באמת לא הביאה הגמ' תירוץ זה כבר בהתחלה) אבל הבאנו קודם כל את הת' של אב"י ששביעית בזה"ז דרבנן, ואח"כ הבאנו גם את הת' של רבא "הפקר ב"ד הפקר", אבל אה"נ שיכולנו להביא את הת' הזה גם בהתחלה, כי הוא מתאים גם על שאלת הגמ' הראשונה, כי באמת יש כח לרבנן לעקור דבר שבממון מהת', מדין הפקר ב"ד. ויוצא לדעת רש"י שכל אדם שעשה פרוזבול ובא לגבות את חובו אחר השביעית, תיקן לו הלל שנכסי הלווים שלו הם הפקר והוא יכול לקחת מהם כל מה שהם חייבים לו.

ולפ"ז יש ביניהם מח' מהו גדר מוסר שטרותיו לב"ד שמוזכר בספרי, לרש"י המוסר שטרותיו גובה מטעם עצמו, דאע"ג שמדאורייתא נשמט החוב, מ"מ תקנו חז"ל שכל בעל חוב יכול לגבות מהלווה כל מה שהיה כתוב לו בשטר שהוא חייב לו. ואע"ג שאחרי שהתורה השמיטה את החוב השטר לא שווה כלום, מ"מ חז"ל הפקירו מנכסי כל לוה בדיוק כמה שהוא היה חייב למלווה, ואז המלווה גובה את זה בתור "זכיה מן ההפקר" ולא בתור חוב, אלא רק זכר לחוב (ולפ"ז יש לבאר שדין הפקר ב"ד הוא לא הפקר כפשוטו ממש, דא"כ כל אדם יוכל לזכות בחוב הזה, אלא הוא זכות שב"ד יורדים לנכסי האדם ומוציאים ממנו רק כמה שצריך ורק למי שצריך)

ולתוס' המוסר שטרותיו הרגיל באמת גובה חובו בתור שליח ב"ד, שכיוון שהיום שטרותיו נמצאים ביד ב"ד, הם נותנים לו סמכות ללכת לגבות את השטר שיש לו. כי הוא לא היה יכול לגבות מטעם עצמו, כי מדאו' אין לו זכות גביה אחרי שעברה השביעית, אבל כיוון שהשטר ביד ב"ד אז פתאום נהיה לשטר הזה כח לעבור גם את השביעית, ואפשר לגבות בו בגלל שהוא נמסר לב"ד. והלל תיקן שלא רק שטר שנמסר לב"ד יוכלו לגבות בו, אלא כל שטר שבעליו עשה פרוזבול, אע"פ שאותו שטר לא נמסר לב"ד, יוכל המלווה לגבות בו מכח ב"ד.

וזה בדיוק מסתדר עם שיטתם של תוס' ורש"י במכות ג: ששם כתב רש"י: "מוסר שטרותיו לב"ד הוא פרוזבול", ותוס' כתבו "נראה ששני דברים הם ומוסר שטרותיו לב"ד מדאורייתא אינו משמט". כי רש"י ס"ל שגם מוש"ט וגם פרוזבול שניהם מכח הפקר ב"ד וזה באמת אותו דבר (רק שבפרוזבול לא צריך למסור את השטר בפועל, אבל שניהם גובים מכח הפקר ב"ד) אבל תוס' לשיטתם שמוש"ט זה דין דאו' והפרוזבול זה רק הרחבה של רבנן לדין של התורה.

ובקיצור: לרש"י השטר שנמסר לב"ד עדיין נשאר לא שווה כלום כי מדאו' נשמט החוב, אלא שחז"ל נתנו לו כח לגבות בגלל שפעם היה לו שטר. ולתוס' השטר עצמו יכול לגבות וכוחו לא נגרע מדאו' בגלל השביעית, כיוון שהוא נמסר לב"ד (או כיוון שהלווה עשה פרוזבול)

ולסיום נוסיף רעיון נוסף שעלה לי בעניין שמיטת כספים, שאיתא בירושלמי "מלווה ונעשית כפרנית, אינה משמטת. אבל כפרנית ונעשית מלווה, משמטת". כל' מי שלווה כסף מחברו וכפר בהלוואה והודה (או

נשמת חובו, ואסור למלווה לנגוש את הלווה שישלם לו את חובו (שו"ע חו"מ סימן סז סעיף ל)⁴⁷.

בזמן הזה שאין יובל נוהג, לדעת השו"ע (שם סעיף א), שמיטת כספים נוהגת רק מדרבנן, ועיין הערה⁴⁸.

השמיטה משמטת את רבים מסוגי החובות הנכללים בשם הלוואה⁴⁹. [אף כסף הנמצא בחשבון הבנק בעובר ושב, וכן כספים הנמצאים אצל חברות השקעה, יתכן שהשמיטה משמטת⁵⁰. כמו כן את הכסף שהביטוח הלאומי מפקיד לילדים כיום בחברות השקעה, יתכן שהשמיטה משמטת].

לפיכך גם אדם שלא הלווה כסף מעולם לאדם אחר, יקפיד לעשות פרוזבול. [לרבים יש הלוואות לבית הכנסת, וגם בזה יש להאריך אם שמיטה משמטת].

נוסח הפרוזבול:

פרוזבול אינו משמט (שו"ע סעיף יח)⁵¹. פרוזבול הוא שטר שבו המלווה כותב שהוא מוסר לפני דיינים מסוימים, שכל חוב שיש לו יוכל לגבות⁵².

מעל הפרוזבול יש לכתוב תאריך, כגון **יום ראשון כט באלול תשפ"ב**. יש להקפיד **מאוד**, שהיום והתאריך לא יהיה מאוחר מיום שבו הפרוזבול נכתב, שאז הפרוזבול בטל.

נוסח הפרוזבול העיקרי הוא כך: **מוסרני לכם פלוני ופלוני ופלוני [כמובן יש לפרט שמות] הדיינים שבמקום פלוני [יש לפרט את המקום], שכל חוב שיש לי, שאגבנו כל זמן שארצה.**

תחת כתב הפרוזבול צריכים שלשת הדיינים לחתום. ודי גם שדיינים לא יחתמו כלל, רק עדים יחתמו. וצריך להקפיד שכל עד יחתום את שמו ואת שם אביו [ורצוי גם את שם משפחתו], ולסיים בתיבת עד. כגון שיחתמו כך:

ראובן בן יעקב כהן עד

שמעון בן יצחק לוי עד

החתימה צריכה להיעשות סמוך לכתב הפרוזבול. [והעד השני יכול חותם תחת העד הראשון].

יותר מכך, הפרוזבול אינו צריך להיחתם כלל בפני בית הדין, ודי שנחתם בפני עדים. ולכן אדם הגר בגני איילון, יכול לכתוב שמוסר את חובותיו, להרכב מסוים של

שבאו עדים) ונתחייב לשלם רק אחרי השביעית, זה לא נשמט, כיוון שבסוף השביעית המלווה לא היה יכול לתבוע את החוב (שהרי לא היה ברור שהלווה חייב לו) לכן לא חל על זה דין "לא יגוש". אבל מי שבהתחלה כפר בחוב ולבסוף הודה ואז עברה עליו שביעית, אז החוב נשמט, כיוון שברגע האחרון של השמיטה המלווה יכל לתבוע אותו, שהרי היה ברור שהוא חייב לו, ולכן חל ע"ז דין "לא יגוש".

ולפ"ז חשבתי מה יקרה אם יש לווה רשע ולא ישלם וגם לא רוצה לשלם לחברו, ובינתיים הוא כופר בחוב, אבל כיוון שהוא יודע שחבירו יכול להביא עליו עדים או ראיות אחרות וב"ד יחייבו אותו, אז הוא מחכה עד הרגע האחרון שלפני שביעית ועשר דק' לפני השקיעה של ר"ה הוא בא למלווה עם עדים ואומר לו "אני מודה שאני חייב לך כך וכך, ועכשיו החוב נשמט". מה המלווה יעשה, האם בכ"ז יש לו דרך לגבות את החוב? ואחד מחברי כולל העלה רעיון שהמלווה יגיד לו בפני אותם עדים "אני מאריך לך בשבוע את זמן הפירעון", ואז זה חוב שעדיין לא הגיע זמנו בשביעית ואינו נשמט. (וגם עכשיו הלווה לא יכול להתחמק, כיוון שהודה בפני עדים)

ותודה לכל ידידי היקרים בכולל "שומרי הגחלת" שבזכותם נתחדשו לי כל הרעיונות האלו בדיבורי חברים ובפלפול התלמידים, ובפרט לרב אהרן רוטלי והרב מיכאל לוי והרב נתן צבי זליקוביץ' שליט"א.

ויה"ר שנזכה בקרוב להבטחת חז"ל "במוצאי שביעית בן דוד בא". אכ"ר

הרב שמואל בנימין גרוס כולל חו"מ אהל יוסף

עניני פרוזבול ושביעית

דיני פרוזבול

כעת אנחנו עדיין קודם סיום שנת השמיטה⁴⁶, ולכן יש לברר בעיקר איך לעשות את הפרוזבול באופן המועיל ביותר. כדי שאח"כ לא יצטרכו לדון את איזה דבר השמיטה שימטה, ואיזה לא.

כתוב בתורה (דברים טו) "מקץ שבע שנים תעשה שמטה. וזה דבר השמטה, שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, לא יגש את רעהו ואת אחיו, כי קרא שמטה לד' וגו'".

ביאור הדבר, מי שחברו חייב לו כסף, ולא שילם את חובו עד שהגיע הרגע האחרון של שנת השמיטה,

⁴⁶ אגב, עיקר נוסח שמיטה היא שמיטת כספים. ולשון שביעית היא על השנה השביעית.

⁴⁷ אין להאריך כאן בדעת הרא"ש שיש עוד דין שמיטה המשמטת גם בתחילת שביעית. ובפרט שמעיקר הדין אין הלכה כן.

⁴⁸ אמנם הרמ"א מביא שיש אומרים שאין שמיטת כספים נוהגת כלל בזמן הזה, עיי"ש מש"כ על זה. [יש לציין, שרוב הפוסקים שהביא הרמ"א דיברו דווקא על חו"ל, אבל בארץ ישראל גם לדעתם נוהגת שמיטת כספים]. הלכה למעשה כתבו הפוסקים, שמעיקר הדין גם כיום נוהגת שמיטת כספים. ובדיעבד יש להאריך.

⁴⁹ ויש להאריך בדיון הקפת החנות וקנסות וכו', והכל מבואר בחו"מ סימן סז.

⁵⁰ את חלק המלווה שבהם.

⁵¹ זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וגו' ", התקין הלל לפרוזבול (משנה שביעית י).

⁵² הראשונים נחלקו איך עובד הפרוזבול, ואכמה"ל.

דיינים שיושבים יחד בבית דין מסויים בירושלים⁵³, גם אם מעולם לא ראה את בית דין זה, ואינו מכירם.

לפני איזה ב"ד מוסרים פרוזבול:

לדעת השו"ע (שם), צריך לכתוב את הפרוזבול דווקא בב"ד חשוב, [שהיה שלשה הבקיאים בדן וגם בקיאים בעניין הפרוזבול, והמחוס רבים עליהם באותה העיר]. אך לא צריך לכתוב את הפרוזבול בתוך הבי"ד הנ"ל, אלא די לכתוב בפני עדים, שמוסר לבי"ד פלוני חשוב. הטעם שצריך ב"ד חשוב כ"כ, כיון שצריך שיהיה בכוחם להפקיר את ממון הלווה.

הרמ"א כותב, שיש סוברים שאפשר לכתוב פרוזבול בכל ב"ד. ומסיים הרמ"א, ונראה לי שיש להקל בזמן הזה.

לדעת הרמ"א מאוד קל לעשות פרוזבול, והיינו על ידי שכותבים לפני עדים את נוסח הפרוזבול, וכותב שם שמוסרם לפני דיינים מסוימים, [עדיף דיינים גדולים]. אמנם לדעת השו"ע יש להאריך אם יש היום בית דין כ"כ גדול שטוב לפרוזבול.

ולכן תמיד ראוי להזכיר בשטר הפרוזבול את הדיינים שיש להם הכי תוקף וכוח וחשיבות, ולמסור להם את החובות לגבייה.

זמן עשיית הפרוזבול:

אין שום מניעה לעשות את הפרוזבול אפילו באמצע שנה, (מוכח ממשנה מועד קטן יח ב). ולכן מי שחושש שישכח לעשות פרוזבול בסוף שנה, יעשה פרוזבול כעת. ואם אח"כ שכח לעשות פרוזבול, אז כל החובות שהיו קודם עשיית הפרוזבול, לא נשמטו.

ואם רוצה שלא יהיה לו שום חוב שישתמט, יעשה את הפרוזבול בערב ראש השנה. זמן שכבר לא חלה אליו הלוואה חדשה שהגיעה זמן פרעונה לפני שמיטה. [כמובן אם עשה פרוזבול כעת, יכול לעשות עוד אחד בסוף השנה].

קרקע ללווה:

אין כותבים פרוזבול רק אם יש ללווה קרקע. ולפיכך כאשר המלווה חושש שמא לאחד הלווים אין קרקע, יש לו להקנות לו קרקע "כל שהיא". אמנם אי"צ להקנות לו את הקרקע בקניין גמור, ודי להשאיל לו מקום להניח שם דברים. [ויש קולות נוספות בדן זה של הקרקע].

כיון שלפעמים אין ללווה קרקע. הרי כל אחד הכותב פרוזבול, יגש לשתי עדים, והם יטלו ממנו סודר או כל בגד [כליו של מקנה], ויגביהו אותו כדי לזכות בו לכל לווה שאין לו קרקע,

חתיכת קרקע כל שהוא במקום מסויים להשאלה לזמן.

מסירת דברים בעל פה:

לדעת השו"ע (סעיף כ), תלמידי חכמים אינם צריכים לעשות פרוזבול. ויכולים לומר לחבריהם בעל פה, מוסרי "לכם חבירי" שכל חוב שארצנו שאגבה. והרמ"א הביא, שיש אומרים שגם כל אדם יכול למסור את שטרותיו בעל פה "לבי"ד מסויים", [גם אם הבי"ד אינם נוכחים שם, וכמו בפרוזבול].

המלווה לעשר שנים:

השו"ע (סעיף י) פוסק, שהמלווה לעשר שנים, אין שביעית משמטתו. לפיכך רבים שחוששים מבעיות בפרוזבול שעשו. נהגו לומר בפני עדים, שהם מאריכים לכל הלווים שלהם [כולל הבנק⁵⁴], את זמן הפרעון, וזמן הפרעון יהיה רק בג' בתשרי. והם מוחלים להם על חובם לפרוע כעת. ובזה יש אומרים שמועיל אף בע"כ של הלווה. [מחילה בע"כ].

סוף דבר הערות למעשה:

יש להקפיד לכתוב בראש שטר הפרוזבול תאריך נכון. יש לדקדק למסור את חובותיו לבי"ד החשוב ביותר שאפשר. יש להקפיד שהעדים יחתמו למטה בנוסח פלוני בן פלוני עד.

כל אדם ובפרט ת"ח, יכול להדר עכ"פ, למסור את חובותיו גם בעל פה לבי"ד בפני חביריו. ולדעת י"א ברמ"א, בדיעבד הוא טוב במקום פרוזבול. ולדעת השו"ע, ת"ח יכול לעשות כן ולמסור לחביריו את חובותיו.

יש מהדרים גם להאריך את זמן ההלוואה בפני עדים, שזמן פרעונם יהיה אחרי ראש השנה של שנת פג.

יש להקפיד שללווה יהיה קרקע שלו או אפילו בשאלה וכו'. ואם אין לו יש להקנות לו קרקע עכ"פ בשאלה, ע"י שנותן לעדים כלים של מקנה.

חשוב מאוד להוסיף בפרוזבול שמוסרים גם את חובות בניו ובנותיו הקטנים, ויפרט את שמם. [שהרי יש להם כסף מושקע מהביטוח הלאומי, ויש להאריך בזה]. ולכאורה מועיל מדין אפטרופוס.

עיקרי הדברים לקניית פירות וירקות בשביעית

ולאחר שביעית

לפנינו יתבארו אי"ה עיקרי הדברים שצריך לדעת בקניית פירות וירקות בשנת השמיטה⁵⁵.

יש כמה נידונים שצריך לדעת בכל פרי וירק שקונים. א. האם הפרי קדוש בקדושת שביעית. [שאז צריך להיזהר בקדושתו]. ב. האם יש בפרי איסור אכילה משום ספיחים. איסור ספיחים נוהג בירקות בלבד. ג. האם יש איסור סחורה בפרי [למכרו ולקנותו].

פירות ישראל בשביעית ובשמינית

⁵³ כגון שיכתוב מוסרי, לפני הרב שריאל רוזנברג, והרב משה מדכי פרבשטיין וכו', היושבים בבני ברק.

⁵⁴ כמובן שכעשו כן, אסור להם להוציא כסף מהבנק אחרי שאמרו כן.

⁵⁵ יש לציין, שלא הובאו כל השיטות והפרטים, אלא בכללות מה שנוגע למעשה.

קדושת שביעית וסחורה: כמובן פירות ישראל בשביעית קדושים בקדושת שביעית, ומחמת כן יש איסור לאבדם. וכן יש בהם איסור סחורה בין לקונה בין למוכר.

פרי אינו קדוש בקדושת שביעית, אא"כ חנט בשביעית, והיינו שהתחיל גידול גוף הפרי בשביעית. ובוזה גם אם הפרי נקטף בשנה השמינית, או אפילו המשיך לגדול הרבה בשנה השמינית, מ"מ כיון שחנט בשביעית יש בו קדושת שביעית.

אמנם פרי שחנט בשישית, אפילו אם המשיך לגדול הרבה בשביעית, אין בו קדושת שביעית, אפילו קוטפים אותו בשביעית, ומותר אף לסחור בו וכו'.

מטעם זה כמעט אין פירות הקדושים בקדושת שביעית, עד חודש ניסן של שנת השביעית. רוב הפירות הקדושים בקדושת שביעית, ראויים לאכילה בסוף השנה השביעית או בשנה השמינית.

דין אתרוג ופירות הדר בזה

אתרוג שונה משאר הפירות, ויש מחמירים שהולכים בו גם אחר לקיטה לחומרא, שאם נלקט בשביעית, יש בו קדושת שביעית.

גם בשאר פירות הדר יש מחמירים לומר שדינו כאתרוג. אמנם מנהג העולם להקל בשאר פירות הדר לעניין זה, ולא לחשוש בו משום שביעית אם חנט מערב שביעית, וכן הורו חכמי העדה החרדית (מנחת ירושלים פרק ה), וכן הורה החזו"א (כ"א ט"ז) שאפשר להקל.

פירות לאחר זמן הביעור ושמור ונעבד:

פירות הקדושים בקדושת שביעית חייבים בביעור כאשר כלה לחיה מן השדה. פירות שלא התבערו כדינם, אסורים באכילה. ועל כן כל מי שיש בביתו פירות שביעית שזמן הביעור שלהם מתקרב, צריך לברר את דינם מה יעשה.

פירות שביעית שנשמרו על ידי בעליהם ולא הופקרו כדין. וכן פירות שעבדו בהם עבודה האסורה בשביעית, יש מחמירים לאוסרם.

ירקות ישראל בשביעית

קדושת שביעית וסחורה: ירקות שגדלו בקרקע ישראל בשביעית, אסורים באכילה משום איסור ספיחים, ולכן כמעט לא שייכת מציאות של ירקות הקדושות בקדושת שביעית המותרים לאכילה, וכמו שיתבאר אי"ה להלן.

ירקות נקבעים לפי זמן לקיטתם, והיינו ירק שנלקט בשביעית, אע"פ שכולו נגמר לפני שביעית, מ"מ קדוש הוא בקדושת שביעית. [ויש סוברים שלקיטה הכוונה זמן שהסתיים גידולם שאז עומדים להילקט, ולא לזמן לקיטתם בפועל].

ספיחים: הראשונים נחלקו בירקות שהתחילו לצמוח לפני שביעית, אלא שסיום גידולם ולקיטתם היה

בשביעית, האם אסורים באכילה משום ספיחים, או שיש בהם קדושת שביעית אך אינם אסורים באכילה.

דעת הרמב"ם שכל ירק שנלקט בשביעית אסור באכילה משום ספיחים. לדעת הרמב"ם לא יתכנו ירקות של ישראל שיש לאוכלם בקדושת שביעית. אמנם בדברי הר"ש מבואר, שכל שהירק התחיל לצמוח קצת⁵⁶ לפני שביעית, אינו אסור משום ספיחים. בדברי רוב הראשונים [הרמב"ן וכו'] נראה שיטה ממוצעת, שכל שהירק התחיל לגדול שיעור ניכר [י"א שליש גידול] לפני שביעית אין בו משום ספיחים.

החזו"א הורה שאפשר להקל כדעת הר"ש, שכל ירק שהתחיל לצמוח קצת לפני שביעית אין בו משום איסור ספיחים. [יתכן שהחזו"א הורה כן מחמת הדוחק]. וכמה פוסקים בפרט מבני ספרד מורים, שראוי להחמיר כדעת הרמב"ם האוסר כל ירק שנלקט בשביעית משום ספיחים. וכבר התבאר ששיטת רוב הראשונים ממוצעת בין שתי השיטות הנ"ל.

פירות גויים

קדושת שביעית: המחלוקת לעניין האם יש בפירות גויים קדושת שביעית ידועה. שהב"י ועוד מחכמי דורו הסכימו שעכ"פ צריך לעשר פירות גויים בשביעית. והפאת השולחן הנהיג שלא לנהוג קדושת שביעית בפירות גויים, וכן נהגו בירושלים.

לעומת זאת היו חכמים בזמן הב"י שסברו שיש לפירות קדושת שביעית, וכן היה דעת עוד פוסקים בדורות אחר"כ, וכן הייתה דעתו של החזו"א.

ספיחים: והנה גם לדעת האחרונים הסוברים שיש בירקות גויים קדושת שביעית, מ"מ הם מותרים באכילה [אלא שצריך לשמור בהם קדושת שביעית], ואין בהם איסור ספיחים. את הסיבה לכך כותב הרמב"ם, שלא גזרו ספיחים בירקות שגדלו אצל גויים.

והנה הטעם שלא גזרו בירקות גויים איסור ספיחים הוא, כיון שגזירת ספיחים הייתה שמא זורע בשמיטה באיסור, ולכן אין לגזור כן על הגוי, שלא מצווה על השמיטה.

ומחמת כן רצו כמה חכמים [וביניהם הגרמ"ש קליין] לחדש, שבזמננו יש לגזור על ירקות גויים משום ספיחים, כיון שכיום ירקות הגויים מסחריים, והגויים זורעים אותם בשביעית בשביל ישראל, ויש בו משום חשש אמירה לגוי, ומחמת כן יש לנו לגזור על ירקותיהם.

אך מ"מ הדעה המקובלת היא, שלא גזרו על תוצרת של גויים איסור ספיחים, [כיון שאין על הגוי עצמו איסור, ומעוד טעמים]. ולדעת רוב הפוסקים מותר לאכול את ירקות הגויים בשביעית.

סחורה:

כמובן לדעת הפוסקים שאין בירקות גויים קדושת שביעית, מותר לעשות בהם סחורה.

אמנם לדעת הפוסקים שיש בהם קדושת שביעית יש לדון האם יש בהם איסור סחורה. המב"ט הורה שגם

⁵⁶ יש שיטות רבות בזה.

אם יש בפירות אלו קדושת שביעית מ"מ מותר לקנותם, וכן נראה דעת רוב הפוסקים.

שתי טעמים נאמרו בדבר. טעם א, כיון שדעת הרבה פוסקים שאיסור סחורה נאמר על המוכר, והקונה עובר רק משום לפני עיוור. וא"כ כשהמוכר סומך על דעת המתירים, אין לחשוש בזה משום לפני עיוור. [אמנם יש סוברים שאיסור סחורה נאמר גם על הקונה].

טעם נוסף יש להתיר לסחור בפירות גויים, כיון שהגוי אינו מצווה שלא לסחור בפירותיו. וממילא פירותיו אף שקדושים מ"מ עומדים לסחורה, וממילא מותר גם לנו לסחור בפירות אלו.

אמנם בשם החזו"א מוסרים, שהורה שאין לקנות בחנות פירות גויים בשביעית משום איסור סחורה, [א"כ עשו כל מיני פתרונות של שליחות וכו']. טעמו של החזו"א אינו ברור כל צרכו, י"א שסבר שאין על מה לסמוך להתיר בזה [עיי' בדרך אמונה, ובדעת יהודא], וצ"ב⁵⁷.

פירות הערבה הדרומית והצפונית

קדושת שביעית וסחורה: בעניין הערבה [אזור דרום הארץ] יש מחלוקות רבות כידוע, ונביא את עיקרי הדברים בקיצור.

כיון שעם ישראל גלה מארצו, לא נודעו לנו במסורת גבולות ארץ ישראל. ומחמת כן הגבולות המדויקות של ארץ ישראל אינם ברורים כל צרכם.

בתורה [בפרשת מסעי] מפורשים גבולות ארץ ישראל, ומבואר בתורה שהגבול הדרומי של ארץ ישראל הוא מקצה ים המלח עד לנחל מצריים, [י"א שנחל מצריים הוא וואדי אלעריש, וי"א שהוא אחד מפארות הנילוס, ואכהמ"ל].

והנה אם נמתח קו מדרום ים המלח עד נחל מצריים, יהיה כל אזור הערבה מתחת מקום זה, וא"כ לכאורה כל הערבה אינה מארץ ישראל.

אמנם נאמרו שתי טעמים לאסור את אזור הערבה. הטעם הראשון הוא, כיון שיתכן שים המלח היה פעם יותר ארוך, וסופו הסתיים יותר דרומה. כמו כן יתכן שהגבול הדרומי אינו קו ישר מים המלח עד נחל מצריים, אלא פונה באמצעו הרבה לכיוון דרום.

טעם שני לאסור בזה הוא, כיון שיש אומרים שאע"פ שבגבולות התורה הערבה אינה מארץ ישראל, מ"מ בזמן שלמה וכו' כבשו עם ישראל את אזור הערבה עד אילת, ולכן דינו כארץ ישראל.

על הטעם הראשון האריכו ספרים רבים לפקפק, שלא יתכן שים המלח התרחב כ"כ

דרומה, שאם היה כן היה ים המלח מציף את הירדן וכו'. וכן לא מסתבר לומר שכאשר התורה נתנה סימנים לגבול דרום, ממזרח הארץ [ים המלח] עד מערבו [נחל מצריים], הכוונה לגבול שבאמצע הדרך [במרכז הגבול] פונה דרומה הרבה.

ולכן דעת רוב הפוסקים, שאע"פ שיתכן שים המלח הוקטן קצת, וכן שהגבול פונה באמצעו דרומה. מ"מ אין לחשוש בזה רק מעט, והיינו למשל 30 ק"מ דרומה או יותר, אך לא לאורך יותר ממאה ק"מ.

עוד מבואר בפוסקים, שבמקומות הנמצאים בערבה סמוך למזרח, יש יותר סברא להתיר, כי בזה דחוק הרבה יותר לומר, שהגבול ירד לכיוון דרומה סמוך לים המלח⁵⁸.

לעניין הטעם השני לאסור את הערבה משום כיבוש שלמה וכו'. כמעט על הפוסקים לא קיבלו את חידוש זה, ודעתם שארץ ישראל כיום גדלה היא כפי הגבולות הכתובים בתורה. [גם לא ברור כלל ששלמה כבש בדרום, ואכהמ"ל].

גבולות הערבה שההכשרים כותבים: כיום חילקו ההכשרים את הערבה לערבה צפונית ודרומית. הערבה הצפונית הוא הקטע שיותר סמוך לארץ ישראל, ממעלת הרוחב 30 ויותר. והדרומי הוא הקטע שיותר קרוב לאילת ולים סוף ויותר רחוק מארץ ישראל, והוא המקום שלמטה ממעלה השלושים.

בערבה הצפונית ישנם מקומות רבים שיש לדון בהם, וככל שהמקום יותר צפוני, וקרוב לים המלח של ימינו, יש בו יותר מחמירים. [אמנם אם המקום הוא מזרחי מאוד, כמו רוב הגידולים בערבה שהם על קו ים המלח בצד מזרח, יש פחות עניין להחמיר בהם, וכנ"ל].

המקום הסמוך ביותר לים המלח שיש מביאים ירקות משם, הוא הנקרא נאות הכיכר. אמנם העדה החרדית והגר"ח גריינמן והגר"י שפירא אמרו, שמקום זה שהוא קרוב מעט לים המלח, יש לחשוש בו שהוא ארץ ישראל. ולכן רוב ההכשרים לא מביאים משם, ולא נביא את הדעות בזה, [אע"פ שגם בזה בפשוטו הוא חול].

במרחק גדול דרומה מנאות הכיכר נמצא המקום הנקרא עין יהב [במזרח הארץ על קו ים המלח]. בירקות המובאים מעין יהב, יש ירקות שהם ממזרחית לעין יהב, ויש ירקות שהם ממערבית לעין יהב. [כמובן בירקות שהם מזרחית לעין יהב יש יותר מתירים. כיון שבזה פחות יש לחשוש שקו הגבול הוא דרומה, כיון שמקום זה הוא מזרחי לים המלח].

במרחק גדול דרומה מעין יהב נמצא המקום הנקרא פארן.

במרחק גדול ממקום זה נמצאת הערבה הדרומית, ויש שם מקום הנקרא יטבתה, וגרופית ועוד.

דעת הפוסקים האם יש לנהוג לפי הגבולות הנזכרות בתורה: כידוע חכמים רבים עסקו בגבולות הארץ, וכמעט כולם חישבו את גבולות הארץ לפי הגבולות

⁵⁷ יתכן לדון שהטעם שהחזו"א הורה שלא לקנות פירות גויים, כיון שרצה להנחיל בעם את השיטה שיש בפירות אלו קדושת שביעית.

⁵⁸ שאם היה כן, א"כ התורה לא נתנה לנו את גבול דרום מזרח רק במזרח ממש, והוא דחוק מאוד.

הכתובות בתורה. אמנם הגרימ"ט נטה להחמיר בזה, ולכן אסר גם את אילת. גם הגרי"ש אלישיב הייתה דעתו לאסור בזה, אלא שלאחר ששמע שהחזו"א התיר את יטבתה, הורה שמתחת לגבול שלוש מעלות [והיינו הערבה הדרומית], הרי הוא יצא מכלל הספק. והגרמ"מ קארפ בספר משמרת השביעית האריך לקיים את שיטה זו האוסרת.

לעומת כל הפוסקים הללו, כמעט כל הפוסקים לא חששו כלל לסברא זו של גבולות כיבוש שלמה [אם אכן כבש שם], ואין למנותם כי רבים הם. גם החזו"א (שביעית ג לב) כותב, שגבולות הארץ מפורשות בתורה.

עד היכן הוא הגבול הדרומי שבתורה: מעתה יש לנו לברר מה הוא גבול הארץ הכתוב בתורה, ובכך לדעת עד היכן ארץ ישראל.

כיון שיש הרבה מקומות שיש לדון בהם בכל אחד מה דינו, נביא את כללות המקומות שמצוי שמביאים משם, שבהם דיברו הפוסקים. וכבר הובא מה שיש לדון כמה הגבול נע לכיוון צפון.

והנה כפי הנראה רוב הפוסקים לא חששו כ"כ שהגבול זז לכיוון דרום, כי אם מעט. ומחמת כן נראה שבכללות רוב הפוסקים התירו אף את רוב הערבה הצפונית.

הרמב"ם כותב בהלכות קידוש החודש שארץ ישראל מתחילה מהמעלה השלושים ולמעלה. ובאנציקלופדיה תלמודית כתבו מכוח זה, שדעת הרמב"ם שארץ ישראל נמשכת עד מעלה השלושים, שהוא עד הערבה הדרומית [והוא רחוק מאוד מאוד מים המלח]. גם הגרי"ש אלישיב הורה שמעל המעלה השלושים הוא נכנס עכ"פ בגדר ספק, ואין להקל שם.

אמנם שאר הפוסקים אמרו, שהרמב"ם דיבר רק לעניין קידוש החודש, ואינו מדבר כלל לעניין דין ארץ ישראל, ועל כן גם מעל המעלה השלושים הוא עדיין ארץ ישראל.

דעת החזו"א וחכמי ב"ב: בזמן החזו"א כמעט לא היו גידולים מאזור הערבה, ובזמנו היו גידולים באזור יטבתה [ערבה דרומית]. ושאלו את החזו"א האם פירות הבאים ממקום זה קדושים בקדושת שביעית, והורה החזו"א שאינם קדושים. יותר מזה לא ידוע על דבר הכתוב או נמסר בשם החזו"א.

יש מכתב של הג"ר יהודה שפירא בשנת תשמ [הודפס בספר מנחת איש] שם כותב, שגם בשמיטה הקודמת וגם בשמיטה זו, הביאו ירקות מגרופית ויטבתה והסביבה ואפילו יותר קרוב מפארן. [והוסיף שלא הקילו להביא משם רק בשעת הדחק, אך לא מחמת שיש אפילו צד של ספק, כי מקום זה רחוק מאוד מים המלח. אלא כיון שיש לחשוש שמא יקלו באזור שיש לפקפק]. וסיים שבשמיטה קודמת הביאו משם בהסכמת הגר"ח [גריינמן].

ומבואר בספר מנחת איש כתוב, שההבאה מפארן הייתה גם בהסכמת הגר"ש וואזנר והגר"נ קרליץ

והגר"ח קנייבסקי, [לא ביררתי את זה]. גם בספר העקוב למישור מביא עדות של הרב דוב לנדאו שהיה חבר בשעתו בוועדת השמיטה של ב"ב, ואמר שתמיד היו מתירים להביא מפארן. [והתפרסם אף פרוטוקול משנת תשכ"ו כשהקה"י היה רב ועדת השמיטה של ב"ב, שדנו להביא אפילו מעין גדי].

דעת עוד פוסקים: גם העדה החרדית ושאר וועדות הכשרים תמיד התירו להביא מהערבה הצפונית, עכ"פ מפארן ולמטה. [ולעניין עין יהב, כיום העדה החרדית מביאים רק ממזרחית לעין יהב]. ובדעת המנחת יצחק יש וויכוחים גדולים, אך עכ"פ המשנת יוסף ועוד אמרו להקל. גם הגרשז"א אויערבאך אמר להקל עכ"פ ברוב הערבה הצפונית. [י"א שאמר כן מחמת הספק, אמנם קצת נראה יותר שהיה כן דעתו מעיקר הדין, וי"ל].

לסיכום: רוב הפוסקים [כפי הנראה הקה"י, והגר"ח גריינמן, והגר"י שפירא, והגר"ש וואזנר, והגר"נ קרליץ, וכן הגר"ח קנייבסקי עכ"פ בשעת הדחק. והמשנת יוסף, ועוד מרבני העדה החרדית, וכן הגרשז"א אויערבאך הקילו אף יותר מזה]. התירו עכ"פ חלקים מן הערבה הצפונית, כגון מאזור פארן ודרומה, וכ"ש שהתירו את יטבתה ואת שאר הערבה הדרומית.

אמנם הגרי"ש אלישיב הייתה דעתו להחמיר עכ"פ כל שהוא מעל מעלה 30, שהוא כולל את כל הערבה הצפונית. וכן דעת הגרמ"מ קארפ.

ספיחים: בכל מקום בערבה שדינו כארץ ישראל, ירקותיו אסורים משום ספיחים. וירקות שהתחילו לצמוח קודם שביעית, לדעת הסוברים שאין בהם איסור ספיחים, גם כאן מותרים באכילה, ולדעות אלו אין חשש לקנות בתחילת שנת השמיטה ירקות מהערבה [כשאין איסור סחורה].

יש להוסיף, שהרמב"ם כותב, שמקומות שנכבשו רק בזמן עולי מצריים, ולא נכבשו בזמן עולי בבל לא גזרו משום איסור ספיחים. [ושוב יש מקום לדון להקל באיסור ספיחים בחלק מהערבה לכו"ע. ומ"מ להלכה מי שמחמיר בערבה, נהג להחמיר גם בזה].

היתר מכירה

אין המקום להיכנס כאן לכל הפולמוס של היתר מכירה. ונתייחס כאן רק לדעת הסוברים שהיתר מכירה אינו מועיל כלום, כיון שבין כך מנהג רוב יראי ד' להחמיר בזה.

ספיחים: ירקות היתר המכירה קדושים בקדושת שביעית, [לדעת הפוסקים שלא מועילה המכירה]. ולכן יש בהם איסור ספיחים, כדין כל ירקות שגדלו בקרקע ישראל.

סחורה וקדושת שביעית: אמנם "פירות" היתר מכירה, אם כי יש בהם קדושת שביעית, וגם איסור סחורה, מ"מ אין בהם איסור אכילה משום ספיחים.

ומ"מ יש אוסרים לאכול פירות היתר מכירה, משום איסור שעבדו בו בעבירה, והוא נקרא איסור נעבד. וההוראה היותר מקובלת היא להקל בנעבד בשביעית, [ובנוסף בהיתר מכירה שיש מי שסבור שא"א לאסור

את הפירות, כיון שהזורע סמך על פוסקים שהתירו. אמנם יש שכתבו שא"א להקל מחמת סברא זו].

אך בכל זאת רוב יראי ד' להימנע מאכילת פירות היתר מכירה, כדי להנהיג את האיסור בהם, שלא יבואו להתירם, ושהחקלאים ימנעו מלעשות כן. [אמנם יש נפק"מ אם נתקע במקום שממילא קנו פירות אלו, ואין לו מה לאכול, שאז יש לדעת את עיקר הדין].

אוצר בי"ד

קדושת שביעית וסחורה: קשה להיכנס כאן לכל הפולמוס שהיה באוצר בי"ד. אמנם גדולי ירושלים הקדמונים וכן החזו"א הנהיגו לעשות כן. וגם אם יש מי שמפקפק בדבריהם [עיין למשל באור לציון], מ"מ הדבר נוגע רק לחקלאים, כיון שהפירות וודאי מותרים באכילה. וסחורה ממילא אסור בהם. [אלא שמ"מ אין לקנותם בשוק במשקל לדעות אלו. ועוד יש להאריך בקנייתם].

ספיחים: לגבי ירקות אוצר בי"ד אין להאריך, כי כמעט אין ירקות מסוג זה, שהרי הירקות אסורים משום ספיחים. [ורק לדעת הפוסקים שאם גדל קודם שביעית אינו אסור משום ספיחים יש ירקות מסוג זה, אלא שאינו מצוי].

ירקות שיחיים כמו בננות וכדומה, המנהג שאין בהם איסור ספיחים, כיון שאין נזרעים בכל פעם, וכן הורה החזו"א.

הרב יעקב קנטור כולל מקדש דוד

בטעם הדין דאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, וביסוד תקנת פרוזבול

הנה מצינו ב' טעמים בראשונים מ"ט אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, דשיטת רש"י וכמו"כ נקטו התוס' בכמה מקומות דאין דרך להלוות למי שאין לו קרקע [מפני שהמלוה בוטח עליה לגבות הימנה] והו"ל מילתא דל"ש דלא תיקנו בה רבנן, ושי' הר"ש בפי' המשנה [והביאו הר"ן בגיטין] דע"י שיש לו קרקע הו"ל כגבוי ולא קרינן ביה לא יגוש ודמי למלוה על המשכון דאין שביעית משמטת מהאי טעמא.

והנה, מצינו עוד ב' חילוקים בין התוס' להר"ש בסוגיא דפרוזבול:

א. מ"ט סגי בעציץ נקוב, הא לכאו' כל מעליותא דקרקע מפני שא"א לכלותה ולהחביאה [ולרש"י משו"ה סומך עליה, ולר"ש משו"ה חשיב כגבוי], משא"כ עציץ נקוב. דהתוס' (גיטין לז. וב"ב כז.) תי' דלא פלוג רבנן במקרקעי, והר"ש תי' דלעולם אין מעליותא דקרקע משום דאינה כלה, "אלא כך הוא דין דקרקע חשיבא כגבוי טפי", וצריך לאר דבריו, ועכ"פ חזינן דמיאן בת' התוס' דלא פלוג רבנן במקרקעי.

ב. מהי הדרשה דמינה ילפי' דהמוסר שטרותיו לבי"ד אינו משמט. דלכו"ע הוא נדרש מקרא ד"את אשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך" כדאי' בספרי, ומ"מ נראה דפליגי איך לפרש הדרשה, דתוס' בכל דוכתי מביא דדרשי' "אשר יהיה לך את אחיך ולא של אחיך בידך, מכאן אמרו המלוה חבירו על המשכון והמוסר שטרותיו לבי"ד אין משמיטין", משמע דתרווייהו מיעוט אחד וטעם אחד להם, דתרווייהו אית בהו תפיסה ואחיזת יד למלוה [ע"י משכון - דיכול לגבות ממנו, וע"י בי"ד דיש להם את הסמכות והכח להוציא ממנו חובו בע"כ] וחשובין כבר בידו, אבל מהר"ש נראה דהוא ילפותא בפנ"ע, דגבי משכון הביא ילפותא דלא של אחיך בידך, וגבי מוסר שטרותיו לבי"ד חזר וכו' דדרשי' "ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך - ולא המוסר שטרותיו לבי"ד" [וכן גירסת הספרי שלפנינו, וכעין זה בירושלמי]. ומסתימת דבריו משמע דהכא אין המיעוט מחמת דחשוב של אחיך בידך אלא אע"ג דל"ח כגבוי פטור מטעם חדש, ולכאו' הוא נדרש מתיבת "אחיך", דדוקא חוב דאחיך ולא חוב הנמסר לבי"ד, וכן איתא בחינוך, וכן נראה מדברי הרמב"ם. ויש לברר אי ג' חילוקים אלו יסוד אחד להם ותלויים הם זה בזה.

ואשר נראה לומר, דהנה מתוך דבריהם מתיילד חילוק נוסף, והוא מהו טעם ההיתר ליגוש ע"י פרוזבול, דשי' התוס' דהוא משום לתא דמוסר שטרותיו לבי"ד, ולא מיבעיא להמבואר בתוס' גיטין לו. דהלל רק לימד את העם את ההיתר דמוסר שטרותיו לבי"ד, אלא אפי' לביאורו של הר"ן [דקאזיל בשי' התוס'] דקרא מיירי במוסר שטרותיו דוקא והלל תיקן אפי' כשאינו מוסר ואפי' אינם תח"י מ"מ מבואר להדיא דתקנה זו נסמכה על היתר דמוסר שטרותיו לבי"ד, הרי דאע"ג דמבואר בגמ' גיטין לו דהלל תיקנה משום שלא הלוו את העניים ועברו עמש"כ השמר לך וכו' מ"מ הוצרך לתקן באופן שיהיה כעין היתר של תורה [ובבחינת "כעין דאו' תקון"], ומעתה כמו"כ יש לפרש בדברי הר"ש דבדוקא תיקנו פרוזבול על הקרקע, דהוצרכו לתקן באופן דדמי להיתר מה"ת והסמיכוהו אהיתר דמשכון. העולה, דפליגי התוס' והר"ש על איזה דין תורה הסמיכו את תקנת פרוזבול, דלהתוס' הוא אדינא דמוסר שטרותיו לבי"ד, ולהר"ש אדינא דמלוה על המשכון.

ומעתה פשוט דהר"ש לשיטתו לא פירש כתוס' דכותבין על עציץ נקוב משום דלא פלוג רבנן במקרקעי, דאחר שפי' דהיתר דפרוזבול אסמכוהו אדינא דמשכון א"כ כל כה"ג דלא דמי למשכון [היינו בדלית ליה קרקע] פשיטא דלא תיקנו רבנן, דלא אמרי' לא פלוג היכא שכל התקנה תלויה ועומדת בהך טעמא, אלא דוקא לתוס' דטעמא דפרוזבול הוא מדינא דמוסר שטרותיו וממילא הוצרך לפרש דינא דאין כו' אלא על הקרקע מטעם צדדי דהוי מילתא דל"ש דלא תיקנו בה רבנן, וכיון דאין גופו של היתר מחמת הקרקע שפיר י"ל דלא פלוג רבנן.

ולכאו' צ"ב לשי' הר"ש מ"ט לקושטא דמילתא לא הסמיכו חז"ל היתר דפרוזבול על דין מוסר שטרותיו ומשו"ה הוצרכו לתקן פרוזבול על הקרקע דוקא כי היכי שיחשב כגבוי, וי"ל דקאזלו התוס' והר"ש לשי' בילפותא דמוסר שטרותיו, דדוקא לתוס' דהוא מטעמא דכגבוי

דלא נאסרה אלא גבייה ד"אחיק" אבל הכא אין הוא התובע אלא בי"ד, ולטעם זה לכאן אין תלוי במסירת השטר דייקא, אלא כל שהחוב נמסר לגביית בי"ד הרי הם התובעים. מיהו אפש"ל דאף להרמב"ם ה"ז תלוי בהחזקת החוב, דמחמת שהשטר אצלם הרי החוב ברשותם ומשו"ה הרי הם התובעים. ולקושטא דמילתא יש לפקפק בדיוק לינא דבי"ד תובעין אותו, דאין המכוון דההיתר תלוי בשעת הגבייה, אלא שהחוב אצלם וחובו כלפיהם, ויעויין בלשון הרמב"ם בפ"י המשנה שנראה בעליל שכוונתו כדברי החינוך.

מיהו יש לעיין במש"כ בספר דרך אמונה בביאור ההלכה פ"ט הט"ו, שהעתיק טעם הרמב"ם "דילפי" מקרא דלא יגוש וזה ב"ד נוגשין אותו, ויעויי"ש עוד, שהביא מהמנ"ח שנסתפק גבי דינא דמוסר שטרותיו אי סגי בבי"ד הדיוטות או קרובים, ותמה ע"ז מרן זלה"ה, דהא טעם ההיתר הוא משום דהוי כגבוי [לתוס'] או משום שהבי"ד נוגשין אותו [להרמב"ם], ומשו"ה פשיטא דבעינן מומחין וכשרים דוקא, הרי שפי' דברי הרמב"ם שהפטור הוא משום שבי"ד גובים את החוב בפועל ולכן אינו בכלל קרא דלא יגוש, דלא הוא נוגש אלא בי"ד, ותמוה, דלכאן זה נסתר להדיא מדברי הרמב"ם דתלה הילפותא בקרא ד"אשר יהיה לך את אחיק" ולא הזכיר קרא דלא יגוש, וכן צ"ב מהי קושייתו על ספק המנח"ח, הא לכה"פ החינוך מפרש דההיתר משום דבעי' שיהיה החוב מוחזק אצל אחיק ולא אצל בי"ד ולהך טעם לכאן שפיר י"ל דסגי בג' בדיוטות דאית להו שם בי"ד כל דבו וכבר יצאו מכלל אחיק [ומסתבר דהמנח"ח קאי בשיטת החינוך], וצ"ע.

אפש"ל דאע"ג דאינו מוסר שטרותיו ה"ז בכלל לתא דמוסר, דטעמא דמוסר חשיב כגבוי הוא משום שבמסירתו מסמיק את בי"ד לגבות את החוב, וביד בי"ד הכח והסמכות לגבות ולהוציא מהלווה בע"כ, וא"כ מה לי מסר להם השטר ומה לי היכא דרק קאמר להו "מוסרני לכם" והסמיקם על כך, ס"ס מסר חובו לגבייתם והו"ל כגבוי כבר [ואמנם להר"ן בפרוזבול לא הוי כגבוי ממש ולכך לא מהני מדאו', וע"כ דיש מעלה למסירת השטר דוקא, מ"מ ה"ה בכלל מעין דאו' דס"ס דמי למוסר], אבל להר"ש דהיתר דמוסר שטרותיו הוא מטעם חדש, דמשמע דוקא את אשר יהיה לך את אחיק ה"ז בחיוב תשמט ידך, אבל חוב שביד בי"ד דאינו בכלל "אחיק" אינו משמט, י"ל דדוקא כשהשטר נמסר לבי"ד ה"ז נחשב שה"חוב" ביד בי"ד כיון דמחזיקים בראיית החוב והשטר ה"ה כאפסרא דארעא הלכך החוב עצמו חשוב בידם, משא"כ כשרק הסמיקם לגבותו, אפי' הראם השטר ונתאמתו דבריו, מ"מ כל שהשטר תחת ידו הרי הוא המחזיק בחוב ואכתי קרינן ביה אשר יהיה לך את אחיק עד שיחזיקו בי"ד את השטר תחת ידם. וכיון דלא התירו חז"ל בלי להסמיק היתרם על היתר התורה הוצרכו לתקן רק במי שיש לו קרקע דאז הוי כגבוי וכעין היתר דמשכון.

והנה יש להביא ראיה למש"כ בביאור הילפותא דע"י מסירת השטר לידי בי"ד הרי החוב חשוב כמוחזק אצלם מלשון החינוך: "ואשר יהיה לך את אחיק, וזה כבר נתנו ביד בית דין". מיהו מהרמב"ם נראה אופן אחר קצת, ז"ל: "שנאמר ואשר יהיה לך את אחיק וזה בית דין תובעין אותו", משמע דאין ההיתר משום המצאות החוב אצלם אלא מחמת פעולת הגבייה,

שמיטת כספים בהלוואת 'חפץ'

יל"ע האם דין שמיטת כספים הוא דוקא בהלוואת מעות א"ד אף בהלוואת חפצים, וכמו שמצוי ששכנים לווים מוצרי מזון אחד מהשני ע"מ להחזיר מוצר אחר הדומה לו, שדינו כהלואה ולא כשאלה.

[ולכא' כל הספק הוא דוקא לפי מה שמבארים שבהלוואת חפץ גדר החוב הוא 'חפץ', אבל אם אף בהלוואת חפץ גדר החוב הוא ממון אלא שחייב לתת את זה בחפץ מסויים לכא' אין הבדל בין זה לכל חוב ממון].

ויעוי' בדרך אמונה (ריש פ"ט) שהביא מהמלאכת שלמה (פ"י מ"ב בהגה"ה) שכתב בפשיטות שדין שמיטת כספים היא לאו דוקא בהלוואת ממון אלא אף בהלוואת חפצים, עיי"ש.

ויש לזהר לפי"ז באשה שהלוותה לשכנתה שמן או ביצים וכדו' בערב ר"ה לאחר עשיית הפרוזבול, שלא תתבע את החוב לאחר ר"ה, ואם היא באה להשיב את החוב צריכה לומר לה 'משמטת אני', ודו"ק.

האם יש חיוב להלוות כשמטרת הלווה

היא שהשמיטה תשמט

יל"ע באדם שרוצה לדאוג שיהיה לו כסף לחגים, ולכן הוא מיגש לחבירו בערב ר"ה של מוצאי שביעית ומבקש ממנו הלוואה באופן שלא יהא שהות לעשות פרוזבול, ויודע שחבירו לא יסרב כדי שלא יעבור בלאו של "השמר לך פן יהיה דבר" וגו' שהוזהרנו שלא לקפוץ ידינו מלהלוות מחשש שהשמיטה תשמט, האם חבירו מחוייב להלוות לו.

ויעוי' בדרי"א (פ"ט ס"ק קעא) שהביא בשם י"א שאם הלווה ל"צ כסף וכל מטרתו היא כדי שהשמיטה תשמט וכן אם ברור שלא יוכל לפרוע קודם שביעית ל"צ להלוות לו, עיי"ש.

ולכא' יש לומר עוד פיתרון שכיון שאין לו אפשרות להשתמש עכשיו עם הכסף ורק אחרי ר"ה יוכל להשתמש בזה (או שיש לו כסף אחר) יכול לומר לו שיבוא אליו אחרי ר"ה.

א"נ שיקבע שזמן הפירעון יהיה אחר שביעית והוי כמלוכה את חבירו לעשר שנים שרוב הפוסקים ס"ל שאינו משמט (אע"ג דבסתם הלוואה שהיא לל' יום יש מחלוקת), ושמא כיון שאין אפשרות לפרוע קודם שביעית גם בסתם חשיב כאילו קבע שזמן הפירעון יהיה אחר השביעית, ויל"ע.

פרוזבול על חוב שמשועבד מדין שיעבודא דר' נתן

יל"ע בחוב המשועבד למלוה מדין שיעבודא דר"נ מי צריך לכתוב את הפרוזבול, האם שתיהם צריכים לכתוב כיון שזה נחשב כאילו המלווה הראשון תובע את המלווה השני והמלווה השני תובע את הלווה השני, א"ד רק הראשון צריך לכתוב כיון שהוא התובע.

ולכא' יש לתלות את זה בדברי התוס' בכתובות (יט. ד"ה וכגון) שדנו האם יש בכח המלווה השני למחול על החוב א"ד כיון שזה משועבד למלווה הראשון אין בכחו למחול, דאם אינו יכול למחול מוכח שהחוב נקרא בחזקת המלווה הראשון ולכא' סגי שרק הוא יכתוב פרוזבול, אבל אם יכול למחול מוכח שהחוב עדיין בחזקתו אע"ג שהוא משועבד למלווה הראשון וממילא ה"ה נמי שגם השני יצטרך לכתוב פרוזבול.

ועוד י"ל עפ"י מה שמבארים שדין שמיטת כספים הוא רק איסור נגישה - (תביעה) אבל החוב לא פוקע ולכן יש דין לומר 'משמט אני' ואם אומר אעפ"כ יקבל ממנו, וא"כ י"ל דאף אי נימא דבשיעבודא דר"נ יכול למחול כיון שהחוב עדיין שלו, מ"מ יש למלווה שלו זכות תביעה עצמית וכיון שהוא עשה פרוזבול אין עליו איסור נגישה ויכול לתבוע מהלווה של הלווה שלו, ויל"ע.

ישראל אייזיק דולינגר

הנה מבואר במשנה פ"י דשביעית מ"ב שהשוחט את הפרה ומחלקה בראש השנה באופן שהתשלום יהיה אחר הי"ט, ואח"כ עיברו את אלול ונמצא שביום הראשון של ר"ה היה חול והוא שייך עדיין לשנה הקודמת שהיא שנה שביעית, הרי"ז לא משמט את החוב, ונפסק ברמב"ם פ"ט.

וטעם הדבר שאינו משמט כיון שבזמן היו"ט לא יוכלו לגבות את החוב ולכן אינו בלא יגוש, ודנו הלומדים שלפי"ז מי שהקדים וקיבל ע"ע יו"ט, לא יחשב בלא יגוש וממילא לא ישמטו חובות שחייבים לו.

ואם הוא נכון, יש לדון עוד אם הלווה מקבל ע"ע יו"ט וא"א לתבוע ונגשו אי ג"כ תהא סיבה שלא ישמיטו חובותיו או שתלו במלוה שהוא הנוגש, וצ"ע.

נתרם ע"י הרב ישראל איזיק
דולינגר לרגל השמחה השרויה
בביתו בהולדת בנו אפרים
ויה"ר שיזכו הוריו לגדלו לתורה
לחופה ולמעשים טובים אכ"ר.

לעילוי נשמת התינוק שלא טעם
טעם חטא
יהונתן ז"ל
בן יבדלחט"א הרב יהושע זאב
שליט"א
כ"ח במנחם אב תשפ"ב

לרפואת
לאה בת בלומה תמר
בת שבע בת חיה שרה

נתרם ע"י הרב מנדל המניק
שליט"א לרגל השמחה השרויה
בביתו בהולדת בנו ישראל מאיר
ויה"ר שיזכו הוריו לגדלו לתורה
לחופה ולמעשים טובים אכ"ר.

"כי תצא למלחמה על אויבך ונתנו ה' אלוקיך בידך" (דברים כא, י).

כתב ה'אור החיים' הק' כי פסוק זה מתבאר ע"ד הרמז, זה לשונו:

"ובא הכתוב להעיר האדם, כי ביציאתו מעולם העליון לבא אל העולם הזה יהיה מוכן למלחמה. כי לא יחשוב שאין צריך תגבורת לנצחון זה, אלא אדרבה זו עיקר המלחמה, על דרך אומרו 'איזהו גבור הכובש את יצרו' (אבות ד, א), שאין גבורה גדולה מזו. ולזה אמר למלחמה בפתח תחת הלמד... ומבטיחו הכתוב שהגם שתקיף הוא היצר מכח האנושי אעפ"כ יתנהו ה' בידו" (וכמש"כ ונתנו ה' אלוקיך בידך). עכ"ל.

וכן כתב מרן הבית יוסף בספרו 'מגיד מישרים' אשר המלאך גילה לו כי פסוק זה מרמז למלחמת היצר. והוסיף דאף שאין ביכולת האדם לנצח את יצרו לולי עזרתו של ה' (כמו שאחז"ל), עם כל זאת מי שמתאמץ ומתגבר על יצרו מחשיב לו הקב"ה כאילו נלחם וניצח לבדו.

עוד ביאר המלאך והזהיר כי אף לאחר אשר "נתנו ה' אלוקיך בידך", וגם אם "שבית שביו" דהיינו שהיצר שבוי וכפוף תחתיו, עליך לפקוח עין ולהזהר, כי פתאום "וראית בשביה אשת יפת תואר", אינו מתיימש, אלא מתייפייף לפניך ומבקש להשקיע אותך בהבלי העוה"ז. עכ"ד.

האויב הלזה הלא הוא היצר הרע אינו כשאר האויבים אשר לאחר שנוצחו פעם ופעמיים נכנעים, אלא כל עוד אשר הינו קיים אינו מתיימש, ומשתדל למלא את תפקידו נאמנה בכל תחבולה אפשרית.

על כן, אם בכדי לנצח אויב בן אנוש משתמשים הלוחמים בשיטת הריגול, כל שכן כנגד אויב שכזה עלינו לרגל אחריו ולהכיר את תכונותיו.

ובפרט כעת בימי חודש אלול אשר רומז לשיטה זו, שכן אלול הינו תרגום של המילה מרגל! [ויאמר אליהם מרגלים אתם] (בראשית מב, ט) תרגומו "ואמר להון אלילי אתון". "ויתורו את הארץ" (במדבר יג, כא) תרגומו "ואלילו ית ארעא", ועוד שם].

כמובן לכל אדם יש את היצר הפרטי שלו, היינו את הנסיונות והקשיים לפי דרגתו הרוחנית, ברם עלינו להכיר את שרשו וכחו, ועי"ז נוכל לזהות אותו וללחום בו.

והנה חז"ל מגלים לנו כי "שבעה שמות יש לו ליצה"ר (סוכה נב) :

א. הקב"ה קראו רע. ב. משה קראו ערל. ג. דוד קראו טמא. ד. שלמה קראו שונא. ה. ישעיה קראו מכשול. ו. יחזקאל קראו אבן. ז. יואל קראו צפוני, שנאמר 'ואת הצפוני ארחיק מעליכם'. [צפוני זה יצה"ר, שצפון ועומד בלבו של אדם]. עכ"ל הגמ'.

ובאם נתבונן נגלה כי שבעה שמות אלו רמוזות בפרשינו העוסקת במלחמת היצר:

א. "כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע" (כג, י).

ב. "זכור את אשר עשה לך עמלק וכו' ויזנב בך" (כה, יח) [ופירש"י: מכת זנב. חותך מילות וזורק כלפי מעלה, עכ"ל. דהיינו שעמלק היו ערלים, ובאים מכח הסטר"א על כן נהגו כך].

ג. "ולא תטמא את אדמתך" (כא, כג).

ד. "כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויבך בידך" (כג, טו), ותרגם אונקלוס: "ולממסר סנאך קדמך".

ה. "ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך" (כב, ח) [היינו מכשול].

ו. "לא יהיה לך בכיסך אבן" וכו' (כה, יג).

ז. "כי תועבת ה' כל עושי אלה" (כב, ה), ותרגם אונקלוס: 'ארי מרחק קדם ה' וכו', [כנגד "ואת הצפוני ארחיק מעליכם"].

כעת גילינו את פניו האמיתיות של האויב הגדול המבקש להתחזות לנו כיפה תואר הרוצה להיטיב עמנו.

ברם, כאן נתקלים אנו בבעיה חמורה: היות והיצה"ר צפון בליבנו ואיננו רואים אותו, קשה מאד לדעת האם מחשבותינו ורצונותינו נובעות מן היצר הטוב או שמא מן השונא המבקש להכשילינו.

כאן זקוקים אנו לשלושה דברים: א. ידיעת ההלכה. ב. נקיות הדעת. ג. יראת שמים.

במוצאי שביעית בן דוד בא